

МОНГОЛЫН НУУЦ ТОВЧОО

Хятад эхээс оросын эрдэмтэн С. А. Козины галигласан эх

Moŋgolun Niuča Tobčaаn

Moŋgolun Niuča Tobčaan

I

§1. Čiŋkis-qağan-no huǵaur Deere Tenķeri-eče ǵayaatu toreksen Borte-Čino aǵuu. ķerķai ino Qoai-Maral aǵiai. Tenķis ķetulǵu ireba. Onan-muren-no teriune Burqan-qaldun-na nuntuqlaǵu, toreksen Bata-Čiqan aǵuu.

§ 2. Bata-Čiqan-no koun Tamača. Tamača-in koun Qoričar-Merķan. Qoričar-Merķan-no koun Auǵan-Boroul. Auǵan-Boroulun koun Sali-Qačau. Sali-Qačau-in koun Yeke-Nidun. Yeke-Nidun-no koun Sin-Soči. Sin-Soči-in koun Qarču.

§ 3. Qarču-in koun Borǵiǵidai-Merķan, Moŋǵolǵin-ǵoa ķerķaitu aǵuu. Borǵiǵidai-Merķan-no koun, Toroǵolǵin-Bayan, Boroqčın-ǵoa ķerķaitu, Boroldai-Suyalbi ǵalautu, Dair Boro qoyar kuluut aqtas tu bulee. Toroǵolǵin-no koun Duwa-Soqor, Dobun-Merķan qoyar bulee.

§ 4. Duwa-Soqor maǵlai dunda ǵaǵča nidutu, ǵurban neurit ǵaǵar-a qaraqubulee.

§ 5. Nikan udur Duwa-Soqor Dobun-Merķan deu-lue-been Burqan-qaldun deere ǵarba. Duwa-Soqor Burqan-qaldun deereče qaraǵu, Tuŋkelik-ǵoroqan huruu niķan bōlek irķan nouǵu oroǵu aisuqui qaraǵu uǵeǵu,

§ 6. uķulerun: “Tede nouǵu aisuqun irķen-no dotora, niķan qarautai terge-no olǵiķe-de, nikan okin sain biyu! ķuun-ne ese okdeksen boesu, Dobun-Merķan deu-deen čimada ǵuyuya!” keeǵu, Dobun-Merķan deu-yūen uǵere ilebe.

§7. Dobun-Merķan tede irķen-dur ķuruesu, unen-ķu ǵoa sain, aldar nere yeke tai, Alan-ǵoa neretai, ķuun-ne ber okdeai-uduui okin aǵuu.

§ 8. Tede bōlek irķen ber, Kol-Barǵuǵin toķum-un Eǵen Barqudai-Merķan-no okin, Barǵuǵin-ǵoa neretai okin ni, Qori-Tumad-un noyan Qorilartai-Merķan-ne okdeksen aǵuu. Qori-Tumadun ǵaǵara Ariq-usun-na Qori-lartai-Merķan-no Barǵuǵin-ǵoača toreksen, Alan-ǵoa neretai okin tere.

§ 9. Qorilartai-Merķan Qori-Tumadun ǵaǵar-turiyan buluǵan keremun koree-tai ǵaǵar-ıyan qorılalduǵu maoulalduǵu, Qorilar oboqtu bolǵu, Burqan-qaldun-no ķoreesun ķoruuli saitı, ǵaǵar sain, keen, Burqan-qaldun-no Eǵet Burqan bosqaqsan Šinči-bayan-uriyaŋqai-tur nouǵu aisun aǵuu. Qori-Tumadun Qorilartai-Merķan-no okin, Ariq-usun-na toreksen, Alan-ǵoa-i tende ǵuyuǵu, Dobun-Merķan-no abuqsan yosun teyimu,

§ 10. Alan-ǵoa Dobun-Merķan-tur ireǵu, qoyar koun toreulbi. Buķunotai, Belķunotai nereten bulee.

§11. Duwa-Soqor aqa ino dorben koutu bulee. Tedui atala, Duwa-Soqor aqa ino uķai boluba. Duwa-Suqor uķai boluqsano qoina, dorben kuut ino, Dobun-Merķan abuǵa-yūan uruqa ulu bolǵan doromǵılalǵu, qaǵačalǵu ķeǵu nouuba. Dorben oboqtan bolǵu, Dorben irgen tede bolba.

§ 12. Teuno qoina niķan udur Dobun-Merķan Toǵočaǵ-undur deere ķoreelere ǵarba. Hoai dotora Uriyaŋqadai ķuun ǵao buǵu alaǵu, qabırǵar ino abıt ino šıraǵu bukuy-i ǵoluǵalǵu;

§ 13. Dobun-Merķan uķulerun: “Nokor, šırolǵa da!” keeǵu, “Oksu!” keeǵu, aušiqıtu ǵıldu arasun ino abču, ǵao buǵu-in miqa ķubčini Dobun-Merķan-ne okba.

§ 14. Dobun-Merķan tere ǵao buǵu-i ačıǵu, aisuqa ǵaura, niķan yadau ķuun, koun-been kotolǵu yabuqu-i ǵolǵalǵu;

§ 15. Dobun-Merķan: “Yaun ķuun či?” keen asaǵuası, tere ķuun uķulerun: “Bi Maalıq-Bayaudai, yadalǵu yabulai! Tere ķoreesuno miqanača nada ok, bi ene koun-been čimada oksu!” keeǵuu.

§16. Dobun-Merķan tere uķe-tur ǵao buǵu-in orele ǵuya ino ququlǵu okču, tere koun-ni ino ačıraǵu, ķer dotora ǵaruǵu aqu bulee.

§ 17. Tein atara, Dobun-Merķan uķai bolba. Dobun-Merķan-i uķai boluqsano qoina, Alan-ǵoa, ere uķaiui boet, ǵurban kout toreulbi. Buǵu-Qadaǵı, Buqatu-Salǵı, Bodončar-muŋqaaq nere ten bulee.

§18. Urida Dobun-Merķan-eče toreksen Belķunotai, Buķunotai qoyar kout ino eke-yūen Alan-ǵoa-in ečine uķuleldurun: “Ene eke bidano, aqa-deu uye-qaya ķuun uķai, ere uķaiui boetele, ede ǵurban kout toreulbi. ķer dotora ǵaqča Maalıq-Bayaudai ķuun biyu. Ede ǵurban kout teunoai bi ǵel!” keen, eke-yūen ečine keleldukui-i eke ano Alan-ǵoa uqalǵu;

§19. qabur niċan udur, koñšilemel qonin ċinaġu, Belkunotai, Buċunotai, Buġu-Qataki, Buqatu-Salġi, Bodonċar-muñqaq, ede tabun koudiyen ġerċelen saulġu, niġiel musut ququlutqun, keeġu okba. Niġieli yau baiunqun? quġuċiġu (??) oorba. Basa tabun musut, qantu ċuqlaġu: ququlutqun! keeġu okba. Tabuula tabun ċuqtai musut ċuuleldun bariġu bituulġu, ququlun yadaba.

§ 20. Tende Alan-ġoa eke ino uċuleba: “Ta, Belċunotai, Buċunotai, qoyar kout mino, nama-i —Ede ġurban koud-i toreulbi; keno yauno kout biyu?—keen sereldun keeldumui. Serekui ber tano ġob!

§21. "Sünit buri ċaokēn šira ċuun ċerun eruke dotoġa-in ċeċeer oroġu, keeli mino wiliġu, ċeċeen ino keeli-tur mino šinċeċu bulee. ġarurun, naran sarain kiriyer, šira noqai metu šiċabalġaġu ġarqu bulee. Deleme yekin uċulet ta? Teou-ber uqaasu, temdek ino Tenċiri-in kout biyu ġe. Qara teriutu ċuun-tur qanitqan yekin uċulet ta? Qamuġ-un qat boluas, qaraċus tende uqat ġel!” keeba.

§22. Basa Alan-ġoa kout-teen süyuer uċe uċulerun: “Ta, tabun kout mino, ġaqċa keeli-eċe toreba. Ta, tuġarun musut metu ġaqċa ġaqċa boluas, tere niġiel sumut (musut) metu, kene-ber qilbara ququldaqun ta. Tere ċuqtai musut mete qantu, niċan eye ten boluas, kene-ber qilbara yekin bolqun ta?” keebi. Atara Alan-ġoa, eke ano, uċai bolbi.

§ 23. Eke-yüen Alan-ġoa uċai boluqsan-no qoina aqa-nar deu-ner tabuula adusun idee-ben qubiyaldurun, Belċunotai, Buċunotai, Buqa-Qadaġi, Buqatu-Salġi dorbeule abulċaba. Bodonċar-a-muñqaq, budawu biyu, keen, uruq-a ulu toan, qubi ese okba.

§§ 24. Bodonċar, uruq-a ese toaqdaġu: "Ende atara yaun? keeġu, ġol daaritu, ġodoli seultu oroq-šinġula-i unoġu: Ukuesu ino ukusuċai. Aasu ino asuqai! Keeġu, Onan muren huruu yorċiġu talbiba. Yorċiġu, Balġun-aral ċurċu, tende ebesun embule ċer kiġu, tende aba sauba.

§ 25. Teyin aqui-duriyen boroqċin qarċiġai qarċiru bariġu iden bukui-i uġeġu, ġol daaritu ġodoli seultu oroq-šinġula-in qilġasun-bar huraġalaġu bariġu asaraba.

§26. Idekui ideen uċai arun, ċina-in ċun-dur qorġaqsan ċoreesun mariyaġu qarbuġu alaġu idelduet, ċina-in ideksen-ni tenċulduġu ideed, oerun qoolai-daan, qarċiġai-baan ber teġiyeldun tere hon ġarba.

§ 27. Qabur boluba. Naqod irekui ċaq-tur, qarċiġai-baan teileulġu oorba. Naqod ġalaout —

Qoġiulas tutun qoañšiut,
Huñġiules tutun qunñšiut
Hünistele talbiba.

§28. Tuiyen ċeru-daċa, Tuñċelik-ġoroqan huruu, bölek irċen nouuġu ireba, Bodonċar tede irċen-tur qarċiġai-baan ooruat otċu, udur esuk ċileġu, süni ebesun embule ċer-duriyen ireġu qonaqu bulee.

§ 29. Tede irċen Bodonċar-un qarċiġai quyuasu, ese okba. Tede irċen Bodonċar-i “Kenoai ba yaunoai be?” keen asaqqu uċai, Bodonċar ber tede irġen-i “Yaun irċen?” keen asaulċaqqu uċai yabulduba.

§ 30. Buġu-Qadaġi, aqa ino, Bodonċar-muñqaq deu-yüen, ene Onan-muren huruu odulaa, keen, erin ireġu Tuñċelik-ġoroqan huruu nouġu ireksel irċen-tur teyimu teyimu ċuun, teyimu morin tu bulee, keen suraasu,

§31. tede irċen uċulerun: "ċuun ber, morin ber ċino suraqu-tur adali biyu. Qarċiġai tu biyu. Udur buri man tur ireġu, esuk ċileġu, odumu. Süni maqa qaa qonoaġuu. Horene umere-eċe kei boluas, qarċiġai-bar bariyluqsan naqt, ġalaoudun odun hüsun ano burġaliq ċasun metu butaraġu keisċu iremu. Ende oire biyu ġe! Edoe ireċu ċaq bolba. Qorumut ċuliċel!” keeba.

§ 32. Qoram atara Tuñċeli-ġoroqan oede nikan ċuun aisun biyu. ċurċu ireasu, Bodonċar mun aġuu. Buġu-Qadaġi, aqa ino, uġeed taniġu abuat, uduritċu Onan-muren oede qataraġu yorċiġu talbiba.

§ 33. Bodonċar Buġu-Qadaġi aqa-yuan,qoinaċa daġaġu qataraġu yabuġu, uċulerun: “Aqa, aqa! Beye teriċu tu, deel ġaqa tu sain”, keeba. Aqa ino Buġu-Qadaġi tere uċe ino yauna ber ese bolġaba.

§ 34. Basa mun uċe uċuleesu, aqa ino yauna ber ulu bolġan, qariu ino ese doonqotba. Bodonċar yabuġu basa mun-ċu uċe uċuleba. Tere uċe-tur aqa ino uċulerun: "Tuġaraċa mun mun yaun uċe

uqulemu či?" keeba.

§ 35. Tendeče Bodončar uqulerun: "Tuğarun Tunğelik-ğoroqan-a buqun irken yeke uçқан, maoui sain, teriu šira uqaiun: sačaun bi. Qilbar irken bi. Bida teden-i qauliya!" keeba.

§36, Tendeče aqa ino uqulerun: "je, teyin boesu, qerturiyen qurču, aqa-nar deu-ner eyetulduju, tede irken-i qauluya!" keelduju,

§ 37. qer-turiyen quruet, aqa-nar deu-ner keelduju morilaju, mun Bodončar-i alğinči haulğaba.

§ 38. Bodončar alğinči haulju, dunda keeli tai eme-i bariju, "Yaujin qun či?" keen hasaqba. Tere eme uqulerun: "jarciut Adaŋqan-Uriyaŋqajin bi!" keeba.

39. Tede irken-i aqa-nar deu-ner tabuula daouliju, aduun, ideen-e, haran tutqara aqui sauqui-a kurba.

§ 40. Tere dunda keeli tai eme Bodončar-tur ireju kou torebi. jad irkeno koun bulee, keen, jadaradai nere okba. jadarano ebuqe tere boluba. Tere jadaradai-in koun Tuquudai neretu bulee. Tuquudai-in koun Buri-Bulčiru bulee. Buri-Bulčiru-in koun Qara-Qadaan bulee. Qara-Qadaano koun jamuqa bulee. jadaran oboqtan tede boluba.

§ 41. Tere eme basa Bodončar-ača niğan koun toreulbi. Bariju abuqsan eme bulee, keen, tere koun-i Baaridai nereitba. Baarino ebuqe tere boluba. Baaridai-in koun Čiduqul-boko. Čiduqul-boko emes olotu bulee. Koun ino mene metu toreba. Menen-Baarin oboqtan tede boluba.

§ 42. Belkunotai Belkunot oboqtan boluba. Buqunotai Buqunot oboqtan boluba. Buqu-Qatağı Qatağın oboqtan boluba. Buqutu-Saljiut oboqtan boluba. Bodončar Borjiğın oboqtan boluba.

§ 43. Bodončar-un aburin eme-deče toreksen Barin-Siiratu-Qabiči neretu bulee. Tere Qabiči-Baaturun eke-in inje ireksen Bodončar tataju bulee. Niğan koun toreba. jaouredai neretu bulee. jaouredai urida juqeli-tu orun bulee.

44. Bodončar uqai boluqsano qoina tere jaouredai-i qer darua Adanga Uriyaŋqadai qun alua, teunoai bi je, keeju, juqeli-deče qarğaju, jaoureit oboqtu boluğaju, jaoured-un ebuqe tere boluba.

§ 45. Qabiči-Baatur-un koun Menen-Tudun bulee. Menen-Tudun-no koun Qači-Küluk, Qačın, Qačiu, Qačula, Qačiun, Qalandai, Načın-Baatur, doloan bulee.

46. Qači-Küluk-un koun Qaidu Namolun eke-deče toreksen bulee. Qačın-no koun Noyağidai neretei bulee. Noyaŋiq aburitu tuta "Noyaqin oboqtan boluba. Qačiu-in koun Barulatai neretu bulee. Yeke beyetu, ideen-e baruq bulee. Barulas oboqtan boluba. Qačula-in koun ideen-e baruq tula Yeke-Barula, Učuban-Barula nereitču, Barulas oboqtan bolğaju, Erdentu-Barula, Todoen-Barula teriuten Barulas tede boluba.— Qarandain kout budaan qutqulaqu eki teriu uqeun tula Budaat oboq tan tede boluba. — Qačiun-no koun Adarqidai neretu bulee. Aqa deu jaura adaruqči tula Adarğın oboqtan bolba.—Načın-Baatur-un kout Uruudai, Maŋqutai nereten bulee. Uruut, Maŋqut oboqtan tede boluba.—Načın-Baatur-un aburin eme-deče toreksen Šijuudai, Doqoladai nereten bulee.

47. Qaidu-in koun Baišinqor-Doqsın, Čaraqai-Linqu, Čaojin-Orteğai, ğurban bulee. Baišinqor-Doqsın-o koun Tunbinai-Sečen. Čaraqai-Linqu-in koun Senğun-Bilge, Anbağai tan Taičiu oboq tan boluba. Čaraqai-Linqu-in beriken eme-deče toreksen Besutai neretu bulee. Besut obuq tan tede boluba. Čaojin-Orteğai-in kout Oronar, Qonqotan, Arulat, Soenit, Qabturqas, qeniğes oboq tan tede boluba.

48. Tunbinai-Sečen-no koun Qabul-qaghan, Sin-Sečule qoyar bulee. Sin-Sečule-in koun Bulteču-Baatur bulee. Qabul-qaghan-no kout doloan bulee. Anqa yeke ino Okin-Barqaq, Bartan-Baatur, Qutuqtu-Muŋkur, Qutula-qaghan, Qulan, Qadaan, Todoen-otčiğın, — ede doloan bulee.

49. Okin-Barqağ-un koun Qutuqtu-Yürki bulee. Qutuqtu-Yürki-in kout Seče-beki, Taiču qoyar bulee. Yürki oboq tan tede boluba.

§ 50. Bartan-Baaturun kout Maŋketu-kiyan, Nekun-taiji, Yesuğai-Baatur, Daritai-otčiğın,—ede dorben bulee. Qutuqtu-Maŋğur-un koun Buri-boko bulee. Onan-na tun-tur qulinlaqui-tur Belkutai-in muru qanqas-čabciqsan tere bulee.

§51. Qutula-qaghan-no kout joči, ğirmau, Altan,—ğurban bulee. Qulan-Baatur-on koun Yeke-Ceren bulee; Badai, Kišilik, qoyar darqan-dun, noyan tere bulee.—Qadaan, Todoen qoyar uruq uqeun

bulee.

52. Qamuq Moŋgoli Qabul-qağan meden aba. Qabul-qağan-no qoina, Qabul-qağan-no uķe-ber, doloan koudiyan boetele, Senķun-Bilķe-in koun. Anbaqai-qağan qamuq Moŋgoli meden aba.

53. Buyur-naur, Kolen-naur qoyar ĵaura Uršiu-murenne bukun Airiut Buiruut, Tatar irķene Anbaqai-qağan okin okķu, oesun okinien hūdeĵu otqu bolun, Tatar ĵuin irķen Anbaqai-qağan-ni bariĵu, Qitadun Altan-qağan-na abķu otqui-tur, Anbaqai-qağan Besutai ķuun Balaġaċi elċiniyer uķuleĵu ilerun, Qabul-qağan-no doloan koudun dundadu, Qutula-da uķulerun: šHarban koudun datora Qadaan-taiĵi-da uķule, keen ukuleĵu ilerun: Qamuġun qağan, Ulusun Eĵen boluĵu, oki-ben oesun hūdekui-ben namaar kesetkun! Tatar irķene bariqdaa bi. Tabun quruudiyeŋ qimul tamutala, harban quruudiyeŋ qimul tamutala, harban quruudiyeŋ qauttala haċi mino aburan soritqun!” keeĵu ileĵuu.

54. Tere ċaq-tur Yesuķai-Baatur Onan-muren-ne šibaoulun yabuqui-tur, Merkidun Yeke-Čiledu Olqonout irgen-eċe oki abķu euskeĵu aisuqun-i ĵoluġaĵu, oŋķeiĵu uķeesu, oŋķe ĵisu buši tai oki qatu uķeĵu, ķer-turiyeŋ qarin haoulĵu, Nekun-taiĵi aqa-yūan, Daritai-otċiqin deu-ben uduritķu ireĵuui.

55. ķurkui-lue Čiledu ayūĵu, qurdun qubi tu aĵuu. Qubi-yūan ġuya ino deletķu, quburi dabalıs (nambalı) burutqui-lua, qoinaċa ino ġurbaula udaaralduba. Čiledu qošiun quċılıs qariĵu tergen-duriyeŋ irekui-lue, tende Hoelun-uĵin uķulerun: "Tede ġurban harani uqaba-u ċi? Čirai ċirai-aċa busut bi. Amin-tur ċino ķurkui ċirai-tan bi! Amin ele ċino boesu, olĵaike tutun okit, qarau tutun qatut bi. Amin ele ċino boesu, oki qatu olui ĵe! Či busu nerete-i Hoelun taqi nereiduyu ĵe! Či amin-iyen qoroq! Hunar mino hunasķu yabu!” keen, ċanċa-ban multulĵu, mori deereċe naruitķu abuqui-lua, ġurbaula qošiun quċilduĵu ķurķu aisuqu-lua, Čiledu qurdun qubi-in ġuya ino deletķu ĵuqus dutaaĵu, Onan-muren oede dutaaba.

56. ġurbaula qoinaċa nekeĵu, doloan quburi dabatala huldeĵu qariĵu ireĵu, Hoelun-uĵin-i Yesuķai-Baatur delbeķe-deċe kotolĵu, Nekun-taiĵi, aqa ino uduritķu, Daritai-otċiġin deu ino qili ķu derķeċeĵu aisuqui-tur, Hoelun-uĵin uķulerun: "Aqa minu, Čiledu!

Kei oede koķul-iyen keisumuser,
Keer ġaĵar-a keeli-ben olosumuser

bulii! Edoe ķer-ele?"— Qoyar šiburķed-iyen nikan-te aru deeren oorķu. Niķan-te eburan deere oorķu, niķan-te uruqši-da, niķan-te qoinaqši-da— "Ker-ele kiĵu odumui?" keeet,

Onan-muren-ni tolġistala,
Hoai ĵubur daouristala,

yeke dau-ber uilaĵu aisuqui-tur, Daritai-otċiġin derķeċeĵu yabuĵu uķulerun:

“Teberiķu ċino dabaat oloan dababa,
Uilaqdaqu ċino usut oloan ķetulba.
Qailaasu, qaraiĵu ulu uķeķu ċimayi,
Qaibasus, hauluqa ino ulu oluqu ċi!

Sin boli!" keeĵu itqaba. — Hoelun-uĵini Yesuķai tedui ķer-duriyeŋ abċiraba. Hoelun-uĵini Yesuķai-in abċiraqsan yosun teimn.

57. Anbaqai-qağan-no (ni?) Qadaan, Qulula qoyari nereitķu ilekseer, qamuq Moŋgoli Taiċiut Onan-no Qorqonaq-ĵubur quriyaĵu, Qutula-i qağan bolġaba. Moŋgolin ĵirġalaŋ debseŋ. qurimlan ĵirġaqu bulee. Qutula-i qan Erķuet, Qorqonaqun saqlaqar modun horċin “Qabirġa-ta—hauluġa, ebuduk-te — olķek bolutala” debseba.

§ 58. Qutula qağan boluad, Qadaan-taiĵi qoyar Tatar irķen-tur morilaba. Tatar-un Kotoan-Baraqa, ĵili-buqa qoyar-tur harban ġurban-ta qatqulduĵu, Anbaqai-qağan-no osul kisaln, kisal kisan

yadaba.

59. Tende Yesuḡai-Baatur Tatar-un Temuḡin-Uḡe, Qori-Buqua teriuten Tatar daoulıḡu ireasu, tende Hoelun-uḡin keelitai burun, Onan-no Deliun-boldaq-a bukui-tur, ḡob tende Čiḡkis-qagan toreḡuii. Torekui-tur baraun ḡar-turiyen šia-in tedui nodun qatqun toreḡuii. Tatar-un Temuḡin-Uḡe-i abčiraqsan-tur toreba, keen, Temuḡin nere okkui teimu.

60. Yesuḡai-Baatur-un Hoelun-uḡineče Temuḡin, Qasar, Qačiun, Temuḡe—ede dorben kout toreba. Temulun nere tai niḡan oki torebi. Temuḡin-ni yesun nasutu bukui-tur, ḡoči-Qasar doloan nasutu bulee. Qačiun-Elči tabun nasutu bulee. Temuḡe-otčiḡin ḡunan nasutu bulee. Temulun oleḡetai bulee.

61. Yesuḡai-Baatur, Temuḡin ni yesun nasutu bukuitur, Hoelun-eke-in torḡut, Olqunout irḡen-tur, naḡaču-nar-ača ino oki ḡuyusu, keen, Temuḡin-i abuat yorčiḡa. Otqui-tur, Čekčer Čiqurḡu qoyar-un ḡaura, Uḡḡiradaı Dei-Sečen-i ḡolḡaba.

62. Dei-Sečen uḡulerun: “Yesuḡai quda ken-tur ḡoriḡu aisulaa?” keeḡuu. Yesuḡai-Baatur uḡulerun: “Ene koun-no mino naḡaču-nar Olqunout irḡentur oki ḡuyusu, keen, aisulaa!” keeḡuu. Del-Sečen uḡulerun; “Ene koun čino nidun-turiyen ḡaltu, niurturiyen ḡeretu koun bi”.

63. Yesuḡai-quda, bi ene süni ḡaoudun ḡaoudulebe bi. Čagan šiḡqor naran sara qoyar-i atqun nisču ireḡu, ḡar deere mino tuuba. Ene ḡaoudun-niyen ḡuun-e uḡulerun: Naran sara-i qaraḡu uḡekden bulee. Edoe ene šiḡqor atquḡu abčiraḡu ḡar-tur mino tuuba. Čagan baouba. Yambar ele sai uḡeulumu, keeḡu, Yesuḡai quda ene ḡaoudun mino čimayi ele kou-been uduritču ireḡui uḡeksen aḡuu. ḡaoudun sain ḡaoudulebe. Yaun ḡaoudun aqu? Ta, Qiyat irḡen-o sulder ireḡu ḡaaḡaqsan aḡuu”.

§ 64. “Ba Uḡqirat irḡen

Erte udur-eče ḡee-in ḡisun okin-o
Oḡḡeten; ulus ulu temečet;
Qačar qoa okid-i
Qagan boluqsan-a tano,
Qasaq terḡen-tur unoulḡu,
Qara buura kolḡeḡu,
Qataraulḡu otču,
Qatun saurin-tur
Qamtu saulumu ba!
Ulus irḡen ulu temečet ba
Oḡḡe sait okid-iyen osḡeḡu,
Olḡiḡe tai terḡen-tur unoulḡu,
Ole buura kolḡeḡu
Eusḡeḡu otču,
Undur saurin-tur
Oreele etet saulqui ba!
Erteneče Uḡqirat irḡen
Qatun qalqa tan, okil očil ten;
ḡee-in ḡisun okin-o
Oḡḡe-ber bulee ba!
“Noun kout mano
Nuntuq qarayu,
Okin kou mano
Oḡḡe uḡekdeyu!

§ 65.

Yesuḡai quda, “ḡer-tur mino oduya! Okin mino učuukḡen biyu, quda uḡetuḡai!” keeḡu, Dei-Sečen ḡer-tur-iyen uduritču baoulba.

§ 66. Oki ino uḡebesu, niur-tur-iyen gere tai, nidun-tur-iyen ḡaltai. Okin-i uḡeḡu, oin-tur-iyen oroulba. Temouḡin-eče niḡan nasun yeke, harban tai aḡuu. Borte nere tai. Süni qonaḡu, manaḡaši oki ino

ğuyübasu, Dei-Sečen uķulerun: “Oloan-taou ğuyüulĵu okbesu, deeĵilekdeķu, čoen-taou ğuyüulĵu okbesu doranjılaqdaqu. Okin ķuun-uo ĵayaan toreksen euden-tur otolķu uķai. Okin-iyen be oksu, kouniyen be ķureķet-te talbiĵu ot!” keeba. ĵe bolulčajĵu, Yesuķai-Baatar uķulerun: “Kou-ben ķureķete talbisu! Kou mino noqai-yača čočimtaou bulee. Quda, kou mino noqai-yača bu čočiu!” keet, kotual morin-iyen belķe okču, Temuĵin-i ķureķet-te talbiĵu otču,

§67. Yesuķai-Baatur ĵaura Čekčerun Šira-keere Tatar irķen qurinlan bukui-tur ĵoluĵajĵu, undasču qurin-tur ano baouba. Tede Tatar tanin aĵuu. “Yesuķai Qiyan ireai!” keet, uridano daouliqdaqsan keķelen-ben duratču, oisuladun quĵirĵu, qoro qoliĵu okčiui. ĵaura maoui otču, ğurban qonoq yabuĵu, ķer-tur iyen ķuruet maoui bolĵu,

§68. Yesuķai-Baatur uķulerun: šDotoru mino maoui bi. Derķede ken bi?” keeĵu, Qoņqotadaı Čaraqa ebuķeno kou Muņlik oira bi, keeĵu, urıĵu ireulĵu uķuleruun: “Čaqa mino, Muņlik! Kout učuķetu bulee bi. Kou-ben Temuĵin-i ķuriķet-te talbiĵu irerun, ĵaura Tatar irķen-e oisulaqdaa bi. Dotoru mino maoui biyu. Učuķet qočoruqsat deu-ner-iyen, belbisun, berķen-iyen asaruqu-i či mede! Kou mino Temuĵin-i otorkan otču abču ire, čaqa mino Muņliq!” keet nokčiba.

II

§ 69. Yesuķai-Baatur-un uķe-i buši ulu bolĵan, Muņlik otču, Dei-Sečen-ne uķulerun: “Yesuķai aqa Temuĵin-i maši morelĵu ore-ben ebedumu. Temuĵin-i abura ireba!” keeĵu, Dei-Sečen uķulerun: “Quda kou-ben morelķu boesu, ottuĵai! Uĵeĵu, otor iretuķai!” keeĵu, Muņlik ečiķe Temuĵin-i abču ireba.

70. Tere qabur Anbaqai-qaĵan-no qatut Orbai Soqataı ĵirin yekes-e ĵajaru ineru ĵaruqsan-tur, Hoelun-uĵin otču, qoĵit ķurču qoĵidauuldaĵu, Hoelun-uĵin Orbai Soqataı ĵirin-e uķulerun: “Yesuķai-Baatur-i ukubeu? keeĵu, koudi mino yeke ulu boluqui-yača yekes-un kešiķeče, bileur-eče, sarqud-ača yekin qoĵidaulumui ta? Uĵeet idekui ulu serķuulun noukun bolba ta!” keeĵu,

71. tere uķe-tur Orbai Soqataı ĵirin qatut uķulerun:

Uriĵu ulu oktekui mor tai či,
Učiraasu ideķu yosutai či,
ķureĵu ulu okteķu či,
ķurteesu ideķu yosutai či!

Anbaqai-qaĵan-ni ukuleu či, keeĵu, Hoelun-ne ķurtele ein keekdekui bolbi!”

72. Arĵa-eče: “Eden-i ekes, koud-i nuntuq-tur ķeĵu noutqun, ta ber bu abču yabutqun!” keet manaĵarši udureče Taičiud-un Tarĵutai-Qiriltuq, Todoen-ķirte tan Taičiut Onan-muren huruu ķodolba. Hoelun-uĵin-ni ekes koud-i ķeĵu noukderun, Qoņqotadaı Čaraqa-ebuķen otču itqaqu-tur, Todoen-ķirte uķulerun:

“Čeel usuu niduralua,
Čaoken čilaoun čaourelua!”

keet nouĵeai. Čaraqa-ebuķen-i “ķer itqaqu či?” keen qoinača ĵida-bar ĵoqudus qatquĵuu.

73. Čaraqa-ebuķan,yaratu bolĵu, ķer-tur-iyen ireĵu berke kebdekui-tur, Temuĵin uĵere otču, tende Qoņqotan Čaraqa-ebukan uķulerun: “Sain Ečiķe-in čino quriyaqtaqsan ulus-i mano burino ulus abču noukderun, itqaqu bolun ein kikdebe!” keeĵu, teun-tur Temuĵin uilaat qarču yorčiba. Hoelun-uĵin ķeĵu noukderun, tuqlaĵu beye-ber morilaĵu, ĵarimut irķen-i ičuĵaba. Tede ber ičuĵaqdaqsan irķen ulu toqtan, Taičiud-un qoinača nouĵuuı.

§ 74. Taičiud aqa deu Hoelun-uĵin-ni belbisun kout, učuķet, ekes koud-i nuntuq-tur ķeĵu noukdeĵu, —

Hoelun-uĵin eme merķan toreĵu,
Učuķet koud-iyen teĵierun,

Uqitala boqtalaŋu, qoŋitala buseleŋu,
 Onan-muren oede irada ƣuiyŋu,
 Olirsun moilsun teŋƣuŋu,
 Udur sueni qoolai teŋiebe.
 Suelsu tai toreksen uŋin-eke,
 Sutan koud-iyen teŋierun,
 Čiƣorsun ŋiro bariŋu, sudun,
 Čičiƣina uquŋu teŋiebe.
 Eke Uŋin-no
 Qaliyarsun maŋqirsun-iyar teŋiekset kout
 Qat, bolura ƣurbei.
 ƣarčintai Uŋin-eke-in
 ƣauŋasu-bar teŋiekset kout
 ƣasaq tan sečet bolba.

§ 75. Qoa-uŋin-no
 Qoqosun maŋqirsuar teŋiekset
 Hauluqat kout
 Hoilaut sait bolba.
 Eres sait bolun baraŋu,
 Erekun omoqun ele boldaba.
 Eke-yüen teŋieya keeelduŋu,
 Eke-onan-no erƣi deere sauŋu
 Elƣuur ƣouƣi ƣasalduŋu
 Erendek ƣendek ƣiŋasu
 Elƣuŋu ƣeuƣileŋu;
 ƣeu-ber ƣeuƣi ekeulŋu,
 ƣebƣe qadara ƣeuƣileŋu;
 Čilume ƣubčiuur huyaŋu,
 ƣiramut ƣiŋasu ŋiuŋu,
 ƣiči eke-yüen hači teŋiebe.

§ 76. Nikan udur Temuŋin, Qasar, Bekter, Belƣutai dorben qantu sauŋu ƣouƣi tataqui dotora nikan ƣeƣeen soqosun oroŋuui. Temuŋin Qasar qoyar-ača Bekter Belƣutai qoyar buliŋu abuba. Temuŋin Qasar qoyar ƣer-tur ireŋu, Uŋin-eke-de uƣulerun: “Nikan ƣeƣeen soqosun ƣeuƣi ƣauqsan-i Bekter Belƣutai aqa deu qoyar-a buliŋu. abdaba ba!” keeesu, Uŋin-eke uƣulerun: “Yeƣuuŋeai? Aqa-nar deu-ner yekin tein kildumui ta?

Seuder-eče busu nokor uƣai,
 Seul-eče busu čičua uƣai bi bida!

Taičiut aqa-deu-yeen ƣaŋiu ker aburaqun bida? keeŋu bukui-tur, Erte Alan-eke-in tabun kout metu yekin eye uƣeun bi ta? Butuƣai!” keebai.

§ 77. Tendeče Temuŋin Qasar qoyar ulu taalan uƣulerun: “Očiƣen nikante bilŋiur ƣodoliduqsan-i tein-ƣu buliŋu abulaa. Edoe basa tein-ƣu buliba. Qantu ƣer alduqun bida?” keeet, euden oorču qarču (??) yorčiba. Bekter hulqun deere ŋirqa aqtatan yesun mori qaraŋu sau bukui-tur, Temuŋin ume-reče daldatču, Qasar emuneče daldatču sumu-ban sambaŋu ƣurkui-tur, Bekter uŋeet uƣulerun: “Taičiut, aqa deu-in ƣaŋiun daousun yadan hači ken-e aburan čidaqun-o? keeŋu bukui-tur, nama-i yekin —

Niduno surimusun
Amanu qaqasun—

bolğamui ta?

Seuder-eçe busu nokor uķai,
Seul-eçe busu ċiċua uķai-tur,

yekin tein setkiba ta? Qolumta mino bu burelķetkun, Belķutai-i bu tebċitkun!” keeet, ĵabilan sauĵu
ķuliċaba. Temuĵin, Qasar qoyar emuneċe umereċe otermeleĵu otba.

§ 78. ķer-tur ireĵu oroqui-lua, Uĵin-eke qoyar kouked-uen (!!) ċirai uqaĵu uķulerun:
“Baraqsat!

Qalaunaċa mino
Qalat ġarurun,
ġar-tur-iyen qara nodun
Qatqun toreliķi, ene!
Qarbisu-ban qaĵaqu
Qasar noġai metu,
Qada-tur dobtulqu
Aur-iyen darun yadaqu
Arslan metu;
Amidu ĵalġisu keeķu
Maņġus metu;
Seuder-tur-iyen dobtulqu ſinġor metu;
Semiyeĵ ĵalġiqu ċuraqa metu;
Botoġan-iyen borbi qaĵaqu buura metu;
Boroġan-tur ſiqaqu ċino metu;
Koud-iyeu (??) ķelin yadaĵu,
Koud-iyen ideķu aņġir metu;
Kebteſi-en (??) koandeesu omerķu ĵoeburi metu;
Bariĵu ulu saaraq bars metu;
Balamut dobtulqu baru (q) metu —
Baraba!
Seudereċe busu nokor uķai-tur,
Seuleċe busu ċiċua uķai-tur,

Taiċiut aqa deu-in ġaſiun daousun yadan bukui-tur, haċi kene aburaqun-o?” keeĵu bukui-tur, “Ker aya,
keen, ein kildumui ta?” keen koudiyen,

Qauċin uķes qadarun,
Otoķus uķes orķidun,

masi maouilabai.

79. Tedui atala, Taiċiud-un Tarġutai-Qiriltuq Turqaud-iyen uduritċu, “Qoruġat qooĵiĵuu.
ſiluķet ſiberiĵuu!” keen ireĵuu. Ayūĵu, ekes kout aqa-nar deu-ner ſiġui hoai-tur qorġolaĵu, Belķutai
mudut, quġuru tatalĵu ſibee bariĵu, Qasar qarbulalduĵu, Qaċiun, Temuķe, Temulun ġurban-ni ĵaba ĵaura
duruĵu bulqaldun bukui-tur, Taiċiut uņſiĵu uķulerun: “Aqa-ban, Temuĵin-i ile, busud-i tan-o kerek
uķai!” keen uņſiqdaĵu, Temuĵin-i morilaulĵu buruutqan, hoai-tur dutaĵu otqui-i Taiċiut uĵeĵu huldeĵu,
Terķune undur-un ſiġui hoai-tur ſirquĵu orobasu, Taiċiut oroan yadaĵu, ſiġui hoai-tur horċin saqiĵu.

80. Temuĵin ſiġui dotora ġurban qonoĵu, ġarsu keen moriyen kotolĵu aisuqui-tur, morin-aċa,
emeel ino multureĵu qoċorċuu, Qariĵu uĵeesu emeel komuldurķelekseer olaņlaqsaar multureĵu
qoċorċuu. “Olaņ ċi boltuġai! Komuldurķe basa ker multureķu bulee? Teņkri itqan aquyu?” keeĵu,

qariju, basa ġurban qonoba. Basa ġarču aisuqui-tur, šiqui-in amsar-a qoşiliq-un tedui çağan kuru amasar-a boklen unaşuu. Tenşeri itqan aquyu?” keeju, basa ġurban qonoba. Basa yesun qonoq ideen uķai aju: “Nere uķai ker ukukdekui? ġarsu!” keeju, tere amasar boklen unaqsan qoşiliq-un tedui çağan kuru horčin ġarbasu ulu bolqu modudi sumuči qituġaiyer-iyen hoqturiat moriyan qaltariuluat, ġarqui-lua, Taičiut saqin aşuu. Bariju abču otba.

81. Temuġin-i Tarġutai-Qiriltuq abču otču, ulus irķenduriyen ġasaqlaju, ail-tur niķan qonaulun qonaulun bituulun yabuqui-tur, ġun-o teriun sara-in harban ġirwuan-a hulaan terķel udur, Taičiut Onan-na erķi deere qurinalduju, naran şinķeesu tarqaba. Temuġin-i tere qurin-tur ķelbure koun ķuun abčiraju bulee. Qurin-un haran-i tarqaulun, tere kelbure koun-eče buqau tataju abču, heki ino nikante deleduet ķuiju, Onan-no tun datora kebteesu, uķekdeķe, keeju, usun-o qarġi-tur ķederķu kebteju, buqauban usun huruu urusqan, niur ile kebtebe.

82. Tere aldaqsan ķuun yeke dawu-bar: “Bariya ķuun aldaba!” Keen, qailaqui-tur, tarqaqsat Taičiut quriju ireju, udur metu saraul-a Onan-no tun-ni bederebe. Qarqi-tur kebteju bukui-i Sorqan-Şira ġob daariju uķeju uķuleryn (??): “ġob ele eimu arġatu-in tula nidun-duriyen ġaltu, niur-turiyen ķeretu, keen, Taičiut aqa deudeen tein ele naidaqdan aşuu. Či tein ču kebte! Ulu ġaaqu bi!” keeet nokčiba. Basa qarin bedereye! Keeldukui-tur, Sorqan-Şira uķulerun: “Mun mun morieren ese uķeksen ġajariyen uķeet, qarin bedereye!” Keeba. ġe ķu!” keelduba. Mun mun moriye qarin bedereju, basa Sorqan-Şira daariju, uķulerun: “Aqa deu čino amaan šidu-ben bileuden aisu. Tein kebte, qadauġi-ķu!” keeet nokčiba.

83. Basa qarin bedereye keeldukui-tur, Sorqan-Şira basa uķulerun: “Taičiut kout, ta ķeķeen çağan udur ķubčin ķuu aldaba. Edoe qaranqui sūni (sueni) ker olqun bida? Basa mun mun mor-iyer ese uķeksen ġajar-iyen uķeet, qarin bedereet tarqaju, manaqar udur čiulju eriyel! Qaa otqu, tere buqautu ķuun?” keebe (??). ġe keelduju, qarin bedereju, Sorqan-Şira (??) basa daariju uķulerun: “Edui bedereet, qariju, manaqar eriyel keelduba. Edoe mani tarqaulun baraju, eke-ben, deu-ner-iyen erin ot! Nama-i uķeba, keen ķuun-e uķekdeesu, uķekdebe, keen, bu kelele!” Keeet nokčiba.

84. Ani tarqaulun. baraju, datora-ban setkiju: Očiķan ail bituulju ġonaulqui-tur, Sorqan-Şira-in ķer-tur qonabasu, Činbai, Čilaun, qoyar kout ino, oro ġiruke-ben ebetču, sueni nama-i uķeju, buqau nuno abču sularaju qonaulubai. Edoe basa Sorqan-Şira nama-i uķeju, ulu ġaan nokčin aba. Edoe mun-ķu tede nama-i aburamu ġe!” keeju, Sorqan-Şira-in ķer erin, Onan-muren huruu yorčiba.

85. ķer-un belķe sūn tusuruet, esuk-iyen sueni-de udur čaitala buleku bulee. Tere belķe sonasču yabubasu, buleur-un daou sonasču ķurču, ķer-tur ino orobasu, Sorqan-Şira: “Eke-ben, deu-ner-iyen erin ot eseu kelelue bi? Yekin ireba či?” Keeba. Činbai, Čilaun, qoyar kout ino uķulerun:

Şibaouqan-i turintai buta-tur qorġobasu, buta mun aburaşuu. Edoe bidan-tur ireksen-i yekin tein kemu či?” keen, ečiķe-yūen uķe ulu taalan, buqau-ġi ino čuçalju, ġal-tur tuliyeju, qoitu (n)uġasutu terķen-tur unoulju, Qadaan neretai duiiben: “Amitu ķuun-e bu kelele!” keeju asaraulba. !

86. ġutuar udur “ķuun niuba ġe!” keelduju, “Oer ġaura neġġielduya!” keelduju neġġielduba. Sorqan-Şira-in ķer-tur terķan-tur iseri-in doro ķurtele neġġiju, qoitu (u)uġasutu terķan-tur unoju, amasara bukui (n)uġasutu tatalaju, kol-tur ķurkui-tur, Sorqan-Şira: “Ene basa eimu qalaun-a (n)uġasun datora ker dausqu?” keeesu, neġġiulsun baouju yorčiba.

87. Neġġiul-i oduqsan-o qoina Sorqan-Şira uķulerun: “Nama-i hunesu-er keiskan aldaba! Edoe eke-ben deuner-iķen erin ot!” keeju, aman çağan eremuk hulaqči-ni unoulju, tel quriġan bolġaju, ķour nanbuġa ġasaşu, emeel ulu oķun, kete ulu oķun, qoyar sumu okbe. Tedui ġasaşu ileba.

88. Temuġin tein oduat, šibeeleju qorġolaqsan qajar-duriyen ķurču, ebesuno alurqai-bar Onan-muren oede močikiju (morķiju), horoneče Qimurġa-ġoroqan oroju, iren aşuu. Tere oede močikied (morķiet), Qimurġa-ġoroqan-no Beder qoşiu-a Qorčuqui-boldaq-a bukui-tur ġoluġalduba.

89. Tende neilelduju otču, Burqan-ġaldun-o (??) ebur-e Kulelķu datora, Saņķur-qoroqan-no Qara-ġiruķeno Koko-naur nuntuqlaşu aqu-tur, tarabaġat kučukur alaşu iden bulee.

90. Niķan udur şirqa aqtatan naiman morit ķer-un dergede baiju bukui-i deerme ireju, uķetele

deermetču yoričiba. Yabuqat uježu qočorba. Belkūtai oğodur darķi qoņqor-i unožu tarbağaçilara odču bulee. Udeši, naran šinqeksen-o qoina, Belkūtai darģi oğodur qoņqor-tur tarbağat ačiju niqsaqaljatata yabuğan kotolju ireba. Širğa aqtatan-i deerme abču otba keesu, Belkūtai uķulerun: “Bi nekesu!” keeba. Qasar uķulerun: “Či ulu čidaqu, bi nekesu!” keeba. Temuĵin uķulerun: “Ta ulu čidaqa, bi nekesu!” keežu, darģi qoņqor-i Temuĵin unožu, širğa aqtatan-i ebesun-o alurqai bar močikiĵu (morķiĵu), ģurban qonaĵu, manağar erte mor-tur oloan aduun-tur, niķan ģurumel-e, koun ģuun ģeu saan aqu-i jolğajū, širğa aqtatan-i surabasu, tere koun uķulerun: “Ene manağar, naran urģuqu-in urida širğa aqta tan naiman morit euber huldeĵu yorčiba. Mor ino bi ĵaaĵu oksu!” keeet, oğodur qoņqor-i talbiulju, Temuĵin-ni oroq šinqula-i unoulba. Mun oesun qurdun qubi-i unoba. ģer-turiyen ba ulu odun, nanbuqa sauluqa-ban keere buquĵu talbiba. “Nokor, či burun muņqaniĵu aisu aĵuu. Ere-in muņ nikan bi ĵe! Bi čima-tur nokočesu! Ečiķe mino Naqu-Bayan keekdeyu. Bi ģaqča koun ino bi, Boorču neretu bi!” keeet, širğa aqta tano mor-iyar ino močikiĵu (morķiĵu), ģurban qonaĵu, udeši naran quburi tašin bukui-tur, niķan ģuriyen irķen-tur ģurba. Širğa aqta tan naiman, morit tere yeke ģuriyen-o qijaar-a ebesulen baiĵu buqui-i uĵeba. Temuĵin uķulerun: “Nokor, či ende baii! Bi širğa aqta tan, tende bi, huldeĵu ģarsuğai! keeba. Boorču uķulerun: “Nokočesu keen irelee bi; ende yekin baiqu?” keeet, qantu dobtulju oroat, širğa aqta tan-i huldeĵu ģarba.

§91. Qoinača haran ubur-subur nekežu aisu. Niķan čağaan moritu ģuun uurğa bariĵu ģaqčaar ģuyičežu aisu. Boorču uķulerun: Nokor, numu sumu nada-ača, bi qarbulaldusu!” keeba. Temuĵin uķulerun: “Mino tula či erusteujei, bi qarbulaldusu!” keežu, eserķu qarin qarbulalduba. Tere čağaan moritu ģuun uurğa-bar-iyen doqiju bayiba. Qoitus nokot ģuyičežu ireba. Naran šinqežu otba. Duušin bolju aisu. Qoitu tede haran baruan boldaĵu baiĵu qočorba.

§92. Tere sueni duliēt, ģurban udur, ģurban sueni duliĵu ģurba. Temuĵin uķulerun: “Nokor, bi čimadača aņģida ede morid-iyen abuqu-u bulee? ģubiyalduya, kedui-i abqu keemu?” keebe. Boorču uķulerun: “Bi sain nokor-i čima-i muņqaniĵu aisu, keen, sain nokor-e tusa bolsu, keen, nokočaĵu ireba bi: olĵeu keežu abqu bi? Ečiķe mino Naqu-Bayan neretu biyu. Naqu-Bayan-no ģaqča koun ino bi bei-u? Ečiķe-in mino ĵueksen nada tuķetele bi. Bi ulu abqu! Tusa boluqsan mino yaun tusa bolqu? Ulu abqu!” keeba.

§93. Naqu-Bayan-no ģer-tur ģurba. Naqu-Bayan kou-ben Boorču-i ĵabqajū, nisun nilbusu-iyer aĵuu. ģenete ģurteĵu, kou-ben uježu, niķan-te uilamu, niķan-te doņqodumu. Koun ino Boorču uķulerun: “Yaun bolba? Sain nokor muņqaniĵu aisun aĵuu. Nokočežu odulaa bi. Edoe ireba!” keeet, haulju otču, buģuqsan nanbuqa sauluğaban ačiraba. Temuĵin-ne tel quriğan alaĵu, ģunesu oķuet, nanbuğa deurķe(n)ĵasaĵu ģunesuleulba. Naqu-Bayau uķulerun: “Qoyar ĵalaus bei ta. Uĵelduktut, mona qoina bu tebčilduktut!” keeba. Temuĵin otču, ģurban sueni, ģurban udur yorčiju, Saņķur-qoroqan-a ģer-tur-iyen ģurba. Hoelun-eke, Qasar kiet deu-ner ino keruĵu aĵu, uježu bayasba.

94. Tendeče Temuĵin, Belkūtai qoyar Dei-Sečen-no Borte-Uĵin-i yesun nasutu bukui-tur uježu irekseer ģaqčaĵu bulee. Keluren-muren huruu erin otba. Čekčer-Čiqurqu qoyar ĵaura Dei-Sučen Uņģirat tende aĵuu. Dei-Sečen Temuĵin-i uježu maši yeke bayasču uķulerun: “Taičiut aqa deu činu naitamu, keen, medeĵu, maši keruĵu. ĵokoleai. Aran ujebe ĵe, čima-i!” keeet, Borte-uĵin-i neileuleet eusķeba. Eusķen aisurun, Dei-Sečen ĵaura Keluren-o Uraq-ĵol-nudača qariba. ģerķai ino, Borte-uĵin-o eke, Sotan neretei bulii. Sotan oki-yen hüdeĵu, ģurelķu datora Saņģur-ģoroqan-a bukui-tur ģurķežu ireba.

§95. Sotan-ni qariuluat, Belkūtai-i, Boorču-i nokučeye keen, uriĵu ileba. Boorču, Belkūtai-i ģurķeuluet, ečiķe-duriyen ulu kelelen, Boķotur-qoņqor-i unoat, boro ormuķe-ben bokturuēt, Belkūtai-lue ireba. Tere noko-čekseer nokočekui yosun teimu.

96. Saņģur-ģoroqan-ača nouuĵu, Keluren-muren-o teriun, Burqi-erķi-de, nuntuqlan baouĵu, Sotan-eke-in šitkul, keen, qara buluğan daqu abčiraĵu bulee. Tere daqu-an Temuĵin, Qasar, Belkūtai ģurban abču otču: “Erte udur Yesuķai-qan ečiķe-lue Kereit irķen-o Vaņ-qan anda keelduksen aĵuu; ečiķe-lue mino anda keelduksen ečiķe metu bei ĵe!” keen, Vaņ-qan-i Tuula-in

Qara-tun-ne bei-yu, keen medeju, otba. Vañ-qan-tur Temuñin qurçu uqulerun: “Erte udur eçiķe-lue mino anda keelduksen ajuu. Eçiķe-ķu metu beiyu jël!” keeju, ķerķai baoulju emusķel ċimada awċiraba!” keen, buluğan daqu okba. Vañ-qan maši bayasċu uqulerun:

“Qara buluğan daqu-in qariu
Qağaçaqsan ulus-i ċino
Qantutqaju oksu!
Buluğan daqu-in qariu
Butaraqsan ulus-i ċino
Buķutkelduju oksu!
Bokere-in bokse tur,
Ĉekere-in ċeeji-tur —

atuğai!” keeba.

§97. Tendeċe qariju, Burģi-erķi-de bukui-tur, Burqan-qaldunaċa Uryanqadai ķuun, ĵarċiuadai-ebuķan kuurķe-ben urċu, jëlme neretu koun-i-yen uduritċu ireju, ĵarċiudai uqulerun: Onan-no Deliun-boldaq-a bukui-tur, Temuñin-i torokui-tur buluğan nelke oķulee bi. Ene kou-ben jëlme-i oķulee-ķu bi. Uċuķan, keen, abċu odolua.” Edoe jëlme-i:

“Emeel-i-yen toquul,
Eude-i-yen nekiml!” !

keeju okba.

98. Keluren-muren-no teriun-e, Burģi-erķi-de, baouju bukui-tur, niķan manağar, erde ķerel širal (an) udur ķein bukui-tur, Hoelun-eke-in ķer datora qodolkui Qoaqċin-emeķen bosċu uqulerun: “Eke, oter bos! ġağar derbelumui, tuburiun sonastamui! ĵalqanšiq tan Taiċiut aqun-o? Eke, oter Bos” keebi.

§ 99. Hoelun-eke uqulerun: “ķoudi oter seriulutkun!” keeet, Huelun-eke oter-ķu bosbi. Temuñin tan kout oterlen-ķu bosuat, moridiyen bariju, Temuñin nikan mori unoba. Hoelun-eke nikan mori unoba. Qasar nikan mori unoba. Qaċiun nikan mori unoba. Boorċu nikan mori unoba. jëlme nikan mori unoba. Temulun-ni Huelun-eke ebur-turiyen deurba. Nikan mori kotol ĵasaba. Borte-uñin-e mori dutaba.

§100. Temuñin aqa-nar deu-ner morilaĵu, erte boet, Burqan ĵuk ġarba. Qoaqċin-emeķen, Borte-uñin-i niusu keen, bokaŋ qarautai terķen-tur unoulju, boere alaŋ huker kolju, Tenķeli-ğoroqan oede qodolju auisun bukui-tur heru-baru-da, udur ķein bukui-tur, eserķuneċe ċerik haran, qataraju herķiju qurçu ireju: “Yaun ķuun ċi?” keen hasaqba. Qoaqċin-emeķen uqulerun: “Bi Temuñinoai bi! Yeke ķer-tur qonin qirğara irelee. ķer-turiyen qariju aiši!” keeba. Tendeċe uqulerun: “Temuñin ķer-tur biyu-u, ker keĵie biyu?” Qoaqċin-emeķen uqulerun: “ķer-ċi oira biyu! “Temuñin-i bukui-i uķai ese uqabai. Qoinaċa bosuat irebi bi!” keebi.

§101. Tede ċeriut tedui, qatariba. Qoaqċin-emeķen boere alaŋ huker-i-yen deleduet, oterlen neuķu bolun, terķen-o tenķeli ququs otba. Tenķeli-ben ququraqdaĵu, yabuqadiyar hoai-tur ķuyiju oroya keeldun bukui-tur, daruċa mut ċerikut Belķutai-in eke-i sundalaulduju qoyar kol ino ċerbe-ķelduulju, qataraju qurçu ireet: “Ene terķen datora yaun teeju amu!” keeba. Qoaqċin-emeķen uqulerun: “Unğasun teeju a.mu!” keebi. Tede ċeriudun aqa-nar ino uqulerun: šDeu-ner, koudiyen baouju uĵetkun!” keeba. Deu-ner qout ino baouju, qaatai terķen-o qaalğā abqui-lua, datora qatun(q) je ķuun sağuju, ima-i terķeneċe ċirċu, baoulju, Qoaqċin ĵirin-i sundalaulju abuat, Temuñin-o qoinaċa ebesun-o alurqai-bar moċiķiju (morķiju), Burqan ĵuk ġarba.

§102. Temuñino qoinaċa Burqan-ğaldun-ni ġurbanta quċiulju, erusun yadaba. Ein-tein bolĵiasu, umubu šibar berke hoai ino ċatqulaŋ moğai-a širğuasu ulu bolqu berke šigui qoinaċa ino daqaju, erusun yadaĵuui.—Tede ġurban Merkit ajuu. Uduit-Merkidun Toqtoa, Uwas-Merkidun Dair-Usun, Qaat-Merkidun Qaatai-Darmala. Ede ġurban Merkit erten-o Hoelun-eke-i Ĉiledu-daċa buliju abtalaai, keen, edoe tere osuel osuen irekse(n) ajuu. Tede Merkit uķuleldurun: šHoelun-no haċi aburan, edoe emes-i ano abuba. Haċi-yen aburaba bida!” keelduju; Burqan-qaldun-naċa baouju, keit-turiyen aĵiraba.

§103. Temuñin: “Tede ġurban Merkit maqat ķeyjt-tur-i-yen (??) aĵiraba-yu, bukċu-u amui?” keen,

Belķutai, Boorĉu, ĵelme, ĝurban-i, Merkid-un qoinaĉa uqauta ĝurban qonoq daqaulĵu, Merkid-i kuņkeulĵu, Temuĵin Burqan deereĉe baouĵu, ebĉeu-ben moeletĉu, uķulerun: “Qoaqĉin-eke-i

Solonĝa bolĵu
Sonosqu-in tula,
Unen bolĵu
Uĵeku-in tula,
Budun beye-en buruudun,
Buĝiya moritu,
Buqu-in horin horinlaĵu,
Burĝasun ķer ķerlen,
Burqan deere ĝarulaa.
Burqan-qalduna
Boesuno tedui amin-iyen
Bulĵiuldaba bi!
ĝaqĉaqan aminiyen qairalan,
ĝaqĉa moritu,
Qandaĝai horin horinlaĵu,
Qalqasun ķer ķerlen,
Qaldun-deere ĝarulaa bi!
Qaldun-burqan-na
Qarĉa-in tedui amin-iyen
Qalqalaqdaba ĵe bi,
Maši ayuuldaba bi!
Burqan-qaldun-i
Manaĝar buri maliyasuĝai,
Udur buri oĉisuĝai!
Uruq-un uruq mino uqatuĝai!”

keen, naran eserķu buse-ben ķuĵuun-duriyen eriķeleĵu, malaĝai-ban ĝar-turiyen seeĵiķeleĵu, ĝar-iyen ebĉeun-duriyen moeletĉu, naran ĵuk yesunte soķetĉu, saĉuli oĉiuli okba.

III

104. Teuni keleleĵu, Temuĵin, Qasar, Belķutai ĝurban Kereidun Vaņ-qan-tur, Tuula-muren-no Qara-tun-na bukui-tur, otĉu uķulerun: ŝurban Merkit-te ķenen bukui-tur ireĵu, eme kou-ben daoliĵu abdaba. Qan eĉiķe mino, eme kou aburaĵu oktuķai, keen, ireba bi!” keeba. Tere uķe-in qarin Tooril Vaņ-qan uķulerun: “Bi nidoni ĉimada eseu uķulelee? Buluĝan daqu nada aĉilarun; eĉiķe-in ĉaq-un anda keelduksen eĉiķe metu biyu ĵe, keen, emusķekdeesu, tende bi uķulerun:

Buluĝan daqu-in qariu
Butaraqsan ulus-i ĉino
Buķutķelduĵu oksu!
Qara buluĝan daqu-in qariu
Qaqaĉaqsan ulus-i ĉino
Qantutqalduĵu oksu! keen,
Ĉekeraĭ-in ĉeeĵi-tur atuĝai,
Bokoraĭ-in bokse-tur atuĝai!

eseu keelee bi? Edoe tere uķen-duriyen ķurun:

Buluqan daqu-in qariu
Buķude Merkidi bureltele,
Borte-uĵini ĉino aburaĵu oksu bi!

Qara buluğan daqu-in qariu
Qamuq Merkidi ğaltaçıju,
Qatun Borte-i čino
Qariulju aburaya bida!

Či ĵamuğa deu-de kelen kiju ile. ĵamuqa deu Qorqonaq-ĵubur-a bi ĵe. Bi endeče qoyar tumet morilasu, baraun ğar bolun, ĵamuqa deu qoyar tumet bolju, ĵaoun ğar bolun morilatuğai! Bidan-o bolĵaan ĵamuqa-dača boltuğai!” keeba.

§105. Temuĵin, Qasar, Belĵutai ğurban Tooril-qan-nača qariju, ĵer-turiyen ĵurču, Temuĵin, ĵamuqa-tur Qasar Belĵutai qoyar-i ilerun, ĵamuqa anda-da uķule, keen, uķuleju ilerun:

“Oro-ban hoqtorğu bolğaqdaa bi!
Onar nikan tan busut-u bida?
Osüeliiyen ker osuekun?
Ebur-iiyen hentuldee bi.
Helikenno uruq busut-u bida?
Hači-iiyen ker hačilaqun bida?”

keeju ileba.—ĵamuqa anda-da uķuleju ileksen uķe edui, basa Kereid-un Tooril-qan-no uķuleksen uķes-i ĵamuqa-da uķuleju ilerun: “Erde (??) udur Yesuķai-qan ečiķe-de mino tusa sayi kikdeksen-i setkiju, nokočesu bi! Qoyar tumet bolju, baraun ğar bolun, morilasu! ĵamuqa, deu-de keleleju ile. ĵamuqa deu qoyar tumet morilatuğai; qantutqu bolĵaan ĵamuqa deu-deče boltuğai!” keeba. Ede uķes-i dausqan baraĵu, ĵamuqa uķulerun: “Temuĵin-anda-i

Oro hoqtorğu bolba, keen medeju,
Ore mino ebetba.
Ebur henterebe, keen medeju,
Helike (??) mino ebetba.
Osuel-iiyen osuen,
Uduit, Uwas Merkid-i ulutkeju,
Uĵin-Borte-yuen aburaya!
Hači-yen aburan,
Qamuq Qaad-Merkid-i ğaltaçıju,
Qatun Borte-yuen
Qariulun aburaya! Edoe tere
ķolme dabşıqui-tur,
Kourķe-in daqu bolğaĵu,
Kokidek Toqtoa Buura-keere bei ĵe
Dabčitu qor darbalĵaqui-tur,
Daiĵiqči Dair-usun edoe
Orqon Selenķe qoyar-un (ĵaura)
Talqun aral-a bei ĵe.
Qamqaulsun keiskui-tur,
Qara hoai temečekči
Qaatai-Darmala edoe
Qaraĵi-keere bei ĵe.
Edoe bida dotelen,
Qilğo-muren-ni kiņķus,—
Saqa bayan esen atuğai —
Sal huyaĵu oroya!
Tere kokidek Toqtoa-in

Eruke deere ino oroju,
Erkin oede ino
Anburu daariju,
Eme-koun ino
Eçultele qaouluya!
Qutuq oede ino
Quğuru daariju,
Qotola ulus-i ino
Qoosun boltala qaouluya!”

§ 106. Jamuqa basa uqulerun: “Temujin-anda, Tooril-qan-aqa, qoyara, uqule keen uqulerun:
Bi burun,

Qaraatu tuq-iyen sačuba bi.
Qara buqa-in arasuu-niyer
Buriksen burbiren bukui
Daoutu kourke-ben deletba bi.
Qara qurdun-iyen unoba bi.
Qatanğu deel-iyen emusba bi.
Qatan jida-ban bariba bi.
Qatqurasutu sumun-iyen onolaba bi.
Qaatai-Merkit-tur
Qatquldun morilaya boet keen uqule!
Urtu qaraatu tuq-iyen sačuba bi.
Huker-un arasu-bar buriksen
Otkan daoutu kourke-ben deletbe bi.
Oroq qurdun-iyen unoba bi.
Hudesutu quyağiyen emusba bi.
Oŋğitu uldu-been bariba bi.
Onatu sumuniyen onalaba bi.
Uduit-Merkit-tur
Ukulduya boet keen uqule.”

Tooril-qan-aqa morilarun; “Burqan-qaldun-o eburiyer Temujin-anda-i daariat, ireju, Onan-muren-no teriun-e, Botoqan-boorji-da, boljalduya. Endece morilarun, Onan-muren oede, anda-in ulus bi. Anda-in ulus-ača nikan tumen bi. Endece nikan tumen, qoyar tumen bolju, Onan-muren oede otçu, Botoqan-boorji-da, boljal ğajar-a, neilelduya!” keen uquleju ileba,

§107. Jamuqa-in ede ukes ino Qasar, Belkutai qoyar ireju, Temujin-ne uquleju, Tooril-qan-na (kelen) kurkeba. Tooril-qan jamuqa-in ede ukes kurukeluet, qoyar tumet morilaba. Tooril-qan morilarun, Burqan-qalduno ebur Kelureno Burgi-erki, jorin aişi; keen, Temujin, Burgi-erki-de burun, mor-tur bi, keen, jailan, Tenkelik oede nouju, Tana-ğorqon-a Burqan-qalduno ebur baouju, Temujin tendece çerik euskeju, Tooril-qan niķan tumen, Tooril-qan-no deu, jaqa-ķanbu niķan tumen-diyer Qimurqa-ğoroqono, Ail-qara-qol-da baouju bukui-tur, neilen baouba.

§108 Temujin, Tooril-qan, jaqa-ķanbu, ğurban qamtutçi, tendece kodolju, Onan-no teriun, Botoqan-Boorji-da ķurbesu, jamuqa boljal ğajar-a ğurban udur urida ķurçuui. Jamuqa, ede Temujin, Tooril, jaqa-ķanbu tan-o çeriud-i ujeet, jamuqa qoyar tumet çeriudiyen jasaķu baiķuui. Ede ber Temujin, Tooril-qan, jaqa-ķanbu tan çeriudiyen jasaat-ķu, ķurulceķu, jiçi tanilduķu, jamuqa uqulerun:

“Boroan ber boluası; —
Boljal-tur,
Qura ber boluası, —

Qurul-tur bu qoʻjida!y

Eseu keelduleai bida? Monʻgol ʻje andaʻgar tan busut-u?

ʻje-deʻce qoʻjidaqsan-i

ʻjerʻke-deʻce ʻgarʻgaya!

keelduleai!” keeba. ʻjamuqa-in uʻke-tur Tooril-qan uʻkulerun: “Bolʻjal ʻgajar-a ʻgurban udur ʻgoʻjit baiba; keen, qodulaqu-i ʻcunarlaqu-i ʻjamuqa-deu medetuʻkai!” keeba. Bolʻjal-un ʻcimar edui uʻkulelduʻju,

§109. Botoqan-boorʻjinaʻca ʻkodolʻju; Qilqo-muren-ne ʻkurʻcu, sal huyaʻju ketuluwet, Buura-keer-e, Toqtoa-beki-in —

Eruʻke deereʻce

Erkin oede anburu daarin oroʻju,

Eme-kou ino

Eʻcultele daoliba.

Qutuq oede ino

Quʻguru daariʻju

Qotola ulus ino

Qoqiratala daoliba.

Toqtoa-beki-i kebtee boetere ʻkurku-i Qilqo-muren-ne bukun ʻjiʻgaʻcin, bulu-qaʻcin Koreuluʻcin talbiqsat dain iʻši, keen, sueni dulin kelen ʻkurʻken otʻcuui, Tere kelen ʻkurʻkeuluwet, Toqtoa, Uwas-Merkidun Dair-usun qoyar qantutʻcu, Selaʻnʻke huruu Barʻguʻjin oron ʻcoen beyes-iyen dutaan buruutʻcuui.

§110. Merkidun ulua Selaʻnʻke huruu sueni-de durbeʻju yabuqui-tur, bidan-o ʻceriut durbeʻju yabuqun Merkid-i sueni-de-ʻku daruʻju durbeʻju daoulin talan yabuqui-tur, Temuʻjin durbeʻju aisun ʻirʻken-tur: Borte, Borte! keen uʻnʻšiʻju yabuqui-tur, uʻciraʻju, Borte-uʻjin tede durbekun ʻirʻken-tur buʻjuui. Temuʻjin-no daou sonosʻcu, taniʻju, terʻken- eʻce baouat, ʻkuyiʻju ireʻju, Borte-uʻjin, ʻgoaʻqʻcin, ʻjirin, Temuʻjin-o ʻjilua ilbur sueni taniʻju bariʻjuui. Saraul bulee. Uʻjebesu, Borte-uʻjin-i taniʻju teberildun tuyalʻcaba. Tendeʻce Temuʻjin, Tooril-qan ʻjamuqa-anda, qoyar-a mun sueni boet uʻkuleʻju ilerun: “Eriʻku kereʻkiyen olba bi. Sueni bu duliya! Ende baouya bida!” keeʻju ilebe. Merkidun ulus durbeʻju aisunqu-yi sueni-de sandurʻcu aisunqui ʻjaura mun tende baouʻju qonoba. Borte-uʻjin-ni tein ʻjoluʻgalduʻju Merkid-eʻce aburaqsan yosun eimu.

§ 111. Turun urida Uduit-Merkidun Toqtoa-beki, Uwas-Merkidun Dair-usun, Qaatai-Darmala, ede ʻgurban Merkit ʻgurban ʻjaut haran: “Udur-un erte Toqtoa-beki-in deu, Yeke-Čiledu-deʻce, Yesuʻkai-baatur-a Hoelun-eke-i buliʻju abtalai”, keen, teun-i osuen haʻcilan otʻcuui. Temuʻjin-i Burqan-qaldun-ni ʻgurban ta quʻciulqui-tur, Borte-uʻjin-i tende erusʻcu, Čiledu-in deu, Čilʻker-boko-de asarauluqsan aʻjuu. Tere asaraqsan-ar aʻju, Čilʻker-boko, daiʻciʻju ʻgarurun uʻkulerun:

“Qara keree

Qalisu korisu ideku

ʻjayaatu boetele,

Qalaoun toʻkuraun-i

Idesu! Keen

ʻjeʻšin aʻjuu.

Qatar maoui Čilʻker, bi

Qatun Uʻjin-tur

Qalqu bolun,
 Qamuq Merkit-te huntaou!
 Qaraču maou Čilķer
 Qara teriun-duriyen
 Kurteķu bolba.
 ġaqčaqan aminiyeŋ qoroġun,
 Qaraŋġu qabčal řirkusu,
 Qalqa ken-e
 Boldaquyu bi?

* *

*

Quladu, maou řibaoun,
 Quluġana kučulune
 Ideķu ĵayaatu boetele,
 Quŋ toġuraun-i
 Idesu, keen ĵeřin aĵuu.
 Hunar maoui Čilķer bi
 Qutuqtai sutai Uĵin-i
 Quriyaĵu ireķu bolun,
 Qotola Merkit-te
 Huntaou bolba.
 Qoġir maou Čilķer
 Qoqimai teriun-duriyen
 ķurteķu bolba bi.
 Qorġosun-o tedui amin-iyen
 Qoroġun haratu qaraŋqu qabčal-a řirqusu!
 Qorġosun-o tedui amin-a mino
 Qoriyaan ken-e boldaquyu bi?”

keet daiĵin dutaaĵuu.

§112. Qaatai-Darmala-i erusba. Abčiraĵu,

Qabtasun buqau emusķeĵu,

Qaldun-burqan-na ĵoriulba.

Belķutai-in eke tere ail-tur beiyu, keen ĵaaqdaĵu, Belķutai eke-yuen otču, ķer-tur ino Belġutai (??) baraun euden-ber oroqu-lua, eke ino nabtarqai nekei deeltai ĵaoun euden ber ġaruat, qadana busu ķuun-ne uķulerun: “Kout mino qat bolĵuu! keekdemui. Bi ende maoui ķuun-tur tubeĵu, edoe koudiyen niur ker uķekui bi? keeet ķuyiĵu, řiqui hoai-tur řirquĵu, tedui eriĵu ese oldalai. Belķutai-noyan Merkidai ele yasutu ķuun-ni “Eke-i mino abčira!” keeĵu ġodolitqu bulee. Burqan-ni qučilduqsat ġurban ĵaut Merkidai uruqun uruqa ķurtele hunesuer keistele ulitķeba.

Hülekset (huilekset) eme koun ano
 Eburitkun medus-i
 Eburitba,
 Euden-tur orouldaqun medus-i
 Euden-duriyen oroulba!

§113. Tooril-qan j̄amuqa, qoyar-i, Temuĵin buširen uķulerun:

“Qan ečiķe mino, j̄amuqa-anda qoyara nokočekdeĵu,
Teņķeri Qaĵar-a ķuķu nemekdeĵu,
Erketu Teņģeri-de (??) nereitķu,
Eke Etuķen-e ķurķeĵu,
Ere haķitu Merkit irķen-i
Ebur ba ano hoqtorgui bolģaba,
Heliķe ba ano hemtelbe bida.
Oro ba ano hoqtorgui bolģaba,
Uruqun ba ķuun-ni ulutķebe bida,
Huileksedi ba ano arbilaba ĵe bida!”

Merkit irķen-i tedui busaņqaj̄u, iķuya keelduba.

§ 114. Uduit-Merkit durberun, buluģan maqalaitu, maralun ģodun ģudusutu, iķiduņ ĵarģaģusun-o buluģan ĵalģaqsan deeltu, tabun nasutu, Kuiķu (Küķu) neretu, nidun-duriyen ģaltu kouken-i bidan-o ķeriut nuntuq-tur qoķoruqsan-i olĵu abķiraĵu, Hoelun-eke-de saoqua abķu okķu otba.

§115. Temuĵin, Tooril-qan, j̄amuqa, ģurban qantutķu, Merkidun

Čorģan ker čoģoriulĵu, Čoqtai eme-i arbilaj̄u,

Orqan, Selaņķe qoyar-un Talqun-aral-aķa iķurun, Temuĵin, j̄amuqa, qoyar qantutķu, Qorqonaq-ĵubur ĵorin iķuba. Tooril-qan iķurun, Burqan-qaldun-no ķeru-ber Hokortu-ĵubur daarin, Qaķauratu-subķit, Huliyatu-subķit daarin, ķoruen ino abalaat, Tuula-in Qara-tun-ni ĵorin iķuba.

§116. Temuĵin j̄amuqa qoyar Qorqonaq-ĵubur-a neilen baouĵu, erten-o anda bolulķaqsan-iyen duradulķan, anda tuņqulduĵu, amaralduya ķeelduba. Aņqa urida anda bolulķarun, Temuĵin harban niķan nasutu bukui-tur, j̄amuqa quraltaq šia Temuĵin-e okķu, Temuĵin-o čingultuqtu šia anda bolulķaj̄u, anda keelduksen; Onan-no molsun-tur šialĵaqui-tur, tende anda keelduleai. Teuno qoina qabur alaņģir numutan qarbiyaldun bukui-tur, j̄amuqa burau-in qoyar eber niaĵu nukeleĵu daoutu qoriyen Temuĵin okķu, Temuĵin-no arķa maņlaitu ģodoli aralĵiĵu andačilalduba. Nokote anda keelduksen yosun teimu.

§117. Uridus otoķus-un uķe sonosķu, anda ķuun amin nikan ulu tebčildun, amin-o ariči (¬ aburaqči) boluya, keen amaralduqui yosun teimu. Edoe basa tuņģulduĵu amaraya keelduĵu, Temuĵin Merkidun Toqtoa-i arbilaj̄u abuqsan altan buse j̄amuqa-anda-da buseleulba. Toqtoa-in esķel qaliuni j̄amuqa-anda-da unoulba. j̄amuqa Uwas-Merkidun Dair-usuni arbilaj̄u abuqsan altan buse Temuĵin-anda-da buseleulba. Dair-usun-o-ķu Ebertu-unokun-čaģaani Temuĵin-e unoulba. Qorģonaq-ĵubur-un Quldaģarkun-no ebur-e saqlaģar modun-a anda keelduĵu amaralduĵu, qurinlan toilan ĵirģalduĵu, sueni (süni) konĵile-deen ģaqķa qonolduqun bulee.

§118. Temuĵin j̄amuqa qoyar amaraldurun, niķan hon nokoe hon-o ĵarin amaralduĵu, tere aqsan nuntuq-aķa nikan udur nouye keelduĵu nouurun, ĵun-o teriun sara-in harban ĵirģoan-a Hulaan-terķel udur nouuba.

Temuĵin, j̄amuqa, qoyar qantu, terķedun urida yabuĵu aisurun, j̄amuqa uķulerun: Temuĵin anda, anda!

Aula-šiqan baouya,
Aduučin bidan-o
Alaķuq-a ķurtuķai!
Qol-tur-šiqan baouya,
Qoničit quriģaçit bidan-o
Qoolai-a ķurtuķai!”

keebe. Temuĵin j̄amuqa-in ene uķe-i uqan yadaĵu, semiyer baiĵu, qoķorķu, (ne)uri dunda terķet ķuličeĵu,

neuri boet Temuĵin Hoelun-eke-de: “ĵamuqa- anda uķulemu:

Aula-tur ŝiqan baouya,
Aduučin bidan-o
Alačuqa ķurtuķai!
Qol-tur ŝiqan baouya,
Qoničit quriġaçit bidan-o
Qoolai-a ķurtuķai!

keen ukulemu. Bi ene uķe ino uqan yadaĵu, qariu ino yauba ese uķuleba bi. Eke-deče asaqsu, keen ireba bi!” keeba. Hoelun-eke-i duŋqodua-eduuye Borte-uĵin uķulerun: “ĵamuqa-anda uidaŋġa keekden bulee. Edoe bidanača uitqu čaq bolba! Tuġarun ĵamuqa-anda-in keleleksen kelen bida-tur boet ĵeŝiku uķe beyu. Bida bu baouya! Ene ķodolukseer ŝiliu-ya, qaġaçan, sueni (süni) dulin ķodoluya boet!” keeba.

§ 119. Borte-uĵin-o uķe-ber ĵobŝiyeĵu, ulu baoun sueni dulin ķodolĵu aisuqui-tur, ĵaura mor-tur Taičiud-i daariba. Taičiut ber kokiĵu, mun sueni boet ĵoričan, ĵamuqa ĵuk ķodolba-ķu. Taičiudun-Besudun nuntuq-tur niķan učuķan Kokoču neretu kouni nuntuq-tur qočoruqsani bidanoai abuat, ireĵu Hoelun-eke-de okba. Hoelun-eke teĵiyeba.

§ 120. Tere sueni duliĵu, udur keiesu uĵeesu, ĵalairun Qačiun-Toquraun, Qaraqai-Toquraun, Qaraldai-Toquraun, ede ġurban Toquraun aqa-nar deu-ner sueni dulilduĵu aisin aĵuu. Basa Tarqudun Qadaan Daldurqan aqa-nar

deu-ner tabun Tarqut aisin-ķu aĵuu. Basa Munķetu-Qiyan-o koun Uŋķur tan Čaŋŝiut, Bayaudiyan-ķu aĵuu. Barulas-ača Qubilai-Qudus aqa-nar deu-ner irebe. Maŋġudača ĵetai, Doqolqu-čerbi aqa deu qoyar ireba. Boorču-in deu, Oķelen-čerbi, Aruladača qaġaçaĵu, aqaduriyen neilen, Boorču-tur, ireba-ķu. ĵelme-in deu, Čaurqan, Subeetai-Baatur, Uryanqanača qaġaçaĵu, ĵelme-tur neilen ireba. Besudeče Deķai, Kučuķur aqa deu qoyar ireba-ķu.—Suldusača Čilķutai-Taki, Taičiudai aqa-nar deu-ner ireba-ķu-ĵalair-un Seče-Domoq, Arqai-Qasar-Bala, qoyar, koudiyeren ireba-ķu.

Qonqotan-ača Süiketü-čerbi ireba-ķu. Sukeken-o ĵekai Qonqodorun koun Sukeķai ĵeun ireba-ķu.—Neudai Čaġaan-uwa ireba-ķu. Olqonudun Qinġiyadai, Qorlos-ača — Sečiur, Dorben-eče — Moči-Beduun ireba-ķu. Ikires-un Butu, ende ķureķete yabuqsar ireba ķu. Noyaġin-ača ĵuŋso ireba-ķu. Oronar-ača ĵirġoan irebe-ķu. Barulas-ača Suqu-Sečen, Qaraçar koun-lue-ben ireba-ķu. Basa Baarin-o Qorči-Usun-obuķen, Koko-Čos, Menen-Baarinieren, niķan ķuriyen ireba-ķu.

§ 121. Qorči ireĵu uķulerun: “Bodonçar-boqdo-in bariĵu abuqsan eme-deče torexsen ba ĵamuqa-lua

Keeli niķe ten,
Koke ġaqča tan

buleai ba. ĵamuqa-dača ulu qaqačaun bulee ba. ĵaarin ireĵu, nadur nidun-duriyen uĵeulba. Qoaqčin uniyeŋ ireĵu, ĵamuqa-i horčiĵu yabuĵu, ķer terķan ino murķuleet, ĵamuqa-i murķuĵu, oreele eber-iyen quġuraĵu, solĵir-ebertu

bolĵu: Eber mino ača! Keen-keen, ĵamuqa-in ĵuk mooren-mooren, ŝiroai sačun-sačun baimu. Muqular qoa huker yeke ķerluķe deere erķuĵu kolĵu ĵiktuĵu (ĵidkuĵu), Temuĵin-o qoinača yeke terķeur-iyer mooren-mooren aisurun: Tenķeri ġaġar eyetulduĵu, Temuĵin-i Ulus-un Eĵen boltuġai! Keen, Ulus teeĵu abču aisu! keen, ĵaarit nidun-dur uĵenĵu, nadur ĵiana. Temuĵin, či Ulus-un Eĵen boluası, nama-i ĵiaqsan-o tula, ker ĵirġaulqu či?” keeba. Temuĵin uķulerun: “Unen tere Ulus medeuluesu, Tumen-o Noyan bolġasu!” keeba. “Ele edu Tore-i ĵiaqsan ķuun-ni nama-i Tumen-o Noyan bolġa(ba)sı, yaun ĵirġalaŋ bei? Tumen-o Noyan bolġaat, ulus-un ġoas saıt okit darqalan abqaulĵu, qučin ba emestu bolġa! Basa yau keleleksen-i mino eserķu sonos!” keeba.

§ 122. Qunan teriuten ķeniķes niķan ķureyen ireba-uķ. Basa Daritai-otčiġin niķan ķureyen ireba-ķu. ĵadaranača Mulqalqu ireba-ķu. Basa Uŋĵin Saqait niķan ķureyen ireba-ķu. ĵamuqa-dača tedui

qağačan kodoluet,

Qimurqa-ğoroqon-a, Ail-Qaraqana, baouju bukui-tur, basa jamuqa-dača qağaçaju, jurkin-o Soorqatu-jurki-in koun, Sača-beki, Taiču, qoyar, niğan qureyen; basa Nekun-Taiji-in koun, Qučar-beki, niğan qureyen; basa Qutala-qan-o koun, Altan-otčiğin, niğan qureyen—ede, basa jamuqa-dača qağačan kodelju, Temujini Qimurqa-ğoroqan-o Ail-qaraqanada baouju bukui-tur, neilen baouba. Tendeče nouju, qurelqu dotora Sağur-ğoroqan-o Qara-juruken-o Koko-naur baouba.

§ 123. Altan, Qučar, Sača-beki bulun eyetulduju, Temujin-e uqulerun: “Čima-i qan bolğaya!” Temujin-i qan boluası, ba —

Olon dain-tur alğınçı haulju, Onke sainOkin qatun, Ordo ker qari irkenoQačar
goa qatun oki, Qarğan sain aqtaQataraulju açıraju oksu ba! * *

*

Oroa koreesun abalaasu,
Uturaju oksu ba.
Keerun koreesun-o
Keeli ino niketele šiqaju oksu.
Qun-o koreesun-o
guya ino niketele šiqaju oksu ba

* *

*

Qatqulduqui udur
Qala čino buši bolğaasu.
Qari-širi-deče,
Qatun eme-deče mino
Qağačaulju,
Qara teriu mano
Qajar-kosuer-tur keji ot!

* *

*

Enke udur
Eye čino ebdeesu,
Eres haradača,
Eme koudeče mano
Heričeulju (erisleulju)
Ejeukai gajar-a keju-ot!”

Edui uke baralduju, ein aman-aldaju, Temujin-i Činğis-qağan keen nereitču, qan bolğaba.

§ 124. Činğis-qağan boluat, Boorču-in deu Oğolai-Čerbi qor aqsaba. Qačiuun-Toquraun qor aqsaba. jetai, Doqulqu čerbi, aqa deu qoyar, qor aqsaba. Onkur, Süiketu-čerbi, Qadaan-Daldurqan ğurban uqulerun:

“Manaqar-un undanBu mekušdeulsuğai!Ude-in undan
Bu osoldosuğai!”

keen, baurčin bolba. — Değai uqulerun:

Šileku irke,
Šulen bolğaju,
Manağar bu mekušdesu,
Qonoq-tur bu gojidasu,
Alaqčiut qonid-i aduulaju,

Alan duurķesu,
Qoanqoqčiut qonid-i aduulaĵu
Qotan duurķesu!
Qoolančar maoui bilee bi:
Qonit aduulaĵu
ġonġyasun idesu bi!”

Deķai qonit aduulaba. Deu ino ķučuķur uķulerun:

“Čoorġatai terķen-i
Čiu ino bu čiudeulsu.
Teņķisķetai terķen-i
Terķeur deere bu teuleulsu!”

keeĵu, “ķer-terķen ĵasasu!” keeba.

Dodai-čerbi ķer dоторa ķerķen tutqar-i basaalasuġai! keebe. Qubilai, Čilġutai, Harġai-Toquraun ġurban-ni Qasar-lua bolun uldus aġsaĵu:

ķučurķekun-i —
ķuĵuut ano kiņķuritkun!
Omorqaqun-i —
Omoriut oņlaĵitqun!”

keeba.—Belķutai, Qaraldai-Toquraun qoyar-i:

“Aqta barituġai,
Aqtačin boltuġai!”

keeba,—Taičiudai Qutu, Moriči, Mulqalqu ġurban-ni:

“Aduu adulatuġai!” keeba. Arqai-Qasar, Taqai, Sukeķai, Čaurqan dorben-ni:

“Qola-in hoorča,
Oira-in odola—

boltuġai!” keeba.—Subeetai-Baadur uķulerun:

“Quluġana bolĵu,
Quriyaldusu!
Qara-kerie bolĵu,
ġadaun buķun-i
Qarmaldusu!
Nenbe iseķai bolĵu,
Nemurleldun sorisu!
ķerisķe iseķai bolĵu,
ķer ĵuk ķerisķeleldun sorisu!”

keeba.

§ 125. Tende Čiņķis-qaġan, qan bolĵu, Boorču, ĵelme qoyara uķulerun:

“Seuder-eče busu nokor-uķai-tur,
Seuder bolĵu,
Setkil mino amuulba ĵe ta.

Setkil-tur atuğai! keeba.
 Seul-eçe busu čičua-uğai-tur,
 Seul bolju,
 jiruke mino amuulba je ta.
 Čeeji dоторa mino atuğai!”

keeba. “Ta qoyar, urida baiqsar, ede buğun-i aqalađu uluu aqun ta?” keeba. Basa Čiŋkis-qağan uқulerun: “Teŋkeri Qajar-a kuču nemeđu iheekdeesu, ta jamuqa-anda-ača nama-i keen setkiđu, nokočesu keen irekset otoқus oljeten nokot mino uluu boluuđai ta!” keeba “juk-đu tušiba tani!”

§ 126. Čiŋkis-qağan-ni qan balğaba, keen, Kereidun Tooril-qan-tur
 Taqai, Sukeđai qoyar-i elči ileba. Tooril-qan: “Temuđin koun-i mino qan bolğaju—nai job! Moŋğol qat uқeun ker aqun ta?”

Ene eye-ben
 Bu obdetkun!
 Eye jaŋđi-ben
 Bu talutqun!
 jaqa-ban
 Bu tantulutqun!”

keeđu ileđu;

IV

§ 127. Arqai-Qasar, Čaurqan qoyar-i jamuqa-tur elči ileesu, jamuqa uқulerun: “Altan, Qučar qoyar-a uқule, keen, uқuleđu ilerun: Altan, Qučar! Ta qoyar Temuđin-anda ba qoyar jaura anda-in

Subee sečiđu,
 Qabirğa qatquđu,

yekin qağaçaulba ta? Anda ba qoyar-i ulu qağaçaulun qantu bukui-tur, Temuđin-anda-i qan yekin ese bolğaba ta? Edoe yambar-ele setkil setkiđu, qan bolğaba ta! Altan, Qučar! Ta qoyar uқuleqsen uқes-turiyen қurun, anda-in setkil amuulđu, anda-da mino saiqatur-қu nokočeđu oқutkun!” keeđu ileđu;

§ 128. Teuno qoina jamuqa-in deu, Taičar, jalama-in ebur Oleқai-bulaq-a burun, bidan-o Saari-keer-e buқu, joči-Darmala-in aduun deerme-dure otčuui. Taičar, joči-Darmala-in aduun deermetču, abču otčuui. joči-Darmala, aduu-ban deermetču otdađu, nokodiyen juruke yadaqdađu, mun joči-Darmala nekeđu odču, sueni (süni) aduunoan qijiar-a қurču, morinoan del deere heliқe-beriyen kebtеđu қurču, Taičarun niruu ino quғuru qarbuđu alaат, aduu-ban abuat iređu.

§ 129. šDeu-ben Taičar-i alaқdaba, keen, jamuqa teriuten јадaran harban ğurban qarin nokočeđu, ğurban tumet bolđu, Alauut turğaut-ıyan dabađu, Čiŋkis-qağan-tur morilađu aisai!” keen, Ikires-eçe Mulke-totaq, Boroldai qoyar Čiŋkis-qağan-ni, қurelқu-de bukui-tur, kelen қurқen iređuui. Ene kelen medeet, Čiŋkis-qağan harban ğurban қureet bulei. ğurban-қu tumet bolđu, jamuqa-in eserқu ino morilađu, Dalan-balјut bailduđu, Čiŋkis-qağan jamuqa-da tende қodolқekdeđu, Onan-o јerene-qabčiqaya qorba. jamuqa uқulerun: “Onan-o јerene-de qorqaba bida!” keeđu qarirun, Činas-un koudi dalan toғoot bučalğaju, Neudai-Čaqaan-ua-in teriu ino hoqtolđu, morino seul-tur čirču otčuui.

§ 130. Tende jamuqa-i tendeče qariuluat, Uruud-un јurčedai, Uruudiyen udiriduat, Maŋqud-un Quyuлdar, Maŋqudiyен udiriduat, jamuqa-dača qaqačađu, Čiŋkis-qağan-tur ireba. Qonqodadaı Munlik-ečiқe, tende

jamuqa-tur ađu, Munlik-ečiқe doloan qout-lue-ben jamuqa-dača qaqačađu^ tende, Čiŋkis-qağan-tur

neilen ireba. ĵamuqa-dača edun irķen ireba, keen, Čiņķis-qaqan orturiyen ulus ireba, keen bayasču, Čiņķis-qağan, Hoelun-uĵin, Qasar, ĵurkin-o Sača-beki, Taičutan bolun, Onan-o tuntur qurimlaya. keelduĵu qurimlarun, Čiņķis-qaqan-na Hoelun-uĵin-ne, Qasar-a, Sača-beki-de kiet teriulen niķan tusurķe tusurčuui. Basa Sača-beki-in učuukēn-eke Ebeķai-i teriulen niķan tusurķe tusurqu-in tula, Qoriĵin-qatun, Quurčin-qatun ĵirin: “Nama ulu teriulen, Ebeķai-i teriulen ķer tusuruyu?” keen, baourči Šikiur-i ašiĵiĵuui. Ačiĵiqdaĵu baourči uķulerun: “Yesuķai-Baadur Nekun-taiĵe qoyar-i ukuku-in tula, ein ašiĵiqdaqui mino yaun?” keet yeke daou-bar uilaĵuui.

§ 131. Tere qurin bidanača Belķutai ĵasaat, Čiņķis-qağan-no aqta bariĵu bain bulee. ĵurkin-eče Buri-boko tere qurin ĵasan bulee. Bidan-o kilues-eče Qadaĵidai ķuun čilbur qulaquqsan-i qulaqai bariĵuui. Buri-boko tere ķuuben hoimasču, (hömosču) Belķutai nasuda abaldurun, baraun qanču-ban multulĵu ničuķun yabuqu bulee. Tere multuluksen ničuķun muru ino Buri-boko ilduer qanqas čabčiĵu, Belķutai tein čabčiĵdaĵu boet yaunaba ulu bolģan, ulu seņķeren, čisun čuburiqulĵu yabuqui-i Čiņķis-qağan seuder-tur sauĵu qurin dotoracha uĵeĵu, ĵarču ireĵu uķulerun: “Ker ein kiķden bulei bida?” keekui-tur, Belķutai uķulerun: “Mer uduui bulee! Mino tula aqa deu-tur maouqalin bolulčaui! Bi ulu alĵaqu bi. Ilaari biyu: aqa deu-tur sai iĵilidulčan bukui-tur, aqa butuķai, qorumut bai!” keeba.

§ 132. Čiņķis-qağan, Belķutai tedi itqaasu, ulu bolun; modun-o kešiut quĵuru tatalaĵu, ituķesun buleut suĵučiĵu abču ašiĵilalduĵu, ĵurkin-i ilaĵu, Qoriĵin-qadun Quurčin-qadun ĵirin-i buliĵu abuba. ĵiči mut ĵoqilduya

keekdeĵu, Qoriĵin-qadun, Quurčin-qadun ĵirin-i ičuaĵu ĵoqilduya keen ebčileldun bukui-tur, Qitat irķen-o Altan-qan Meķuĵin-Seultu ten eye-duriyen ulu oroqdarun, Vanĵin-čiņsyān-a: “Čeriut ĵasaĵu bu saara boet!” keeĵu ileĵuui. šVanĵin-čiņsyān Meķuĵin-Seultu teriuten Tatar-i Ulĵa oede, aduu ideen salte, turiĵu aiši!” keen kelen medeba. Tere kelen medeet,

§ 133. Čiņķis-qağan uķulerun: “Erte udureče Tatar irķen ebuķes ečiķes-i baraqsat ošiten irķen bulee. Edoe ene ĵanalģa-tur qansaya bida!” keet, Tooril-qan-tur: “Altan-qan-o Vanĵin-čiņsyān Tatar-un Meķuĵin-Seultu teriuten Tatar-i Ulĵa oede turiĵu aiši, keemui. Ebuķes ečiķes-i bidan-o baraqsat Tatar-i qansaya bida. Tooril-qan-ečiķe, oter iretuķai!” keen, ene kelen ķurķen elčin ileba. Ene kelen ķurķeuluet, Tooril-qan uķulerun: “Koun mino ĵob keleleĵu ileĵuu. Qansaya bida!” keet ĵutuar udur čeriķiyen čulģaĵu, čerik eusķeĵu, Tooril-qan oterlen uqtun (ir)eĵu; Čiņķis-qağan Tooril-qan qoyar Sača-beki, Taiču teriuten ĵurkin-e keleleĵu ilerun: “Erte edureče ebuķes-i bidano “baraqsat Tatar-i edoe ene qanalģa-tur qansaya, qantu morilaya!” keeĵu ileba. ĵurkin-e irekdekui-eče ĵirģoan udut ķuličeĵu yadaĵu, Čiņķis-qağan, Tooril-qan, qoyar qantu, čerik eusču, Ulĵa huruu Vanĵin-Čiņsyān-lua qansan aisui-tur, Ulĵa-in Qusutu-šituen, Naratu-šituen-e, Tatar-un Meķuĵin teriuten Tatar tende qorqa bariĵuui. Čiņķis-qağan. Tooril-qan qoyar tein qorqalaqsad-i Meķuĵin-Seultu-i qoranača ino bariĵu, Meķuĵin-Seultu-i tende alaĵu, munķun oleķai, tana tu konĵile ino Čiņķis-qağan tende abulaai.

§ 134. Meķuĵin-Seultu-i alaba, keen, Čiņķis-qağan, Tooril-qan qoyar ireba. Vanĵin-čiņsyān Meķuĵin-Seultu-i alaĵuui, keen medeet, maši bayasču, Čiņķis-qağan-a Čautquri nere okba. Kereid-un Tooril-a Van nere tende okba. Van-qan nere Vanĵin-čiņsyān-un nereidukseer tendeče bolba.— Vanĵin-čiņsyān uķulerun: “Meķuĵin-Seultu-i qansaĵu alaqsan tano Altan-qan-e maši yeke tusa kiba ta. Ene tusa-i tano Altan-qan-a očisu bi. Čiņķis-qağan-a euneče yeke nere nemekui-i ĵao-tao nere okķu-i Altan-qan medetuķai!” keeba. Vanĵin-čiņsyān tendeče tedi bayasču ičuba. Čiņķis-qağan, Van-qan qoyar tende Tatar-i dauiĵu, qubiyalduĵu abulčaĵu, ķerturiyen qariĵu baouba.

§ 135. Tatar-un qorģalaqsan Naratu-šituen-e baouqsan nuntuq-tur talaqui-tur, niķan učukan kouken-i ķeksen-i bidano čeriut nuntuq-ača olĵuui. Altan eemek dorebčitu da-ĵe torģan buluģaar dotorlaqsan heliķebčitu učuukan koukeni abčiraĵu, Čiņķis-qağan, Hoelun-eke-de saoqoa, keen, okba, Hoelun-eke uķulerun: “Sain ķuun-o koun aĵuu ĵe! Huĵaur сайtu ķuun-o uruq beiyu ĵe!” Tabun koudiyen deu ĵirģoduar koun bolģan, Šiķikan-Quduqu keen nereitču, eke asaraba.

§ 136. Čiņķis-qağan-no auruq Qariltu-naur-a bulei. Auruut-tur qočoruqsan-i ĵurkin tabin haran-o qubčan tonoiĵuui. Harban haran-i alaĵuui. ĵurkin-e tein kiķdeba, keen, bidan-o auruut-tur

qoçoruqsat Čiŋķis-qağan-a ĵaabasu, ene kelen sonosuat, Čiŋķis-qağan maši kiliŋlaĵu uķulerun: “ĵurkin-e ker ein kikden bulei bida? Onan-no tun-tur qurinlaqui-tur, baourči Šikiur-i mut-ķu ašiġiba. Belķutai-in muru mut-ķu čabčiba. ĵoqilduya keeķdeĵu, Quriĵin-qadun, Quurčin ĵirin-i ičuaĵu okba bida. Teuno qoino erten ošiten kisten ebuķe ečiķes-i bidan-o baraqsat Tatar-i qansan morilaya, keen, ĵurkin-i ĵirqoan udut ķuličeĵu ese-ķu ireķdeba. Edoe basa daisun-tur šiqa daisun mut-ķu bolui!” keeet, Čiŋķis-qağan ĵurkin-tur morilaba, ĵurkin-i, Keluren-o Doloan-boldaut-ta bukui-tur, irķen ino daouliba. Sača-beki, Taiču qoyar ĵoen beyesiyen dutaaba. Qoinača ano nekeĵu, Teletu amasar-a ķuičeĵu, Sača-beki Taiču qoyari bariba. Bariĵu Čiŋķis-qağan Sača, Taiču qoyar-a uķulerun: “Erte udur bida yau keeldulei?” keeķdeĵu, Sača, Taiču uķulerun: Uķuleksen uķe-duriyen ba ese ķurba, uķes-tur mano ķurķe! keeet, uķes-iyen medereulĵu, tušiĵu okba. Uķes-tur ano ķurken buteeĵu, mun tende ķeba.

§ 137. Sača, Taiču qoyar-i buteet, qariĵu ireĵu, ĵurkin-o irķe ķodolķekui-tur, ĵalair-un Teleķetu-Bayan-o koun, ķuun-ua, Čilaun-Qaiči, ĵebke, ġurban tede ĵurkin-tur aĵuui. ķuun-ua Muqali, Buġa qoyar koud-iyer-iyen aulĵaĵu, uķulerun:

“Bosoqa-in čino Bool boltuġai! Bosoqa-dača čino Bulĵiasu,
Borbi ino hoqtol!
Euden-o čino
Eŋču bool boltuġai!
Euden-eče čino
Heiluesu,
Eliķet ano
Etkeĵu ketkun!”

keeĵu okba.—Čilaun-Qaiči Tunķe, Qaši qoyar koudiyen basa Čiŋķis-qağan-tur aulĵaĵu uķulerun:

“Altan bosoqa čino saqiĵu
Atuqai (??), keen, okba bi. ^
Altan bosqa-dača čino
Aŋġida oduasu,
Ami ino tasulĵu ķetkun!

* *
*

Orķen euden erķuĵu
Oktuķai, keen, okba bi
Orķen euden-neče čino
Oere oduasu,
Ore ino midereĵu ķetkun!” (meķeĵileĵu, cf. 140)

keeba, ĵebke-i Qasar-a okba. ĵebke ĵurkin-o nuntuq-ača Boroul neretu učuķan kouken-i abčiraĵu Hoelun-ekede aulčan okba.

§ 138. Hoelun-eke Merkid-un nuntuq-ača oldaqsan ķuču neretu kouken-i; Tayičiudun dotora Besudun nuntuq-ača oldaqsan Kokoču neretu kouken-i; Tatarun nuntuq-ača oldaqsan Šiķikan-Qutuqu neretu kouken-i,—
ĵurkin-o nuntuġ-ača oldaqsan Boroul neretu kouken-i ede dorben-i ķer dotora teĵierun, Hoelun-eke kout-teen:

“Udur—
Uĵeku-in nidun,
Sueni —Sonosqu-in čikin

ken-e bolġaquyu?” keen, ķer dotora teĵieba.

§ 139. Ede ĵurkin irķen-o yosun. ĵurkin bolurun, Qabul-qano doloan koudun aŋqa aqa Okin-Barqaq bulee. Kou ino Sorqatu-ĵurki bulee. ĵurkin bolurun, Qabul-qano koud-un, aqa keeĵu, irķenoen dotoraa ilġaĵu,

Helike-tur suelsutu,
Hereķai-tur honĉitan,
Auŝiġi duuren ĵiruķetu,
Aman duureġ aurtan
Ere tutun erdemutten,
Bokos ķuĉuten-i ilġaĵu okĉu, —

aurtan, suelsutan, omoqtan, ĵorkimes tula, ĵurkin keekdeķu yosun teimu. Teimun omoqtan irķen-i doraitaulĵu, ĵurkin oboqtu-i ulitkeba. Irķen-i ulus-i ino Ćiŋķis-qaġan oerun eŋĉu irķen bolġaba.

§ 140. Ćiŋķis-qaġan niķan udur Buri-boko Belķutai qoyar-i abalduu-luya keeba. Buri-boko ĵurkin-tur bulee. Buri-boko Belķutai-i oroele ġariyar bariĵu, oroele koliyer tuitĉu unaġaĵu ulu kodolķen daruqu bulee. Buri-boko

ulus-un boko. Tende Belķutai Buri-boko qoyar-i abalduulba. Buri-boko ulu ilaqdaqu ķuun unoĵu okba. Belķutai darun yadan murudeĵu, saari deere ġarĉu, ķinĉas-kiĵu Ćiŋķis-qaġan-ni uķeķu-lue, qaġan iluķai-iyen ĵauba. Belķutai uqa olĵu, deere ino aqtalaĵu, qoyar ĵaqas ino solbin meķeĵilen tataĵu, niruu ino ebudukleĵu ququĵu ireba. Buri-boko niruu-ban ququraĵu uķulerun: “Belķutai-e ulu ilaqdaqu bulee bi! Qaġan-naĉa ayūĵu arġadan unaqu aliyaqu bolun, amin-duriyen ķurteba bi!” keeet, ukuĵu ireba. Belķutai niruu ino ququru tataat, ĉirĉu oorqiĵu yorĉiba. Qabul-qano doloan koudun aqa Okin-Barqaq bulee. Udaadu Bartan-Baatur bulee. Koun ino Yesuķai-Baatur bulee. Teun-o udaadu Qutuqtu-Muŋler bulee. Koun ino Buri bulee. Barildua Bartan-Baaturun koun-eĉe alus Barqaq-un omoqtan kout-tur nokoĉekun bolun, Buri-boko, ulus-un boko, Belķutai-e niruu-ban ququldaĵu ukuba.

§ 141. Teun-o qoina, Taqiya ĵil, Qadaġin, Salĵiut qantutĉu, Qadaġin-o Baqu-Ćoroġi teriuten; Qadaġin Salĵiudun Ćirķidai-Baatur teriuten; Dorben Tatar tur ĵoqilduĵu Dorben-o Qaĵiun-beki teriuten; Tatarun Alĉi, Tatar-un

ĵalin-Buqa teriuten; Ikires-un Tuķe-Maqa teriuten; Uŋġiradun Derķek-Emel-Alqui tan; ġorolas-un Ćoyoq-Ćaġaan teriuten; Naiman-aĉa ķuĉuut, Naiman-o Buiruq-qan, Merkidun Toqtoa-beki-in koun, Qutu; Oiradun Quduqa-beki; Taiĉiudun Tarqutai-Kirilutq, Qodun-Orĉaŋ, Auĉu-Baatur tan Taiĉiut, — edun qarin, Alqui-bulaa ĉiulĵu; ĵaġiradai ĵamuqa-i qa erķuye, keen, aġirġa ķeun keus ĉabĉilalduĵu, andaqalduĵu; tendeĉe, Erķune-muren huruu nouuĵu, Kan-muren Erķune-de ĉitququ Ŝinaa-in aunou-da, ĵamuqa-i tende ķur-qa erkuba. ķur-qa erķuet, Ćiŋķis-qaġan, Vaŋ-qan qoyar tur morilaya keelduba. Morilaya keelduksen-i ġorolas-un Qoridai Ćiŋķis-qaġan-ni, ķurelķu-de bukui-tur, ene kele ķurķeĵu ireĵu, ene kele ireluet, Ćiŋķis-qaġan Vaŋ-qantur ene kele ķurķeĵu ileesu, Vaŋ-qan kele ķurķeulet, ĉerik eusĉu, otorlen Ćiŋķis-qaġan-tur Vaŋ-qan ķurĉu ireba.

§ 142. Vaŋ-qan-ni ireluet, Ćiŋķis-qaġan, Vaŋ-qan, qoyar qantutĉu ĵamuqa-in eserķu ino morilaya keelduĵu, Keluren-muren huruu morilarun, Ćiŋķis-qaġan Altan, Quĉar, Daritai ġurban-i maŋlai yabuulba. Vaŋ-qan Saŋġun, ĵaqa-ķanbu, Bilķe-beki ġurban-i maŋlai yabuulba. Ede maŋlanaĉa uruqŝi basa qaraul ilerun, Eneken-ķuiletu-de niķan saurin qaraul talbila. Teun-o ĉinana, Ćekĉer-e, niķan saurin qaraul talbiulba. Teun-o ĉinana Ćiqurqu-da, niķan saurin qaraul talbiba. Bidan-o maŋlan, — Altan, Quĉar, Saŋġun tan, — Utqiya ķurĉu, baouya keeldun bukui-tur, Ćiqurqu-da talbiqsan qaraul-aĉa ķuun haulĵu ireĵu, dain aiŝi, keen, kele ķurķen ireba. Tere kele ireet, ulu baoun dain-o eserķu kele abuya, keen, yabuĵu ġurulĉeĵu kele abĉu, ket bi? keen asaġuas, ĵamuqa-in maŋlan Moŋġol-aĉa Auĉu-Baatur, Naiman-o Buiruq-qan, Merkidun Toqtoa-beki-in koun Qutu, Oiradun Quduqa-beki, ede dorben ĵamuqa-in maŋlan yabuĵuui. Bidan-o maŋlan teden-tur uŋŝilalduĵu uŋŝiĵu, ĵilda boldaĵu, manaqar qatqulduya keeĵu, iĉuĵu, ġol-tur neilen qonoba.

§ 143. Manaqarŝi yabuulĵu ķurulĉeĵu, Koiten bailduĵu, doroqŝi deekŝi iquriqaldun ĵibŝierulĉan

bukuitur, mut Buiruq-qan, Quduqa qoyar ĵada medekun aĵuui. ĵadalaqun bolun, ĵada hurbaĵu, mut ano deere ĵada bolĵuui. Mut yabun yadaĵu noras-tur huladuat: “Teņķeri-de ese talaqdaba bida!” keelduet butaraĵuui.

§ 144. Naiman-o Buiruq-qan Altai-in ebur Uluq-taq ĵorin qaqačan kodolĵuui. Merkidun Toqtoa-in koun Qutu Selaņke ĵorin kodolĵuui. Oiradun Quduqa-beki hoai temečen Šiskis ĵorin kodolĵuui. Taičiudun Auču-Baatur Onan ĵorin kodolĵuui. ĵamuqa oeriyen qa erķukset irķen-i daouliet, Erķune huruu ĵamuġa qarin kodolĵuui. Ani, tein butaraqdaĵu, Van-qan Erķune huruu ĵamuqa-i nekeba. Čiņķis-qaġan Onan ĵuk Taičiudun Auču-Baatur-i nekeba. Auču-Baatur ulus-tur-iyen ĵuruet, ulus-iyen durbeulun kodolķeet, Auču-Baatur, ġodun-Orčaņ Taičiut, Onan-o činaĵi eteet, hūleut turastan čeriudiyen ĵasaĵu, qatqulduya keen, ĵasaĵu baiĵuui. Čiņķis-qaġan ĵuruet Taičiut-lua qatqulduĵu, ĵilda boldaĵu, mun qatqulduqsan ġaġar-a šitulduĵu qonoba. Ulus ba durbeĵu aisurun munķu tende čeriut-lueben qantu ĵureeleĵu qonolduba. § 145. Čiņķis-qaġan tere qatqulduan-tur suĵiasu-ban šilurteĵu, čisun toritķeesu ulu bolun, yanduriqdarun, naran šinķeulun, mun tende šitulduĵu baouĵu; bokleksen čisun-i ĵelme šimin-šimin, amaan čisudaĵu; ĵelme busu ĵuun ulu iteķen saqilduĵu sauĵu, sneni duli boltala bokleksen čisun-i amaar duureņ ĵalqiat-asqaat, sueni duli nokčiesu, Čiņķis-qaġan dotoraan serķuĵu uķulerun: “Čisun qačĵu baraba, undaasumu bi!” keeba. Tendeče ĵelme malaqai, qudusun, deel-qubčasuniyen buķude-i talĵu, qačĵa dotoaĵitu čurama ničuķun šitulduĵu baiqun dain dotoraun ĵuyiĵu, činana ĵureleksen

irķen-o terķen-tur ano unoĵu, esuut eriĵu yadaĵu: durberun ĵeudiyen ulu saan talbiqsat aĵuu. Esuk olun yadaĵu niķan yeke burietai taraġ terķeneče ino abuat, erķuĵu ireba. ĵaura, odurun-ba, irerun-ba ĵuun-ne ese uķekdeba. Teņķeri-ķu iheeba ĵe! Taraġ burietu-i abčirat, mun ĵelme oesun-ķu usun eriĵu abčiraĵu, taraġ ĵiuraĵu, qaan-a uulba. ġurban-ta amuĵu uĵu, uķulerun: šDotoru nidun mino ķeiba!” ķeķen bolĵu, uķeesu — tere sauqsan horčin ĵelme-in šimin-šimin bokleksen čisun asqaqsan horčin namurqan bolĵuu. Čiņķis-qaġan uķeĵu uķulerun: “Ene yaun bolumu? Qolo asqaasu yanbar aĵuu?” keeba. Tendeče ĵelme uķulerun: “Čimai, yanduriqdarun, qolo oduasu, čimadača alĵiyaqui-ača ayūĵu, yaaraĵu ĵalqiqu-i ĵalqiat, asqaqu-i asqaat anduriĵu keeli-tur mino teki kedui oroba!” keeba. Čiņķis-qaġan basa uķulerun: “Nama-i eimu bolĵu ķebten boetele ničuķun yekin ĵuyiĵu oroba či? Bariqdaasu, nama-i eimu-i uluu ĵiaqu bulee či?” keeba. ĵelme uķulerun: “Mino setkil: Ničuķun odurun kerber bariqdaasu, bi: dan-tur oroqu duratu bulee! Uqaĵu bariĵu alaya keen, qubčasun mino buķude-i talĵu, qačĵa omudun talua-uduuy-e multus aldaulĵu, dan-tur edui iduraĵu ireba bi! Keeķu bulee. Nama-i unen bolġaĵu, qubčasun nada okču, asaraqu bulee bi. Morin unoat uķetele edui ĵaura uluu ireķu bulee bi? Tein setkiĵu, qaan-o qanqaqsan setkil erussuķai, keen, nidun-qara ein setkiĵu odulua bi!”

keebe. Čiņķis-qaġan uķulerun: “Edoe yaun keeķu? Erte udur Merkit ireĵu, Burqan-ni ġurban-da qučiulqui-tur, amin mino niķan-te abču ġaruluġa či. Edoe basa qaliĵu (qačĵu) bukui čisun-i amaar šiminĵu, amin mino sentelba či. Basa ġanqaĵu yanturin bukui-tur, amin-niyen oreĵu, daisun ĵuun-tur nidun-qara oroĵu, undan qanqaĵu amin mino oroulba či. Ede ġurban tusas-i čino setkil dotora mino atuġai!” keen ĵarliq bolba.

§ 146. Udur ķein baraasu, šitulduĵu qonoqsat čeriut sueni boet butaraĵuui. ĵyreelekset irķen kunķen ulu čidaqun, keen, ĵureelekset ġaġar-ača ese ĵodolĵuui. Durbekset ulus-i ičuqaya keen, Čiņķis-qaġan qonoqsan ġaġar-

ača morilaĵu, durbekun irķen-i ičuan yabui-tur, dabaan deere niķan hulaan deeltu eme ĵuun: “Temuĵin ĵe!” yeke daouar qailan uilan baiqu-i Čiņķis-qaġan oesun sonosču: “Yaun ĵuun-no eme tein qailan biyu?” keen, asaura ĵuun ileba. Tere ĵuun otču asaqbasu, tere eme ĵuun uķulerun: “Sorġan-Šira-in okin bi, Qadaan neretai! Ere-i mino ende čeriut bariĵu alan biyu. Ere-yüen alaġdarun, Temuĵin-i ere-i mino aburatuqai! Keen uņšiĵu qailaĵu uilaba bi!” keeba. Tere ĵuun ireĵu, Čiņķis-qaġan-a ene uķe uķuleesu, Čiņķis-qaġan ene uķe sonosdaĵu, (sonosuat) qatarāĵu ĵurču, Čiņķis-qaġan Qadaan-tur baouĵu teberilduba. Ere-i ino bidan-o čeriut urida alaĵuui. Tede irķen ičuqaat, Čiņķis-qaġan yeke čerik mun tende baouĵu qonoba. Qadaan-i uriĵu ireulĵu derķečan saulba. Manaġarši udur Sorqan-Šira, ĵebe qoyar, Taičiud-un Todoķein haran aqsat, tede qoyar-ber ireba-ķu. Čiņķis-qaġan

Sorğan-Şira-i uqulerun:

“kujukun-deki
Kundu modun-i
Koser-e ooruksan;
jaqa-daqi
jarbiyal modun-i
jailauluksan, ta!
Eçikes koudun tusa
Ajuui je ta!
Yekin udaba ta?”

keeba. Sorğan-Şira uqulerun: “Bi dotoraan belen itkel setkiju bulei. Yekin yaaraqu bi? Yaaraju urit ireesu, Taiçiu, Noyat mino, qoçoruksan eme-koun aduun-ideen-i mino hunesuer keiskekun tede! keeju, ulu yaaran, edoe qagani-duriyen neilen idureju ireba bi!” keeba. Kelelen baraasu, job! keeba.

§ 147. Basa Çiñkis-qagan uqulerun: “Koiten bailduju, iquriqualdun-jibçiyerulcan bukui-tur, tede niruun deerece sumun ireju, mino jebeleku aman cagan Qula-in aman-niruu ino ququs ken qarbulaa? Aula deerece!” keeba. Tere uke-tur jebe uqulerun: “Aula deerece bi qarbulaa! Edoe qaan-a ukuuldeesu, halağano tedui gajar koeju qoçorsu! Soyurqaqdaasu, qaan-o emune

Coel usun-i hoqtoru,
Caoğen çilaoun çaoru
Dobtulju oksu!
kur keeksen gajar-a
Koko kuru keuru,
gar keeksen-turQara kuru qanqaruDobtulju oksu!”

keeba. Çiñkis-qagan uqulerun: şDaisun yabuqsan kuun alaqsan-iyen, daisurqaqsan-iyen beye-en niuju, kele-ben bucaju ayu. Ene burun, keesu, munda alaqsan-iyen, daisurqaqsan-iyen ulu bucan, munda jian biyu! Nokoçeltu kuun biyu. jirqoadai neretu ajuu. Mun jebeleku aman cagan Qula-i mino aman-niruu qarbuqsano tula jebe nereitcu; jebelee imai! keen, jebe nereitcu, derkede mino yabu!” keen jarliq bolba. jebe Taiçiudaça ireju nokoçekşen yosun teimu.

V

§ 148. Çiñkis-qagan tende Taiçiudi daouliju (dawuliju) Taiçiutai yasutu kuun-i Auçu-Baatur, Qotan-Orça, Quduudar tan Taiçiudi uruqun uruqa kurtele hunesuer keişken qiduba. Ulus irken-i ano kodolkeju ireju, Çiñkis-qagan Qubaqay-a ubuljeba.

§ 149. Niçukut-Baarino Şirquetu-ebuken, Alaq, Nayaa kout-lue-ben, Tarğutai Qiriltuğ, hoailaju bukui-i oşitu kuun bulee, keen, morilan ulu čidaqu Tarğutai-i bariju, terken-tur unoulju, Şirquetu-ebuken, Alaq, Nayaa kout-lue-ben, Tarğutai-Qiriltuği bariju aisui-tur, Tarğutai-Qiriltuğun kout deuner ino buliju abuya, keen, kuyiçeju irejuui. Kout deuner (i) ino kuyiçeju irekui-lue, Şirquetu-ebuken bosun yadaqu Tarqutai-i terken deere unoju, kederku deere ino aqtalan sauju, qituğai gargaaju uqulerun: “Koun deuner čino čimai buliju abura ireba. Čimai qan-iyen gardaba, keen, ese-teqi alaasu, qaniyen gardaba, keen, alaqu-ku. Alaasu-teqi, mun-ku alaqaqu-ku bi! Mun-ele ukukui-dur-iyen, dere abun ukusu!” keet, aqtalaju, yeke qituğai-yaran qoolai ino ququlura kurkui-tur, Tarğutai-Qiriltuq yeke daouar deuner koudiyen qailaju kelelerun: şŞirquetu namai alan biyu! Alan baraasu, ukuksen amin ukai beye mino abcu otcu yekiujei ta? Namai alaai-uduuy-e oter qaritqun! Temujin namai ulu alaqu. Temujin-i, ucuğan caq-tur:

Nidun-duriyen ġaltu,
niur-duriyen ħeryetu

bulee, keen, eġen uġai nuntuq-tur qoċorċu amui, keen, abura otċu; abċiraġu,

Edoe
Surġaasu — surqu metu buyu keen
Sonin ure daaġan
Surtaqu metu
Surġan suein yabulaa!Ukuulsu keeesu,
Ukuulun yadaquyn bulee bi.
Oi ino
Oroġu amu,
Setkil ino
Senteleġu (señķereġu) amu!

keekdemui! Temuġin namai uln ukuulķu! Ta, kout deuner mino, oter qaritqun, Širķuetu namai alaġu ireuġei!” keen, uķuleldurun: “Eċiķe-in amin ino aburaya keen, ireba bida. Širķuetu amin ino ukuulun baraasu, qoosun amin-uġai beye ino yekikun bida? Munda alaai-uduuye oter qariya!” keelduġu qariba. Teden-i irekui-tur, Alaq Nayaa tan Širķuetu-ebuķen-o kout ino heilukset ireba. Teden-i ireuluet, kodolġu (??) aisurun, ġaura, Qutuqul-nouda ķuruesu, tende Nayaa uķulerun: “Bida ene Tarġutai-i bariġu ķuruesu, Ćiņķis-qaġan bidan-i: tus qaniyen ġardaġu ireġuui! keen, Ćiņķis-qaġan bidan-i tus-iyen ġardaġu irekset yaun iteķelten haran? Ede bidantur basa ker nokoċekun? Nokoċel uķeun haran, tus qan-iyen ġardaqsat haran-i mokoriuldekun! keeġu, mokoriuldeķun-ou bida? Munda Tarġutai-i endeċe talbiġu ireġu: Bida beyes-iyen Ćiņķis-qaġan-a ķuċu oķura ireba ba! keeġu oduya. Tarġutai-i bariġu aisulaa. Tus qan-iyen tebċin yadaġu uġeet, ker ukuulqun? keeġu, talbiġu ileġu ba buširen ķuċu oksu keen ireba ba! keeye!” keeba. Nayaa-in ene uķe eċiķes-kout ġobšiyelduġu, Tarġutai-Qmituġ-i Quduqul-noudaċa talbiġu ileġu, mut Širķuetu-ebuķen Alaq Nayaa kout-lue-ben ireesu: Yekin ireġu? keeba. Širķuetu-ebuķen Ćiņķis-qaġan-a ukulerun (??): “Tarġutai-Qiriltuġ-i bariġu aisurun, ġiċi: tus qan-iyen uġeet, ker ukuulkui? keeġu, tebċin yadaġu, talbiġu ileġu, Ćiņķis-qaġan-a ķuċu oksu. keen, ireba!” keeba. Teun-tur Ćiņķis-qaġan uķulerun: “Qan-iyen Tarġutai-i ġardaġu irekset boesu, tus qan-iyen ġardaqsat haran-i tan-i uruq-iyar mokoriuldekun bulee ta! Tus qaniyen tebċin yadaqsan setkil tano ġob bi!” keen Nayaa-i soyūrqaaba.

§ 150. Teun-o qoina Ćiņķis-qaġan-tur Kereidun ġaqa-ķanbu, Tersut-te bukui-tur, nokoċere ireba. Tere ireksen-tur, Merkit qatquldura ireesu, Ćiņķis-qaġan, ġaqa-ķanbu kiet qatqulduġu iċuaba. Tende Tumen-Tubeķan, olan Duņqait, butaraġsan Kereit irķen ber Ćiņķis-qaġan-tur oroġu ireuleai. — Kereidun Vaņ-qan burun, urida Yesuķai-qaano ċaq-tur, saibar, el alduqsan tur, Yesuķai-qan-lua anda keelduksen aġuu. Anda keeldukui yosun ino: Vaņ-qan eċiķeyüen Qurċaqus-Buiruq-qan-o deuneriyen alaqu-in tula ķur-qan abaqa-lua-ban bulqa bolulċaġu, Qaraun-qabċal širquuldaġu ġaun ķuun ġarċu Yesuķai-qan-tur ireesu, Yesuķai-qan imai oer-duriyen irekdeġu, oesun ċerik morilaġu, ķur-qan-i Qašin-ġuk huldeġu, irķe-orġa ino Vaņ-qan-na abċu oķuksen-o tula anda bolulċaqu tere.

§ 151. Teun-o qoina Vaņ-qan-no deu, Erke-Qara, Vaņ-qan aqa-daan alaқdarun, buruutċu otċu, Naimano Inanċa-qan-tur oroġuui. Inanċa-qan ċeriuť ileġu, ġilċi Vaņ-qan ġurban balaqat bitun yorċiġu, Qara-Qitadun ķur-qan-tur

oduqsan aġuu. Tendeċe, bulqa bolun, Uiġudun Tanġudun balaġat daariat, tabun imaat širķueleġu saalduġu, temeen-o ċišun qanaġu ideet, yadaġu ķuseur-naur-a ireesu, Ćiņķis-qaġan, uridu Yesuķai-qan-lua anda keelduksen yosuar, Taqai-Baatur, Sukeķai-ķeun qoyar-i elċi ileet, Keluren-o teriun-eċe Ćiņķis-qaġan oesun eserķu otċu, olesċu turuġu ireba, keen, Vaņ-qan-na qubċir-i qubċiġu okċu, ķureen dotora oroulġu teġieba. Tere ubul ġerķeer nouuġu, Ćiņķis-qaġan Qubqaya-i ubulġeba.

§ 152. Tende Vañ-qan-no deuner noyat kiet uqulerun: “Ene qan aqa bidan-o

Uķeu aburitu
Humeķai heliķe
Eburitću yabuyu!

Aqa deu-i baraba. Qara-Qitat-tur ba oroba-ķu, ulus ba ĵobaamu. Edoe euni-ker kikun bida? Erte udur keeesu, doloan nasutu-i Merkit irķen daouliķu otću, qara alaq eķiķe daqu emusķeķu, otću, Selanķe-in Buura-keer-e Merkidun aur nodube-ķu! Qurćaqus-Buiruq-qan, eķiķe ino, ĵiķi Merkit irķe qaulķu, kou-ben tende aburaķu ireesu, basa, Tatarun Aķe-qan harban ġurban nasuta-i, eke selte, basa daouliķu otću, temeedi-yen adulaulun yabuķui tur, Aķe-qan-o qoniķi ubauat horquķu irebe ĵe. Basa teuno qoina, Naiman-aķa ayuķu, buruutću, Sartaul-un ġaķar-a, Ćui-muren-e Qara-Qitadun ķur-qan-tur otba ĵe. Tende niķan hon ulu dausun ĵiķi daiķin ķodolķu, Ui-ud-un Taņ-ud-un ġaķar-iyar bituķu yaburun, yadaķu, tabun imaat řirķueleķu saaķu, temeeno ĉiķun qanaķu ideķu, qaqća ĉoqor qariun moritu yadaķu, Temuķin koun-tur ireesu, ġubĉir-i qubĉiķu teķiebe ĵe. Edoe Temuķin koun-tur ireesu, tein yabuqsan-iyen umartaķu, humeķai heliķe eburitću yabumu. Ker kikun bida?” keelduba. Tein uķulelduksen uķes-i Altun-Aķuq Vañ-qan-a ailatqaķuu. Altun-Aķuq uķulerun: “Bi ber ene eye-tur oroldulaa-ķu! ĵiķi qanien, ĉimai, tebĉin yadaba!” keeķu, tande Vañ-qan ein uķuleldukset Elkutur, Qulbari, Arin-taiķe tan deuneriyen noyadiyen bariulķuui. Deuner-eķe ĵaqa-ķanbu buruutću, Naiman-tur oroķuu. Tedeni barias selte ķer-tur oroulķu, Vañ-qan uķulerun: “Bida Ui-udun, Taņ-udun ġaķariyar aisuiķi-tur, yau keelduleai? Tano metu yau setkiķu bi?” keeet, niur-tur ano nilbuķu, barias ano talbiulba. Qan-a ele nilbuqdaķu, ķer-tur bukun haran buķudeer bosću nilbuķui

§ 153. Tere ubul ubulķeķu, Noqai ĵil, namur ino, Ćiņķis-qaġan Ćaaan-Tatar (??), Alĉi-Tatar, Dutaut (Tatar), Aluqai-Tatar, tede Tatar-tur, Dalan-nemurķes bailduķu qatqulduķui-in urida Ćiņķis-qaġan ĵasaq uķuleldurun: řDaisun ķuu daruası, olķa-tur bu baiya! Darun baraasu, tere olķa bidanoai bi ĵe, qubiyaldut ĵe bida! Nokor ķuun-e iĉuaqdaasu, turun-o dobtuluqsan ġaķar-duriyen eķeurıye. Turun-o dobtulġan-tur ese eķeeruksen ķuun-i mokoriulıye!” keen ĵasaqlalduba. Dalan-nemurķes qatqulduķu, Tatar-i kodolķeba. Daruķu, Ulķi-řilukelĵit-te, ulus-tur ano neileulķu, daouliba. Ćaġan-Tatar, Alei-Tatar, Dutaut-Tatar, Aluqai-Tatar erkit irķe tende muqutqaķu, ĵasaq uķulelduksen uķes-tur (ulu ķurun) Altan, Quĉar, Daritai ġurban uķes-tur ulu ķurun olķa-tur baiķuui. Uķes-tur ese ķurbe, keen, ĵebe Qubilai qoyar-i ileķu, olķalaqsat aduun yauke abuqsadi buķude-i abqaulba.

§ 154. Tatar-i muqutqaķu daolin baraķu, ulus irķen ano ker kikun? keen, Ćiņķis-qaġan Yeke Eye uruq-iyar-ıyan, ġaqća ķer-tur oroķu, eyetulduba. Eyetuldurun: “Erde udur-eķe Tatar-irķen

Ebuķes-eĉiķes baraqsan bulee.
Ebuķes-eĉiķes-un
Osuel osueķu
Kisal kisaķu,
Ćiun-tur uliķu
Qiduķu alaķu oķuya!
Ulitlele qiduya,
Huleksedi booliduya,
ķuk-ķuk qubiyalduya!”

keen, eye baralduķu, ķerteĉe ġaruasu, Tatar-un Yeke-Ćeren Belķutai-eķe: Yambar eye eyetulduba? keen asaķuu. Belķutai uķulerun: “Tani buķude-i ĉiuntur uliķu kiduķa” keelduba, keeķuu. Belķutai-in ene uķe-tur Yeke-Ćeren

Tatar-duriyen tuņqaq talbiķu, qorqaqlaķuu. Qorqaqsat Tatar-tur bidan-o ĉeriut eerekun bolun, maři sanřiķuu. Qorqalaqsat Tatar-i ĵoboķu ulutkan ĉiun-tur uliķu qiduķiıtur, Tatar uķuleldurun: “ķuun tutun

qančun-duriyen qituğai qančulañu, dere abun ukuye!” keelduñu, basa maši-ku sanşıñuu, Tedui Tatar-i čiun-tur ulıñu qidun barañu, Çiñkis-qağan jarlıq bolurun: “Bida uruq-iyar-iyen Yeke Eye baralduqsan-i Belkıtai-in jaaqu-in tula, bidan-o čeriut maši sanşıyaba. Eun-o qoina Yeke Eyetur Belkıtai bu orotuğai! Eye baratala qadana bukuni jasatuğai! jasaat kereur-i qulağai qudal uyileten-i jarğulatuğai. Eye baraasu, otoq uqsan-o qoina Belkıtai Daritai qoyar tende orutuğai!” keen jarlıq bolba.

§ 155. Tende Tatar-un Yeke-Čeren-o okin Yesuğan-qatun-i Çiñkis-qağan tende abuba. Taalaqdarun, Yesuğan-qatun uqulerun: “Qağan soyürqaasu, nama-i kuun-e bodada bolğañu asaramu. Nadača ekeči, Yesui neretei, nadača deere, qan kuun-e joqiqui añiai je. Sai kureğan kurekelen buliği. Edoe maqa ene bodulqan-tur qaaqşı jorčibi!” keebi. Ene uke-tur Çiñkis-qağan uqulerun: “Ekeči čino čimadača sain buksen boesu, eriuluye! Ekeči-en ireesu, jailañu okkuyu či?” keeba. Yesuğan-qatun uqulerun: “Qağan soyürqaasu, ekečien-ele ujeesu, ekeči-deen jailasu!” keeba. Ene uke-tur Çiñkis-qağan jarlıq tuñqaañu eriuluesu, okteksen kureğan-lue qantu hoailañu yabuqu-i bidan-o čeriut jolqañuui. Ere ino tudaañu, Yesui-qatun-i tende abčiraba. Yesuğan-qadun ekečien ujeet, urida ukuleksen uke-tur kurun, bosçu sauqsan saurin-duriyen saulñu, mun oesun doro saubi. Yesuğan-qatun-o uke-tur adali bolqañu (?), Çiñkis-qağan oin-duriyen oroulñu, Yesui-qatun-i abču, jerke-tur saulba.

§ 156. Tatar-ırken-i daolin barañu, niğan udur Çiñkis-qağan ğada sauñu undalaldurun, Yesui-qatun Yesuğan-qatun jirin-o dunda sauñu undalaldun bukui-tur, Yesui-qadun yekede seourelbei. Tende Çiñkis-qağan dotoraan setkiñu, Boorču Muqali tan noyadi urıñu ireulñu, uqulerun: “Ta ende-ele čiuluqsat haran buķudeer aimaq aimaq saitqun! Oereče busu aimağun kuun-i oere boldeitketkun!” keen jarlıq bolba. Tedui aimaq aimaqiyer-iyen baiasu, niğan jalaui sain kurumele kuun aimadača oere baiba. “Či yaun kuun bi?” keesu, tere kuun uqulerun: “Tatar-un Yeke-Čeren-o Yesui neretai okin okteksen kureğan kuun bulee bi. Daisun-a daouliqdarun, ayuñu buruutçu yabuñu, edoe amurliba je, keen, ireñu, oloan haran dotora yau taniqdağ ukeeñu yabulaa!” keeba. Ene uke-i Çiñkis-qağan-a očiesu, jarlıq bolurun: “Mun-ku daisu setkiñu oorčağ bolñu yabuñu, edoe yau qorure ireñuu? Ino metus-i čiun-tur uliba! Yau saaramui? Nidun-o ečine ketkun!” keeba. Tedui-ku mokoriulba.

§ 157. Mun Noqai jıl Çiñkis-qağan ni Tatar-ırken tur morilaqsan-tur, Vañ-qan Merkit-ırken-tur morilañu, Toqtoa-beki-i Barquñin-tokum juk huldeñu, Toqtoa-in yeke koun Toğus-beki-i alañu, Toqtoa-in Qutuqtai Čaarun

jirin okit ino qatut ino abču, Qutu, Čilaun qoyar koudi ino, irke selte, daouliñu, Çiñkis-qağan-a yau ber ese okba.

§ 158. Teun-o qoina Çiñkis-qağan Vañ-qan qoyar Naiman-o kuçuķudun Buiriq-qan-tur morilañu, Uluq-taq-un Soqoq-usun-a bukui-tur, kurču, Buiruq-qan baidun yadañu, Altai-daban kodolba. Soqoq-usun-ača Buiruq-qan-ni nekeñu. Altai dabaulun, Qumşığir-un Urunķu huruu huldeñu yabuqui-tur, Yedi-tubluq neretu, noyan ino, qaraul yabuñu, bidan-o qaraul-a uldeķdeñu, aula oede tutaagu bolun, olan-niyan tasuraqdañu, tende bariqdalua. Urunķu huruu huldeet, Kişil-başı-naura kuičeñu, Buiruq-qan-ni tende muqutqaba.

§ 159. Tendeče Çiñkis-qağan Vañ-qan qoyar qarıñu aisuiqui-tur, Naiman-o qatqulduqçı, Kokseu-Sabrağ, Baidaraq-beljir-e čerik jasañu, qatqulduqu bolun añuu. Çiñkis-qağan Vañ-qan qoyar qatqulduya keen, čerik jasañu kurču, jilda boldañu, manaqaru qatqulduya keen, jerkeer qonoba. Tende Vañ-qan baidal-duriyen ğalnout tuleulñu, sueni boet Qara-seul oede kodoljuui.

§ 160. Tende jamuqa, Vañ-qan-lua qantu kodolulčeñu yaburun, Vañ-qan-na jamuqa uqulerun: “Temuñin, anda mino, uridača Naiman-tur elčitu bulee. Edoe ese irebe.

Qan(a)-qan(a)!
Aqu qairuğana bi buyu je.
Añiraqu bilduur —
Anda mino buyu!

Naiman-tur otčuu! Je! Oroqu bolun qoçorba!” keejuui. Jamuqa-in tere uqe-tur Ubciqtai qurin-Baatur uqulerun: “jusuritču yekin tein šiliun aqa deu-yüen ulqin jinqun uquleyu?” keeba.

§ 161. Činqis-qağan sueni mun tende qonoju, qatqulduya keen, manaqar erte udur qeiulun, Vañ-qan-no baidaltur ujeesu, uqai boldaju: “Ede či bidan-i tulešilen ajuu!” keet, tendeče Činqis-qağan kodolju, Eder-Altai-in beljiriyer ketulju, tere kodolukseer kodolju, Saari-keer baouba. Tendeče Činqis-qağan Qasar qoyar, Naiman-o tubuudi uqaju, haran-a ese toolai.

§ 162. Kokseu-Sabraq Vañ-qan-no qoinača nekeju, Sañqumun eme-kou, irke-orqa selte daouliju abču, Vañ-qan-no Teleketu-amsar-a bukun jarimut irke, aduun, idee daouliju abuat qarijuui. Tere soor-tur Merkidun Toqtoa-in Qutu Čilaun qoyar kout tende burun, irke-ben abuat qağaçaju ečiķe-duriyen neilen Selanķe huruu kodoljuui.

§ 163. Kokseu-Sabraq-a daouliqdaju, Vañ-qan Činqis-qağan-tur elči ilejuui. Elči ilerun: “Naiman-a irke- orqo-ban, eme-kou-ben daouliqdaba bi. Koun-neče-iyen dorben küluudi čino quyju ileba bi. Irke-orqo mino (irke-orqo mino) aburaju oktuķai!” keeju ilejuui. Činqis-qağan tende Boorču, Muqari, Boroqul, Čilaim-Baatur, ede dorben küluut-iyen čerik jasaju ileba. Ede dorben küluud-i qurku-in urida, Hulaanqut-da, Sañkun bailduqu bolun, morin-oan ğuya qaqdaju abdaq bolju bukui-tur, ede dorben küluut qurču aburaat, irke-orqo (orko), eme-kou buķude-i aburaju okba. Tende Vañ-qan uqulerun: “Erde Sain Ečiķe-de ino, ene metu odun baraqsan ulusiyen aburaju oktelee. Edoe basa kounoen odun baraqsan ulus-i mino, dorben küluudiyen ireju (ileju), aburaju okteba. Hači qariulqu-i Tenķeri Qağarun (??) Iheel medetuķai!” keeba.

§ 164. Basa Vañ-qan uqulerun: “Yesuķai-Baatur, anda mino, odun baraqsan ulus mino niķante aburaju okba. Temuğin-koun basa oduqsan ulus mino aburaju okba. Ede ečiķe koun qoyar odun baraqsan ulus nada quriyaju oqurun, keno emune quriyaju oqun jobomui? Bi ber edoe otolba. Namai otolju undut-te ğaruasu, qaučitba bi. Qaučiğu ğaldut-ta ğaruasu, qamuq ulus ken medeķu? Deu-ner mino aburi uķaiun bi. ğaqča koun mino uķai metu. Sañğun ğaqča biyu. Temuğin-koun-i Sañğum-un aqa bolğaju, qoyar koutu bolju amusuğai” keeju, Činqis-qağan-lua Vañ-qan, Tuula-in Qara-tun-ne qariju, ečiķe kou keelduba. Ečiķe koun keeldukui yosun. Urida erte udur Yesuķai-qan ečiķe-lue Vañ-qan anda keelduksen yosuar ečiķe metu keeju, ečiķe koun keeldukui yosu teimu. Uķe uķuleldurun:

“Oloan dayisun-tur haulurun,
Qantu niķen-e hauluya!
Oroa ķoreķesun-tur abalarun,
Niken-e ķu qantu abalaya!”

keelduba. Basa Činqis-qağan Vañ-qan qoyar uķuleldurun: “Bida qoyar-i naidağu,

Sudutu moqay-a
Suedurteesu,
Suedurķen-tur bu oroya!
Suduer-amaar uķulelduğu bušireya!
Araatu moğaya
Adarqaasu, (Atarqaqdaasu)
Adarqani ino bu abulčaya!
Amaar-keleer olulčağu bušireya!”

keen, tein uķe baralduğu amaaralin alduba.

§ 165. Amaraq deere dabqur amaraq boluya, keen, Činqis-qağan setkiğu, joči-de Sañqumun do-i, Čaurbeki-i, ğuirun, Sañqumun koun, Tusaqa-da, bidan-o Qoğin-beki-i aralğin oķuye, keen ğuiasu, tende Sañkun ore-en

yekeñilen setkiñu, uñulerun: “Bidan-o uruq an-dur oduasu, alaun-a baiñu, eenekçe qoimar qaraq uñuu. Ano uruq bidan-tur ireesu, qoimara sauñu, alaun-a qaran añuu!” keen, oeriyen yekeñilen setkiñu, bidan-i doranjılan uñuleñu, Čaur-beki-i ulu oñun ese taalañuui. Tere uñe-tur Čiñkis-qağan dotoraan Vañ-qan, Nilqa-Saññun qoyar-tur dura qoçorču.

§ 166. Tein dura qoçoruqsan-i ñamuqa uqañu, ğaqai ñil qabur, ñamuqa, Altan, Qučar, Qardağıdai Ebuñeñin Nobuqin, Süeñeetai-Tooril, Qačiuñ-beki, tede bolun, niñan eyeten bolñu, nouñu otču ñeñeer-undur-un ñerude, Berke-elet-te, Nilqa-Saññun-tur otču, ñamuqa ulğın uñulerun: “Temuñin, anda mino, Naiman-o Tayañ-qantur keletu elčitu buyu.

Aman ino
Ečike kou keeñu amu.
Aburi ino
Oere buyu!

Iteñeñu-u amui ta? Ese neñdeesu, tan-a yau bolqu? Tamuñin anda-tur morilaasu, bi kuedelen-eče oroldusu!” keeñuui. Altan, Qučar qoyar uñulerun:
“Ba Hoelun-eke-in koun-i

Aqa-i —
Alañu
Deu-i —
Tebčiñu oksuñai!”

keeñuui. Ebuñe in Noyaqin Hartaat uñulerun:

šğar ino
ğardañu,
Kol ino
Koldeñu oksuñai!”

keeñuui. Tooril uñulerun: “Arkaça otču Temuñin-i ulus ino abuya! Ulusiyeñ abdaasu, ulus uñaiu boluası yekikun tede?” keeñuui. Qačiuñ-beki uñulerun:
Nilqa-Saññun-koun, čima-i-yan setkiesu,—

Urtu-in — uñuur-e,
ñun-o — hiraaur-a —

ñurulčesu!” keeñu;

§ 167. Ede uñes uñulekdeñu, Nilqa-Saññun ečike-duriyen, Vañ-qan-tur tedeer uñes, Saiqan-Todee-niyer, uñuleñu ileñuui. Edeer uñes uñulekdeñu, Vañ-qan uñulerun: “Koun-i mino Temuñin-tur yekin tein setkin biyu ta? Eñiye turuq imaar-i bolñu boet, edoe koun-tur mino tein maoui setkiesu, Teññeri-de ulu taalaqdaqun bida! ñamuqa yabudaq keletu bulee! ñob-uu tab-uu uñulen buyu?” keen ese taalañu ileñuui. Basa Saññun uñuleñu ilerun: “Amatu, keletu ñuun uñulen boetele, yekin ulu buširekdeñu?” keen, ñiči-ğučı uñuleñu ileet, yadañu oesun beyen ñedun otču, uñulerun: “Bol, čima-i edui bukui čaq-tur, bidan-i yaunaber ulu bolğın buyu! Unen-ber qan ečike-yen čima-i

Čağaan-a čaçaasu,
Qara-da qaqaasu,

Qurčaqus-Buiruq qan-ečiķe-in čino ĵoban edui quriyaĵu aqsan ulus-i čino man-a-uu medeulku? Keneber, yekin medeulku?” keeĵuui. Tere uķe-tur Vaņ-qan uķulerun: “Čaqa-yan, kou-ben, ker tebčiku? Ejje tuluq imaar-i bolĵu, maoui setkiesu ĵokiqu-yu? Tenķeri-de ulu taalaqdaqun bida!” keeĵuui. Tere uķe-tur koun ino Nilqa-Saņķun maouilaĵu euden oorču ġarču. ĵiči kounoen Saņķumun duran qairalaĵu uriĵu ireulĵu, Vaņ-qan uķulerun: “Tenķeri-de maġa taalaqdaqun-o bida? koun-i ker tebčisu? keemui. Ta čidan-ele uiledutkun! Ta medetkun!” keeĵuui.

§ 168. Tendeče Saņķun uķulerun: “Mut-lu bidan-o Čaur-beki-i ġuyui bulee. Edoe buulĵar idere iretkun, keen, udur bolĵaĵu, uriĵu ireulĵu, tende bariya keelduĵu, ĵe keen, eye baralduĵu: Čaur-beki-i oķuye, buulĵar idere uretkun! keen ileba. Uriqdaĵu, Čiņķis-qaġan harban haran aisurun, ĵaura Muņliķ-ečiķe-in ķer-tur qonoasu, tende Muņliq ečiķe uķulerun: Čaur-beki-i ġuyüasu, mut-lu bidan-i doranjilaĵu ulu oķun bulee. Edoe ker buruuya buulĵar idere uriĵuu? Oed-iyen yeķejilekun buruuya yekin oksu, keen uriqun bulei? ĵob-uu, tab-uu — setkil bi! Koun uqaĵu otdaqu? Qabur bolba, aduun bidan-o turuqat bi; aduuban teĵiye! keen šiltaĵu ileye! keeĵu, ulu odun, Buqatai, Qiratai qoyar-i buulĵar idetkun keeĵu, ileĵu, Čiņķis-qaġan Munlik-ečiķe-in ķer-teče qariba. Buqatai, Qiratai qoyar-i ķurqui-lue: Serakdeba bida; manaqar erte bučiĵu bariya!” keelduba.

§ 169. Tein bučiĵu bariya, keen, uķe barilduqsan-i Altan-o deu Yeke-Čeren ķer-tur-iyen ireĵu uķulerun: “Manaqar erte Temuĵin-i bariya!” keelduba. Ene uķe-i Temuĵin-e kelen ķurķen otqu ķuun-i yanbar-ele bolġaqdayu keeĵuui. Tein uķulekui-tur, eme ino Alaqit uķulerun: “Tere deleme uķe čino yaun bolumui? Haran ba unen miķeuĵei (unemšikeuĵei).” keeĵuui. Tein kelelekui-tur, aduuči ino Badai sün ķurķere ireĵu, ene uķe-i sonosču qariba. Badai yorčiĵu, nokor aduuči Qišliq-a Čeren-o uķuleksen uķes ukuleĵuu. Qišliq uķulerun: “Bi basa otču uqasuġai!” keeĵu ķer-tur otčuui. Čeren-o koun, Narin-Keen, ġada sauĵu, sumudiyan hurun sauĵu, uķulerun: šDuqar bida yau keelduleai? Kele-ben abdaqun keno ama itqaqun?” keeĵuui. Tein keet, Narin-Keen basa aduuči-daan Qišliq-a uķulerun:

“Merkidai Čaqaan-Aman, Čaqaan-keer, qoyar-i bariĵu abčira! Huyajū, sueni erte morilaqu (morilasu)!” keeĵuui. Qisliq yorčiĵu Badaya uķulerun: “Tuġarun kelen čino bolġaaba, maqat bolba! Edoe bida qoyar Temuĵin-e kelen ķurķen yorčiya!” keen uķe baralduĵu, Merkidai-Čaqaan, Aman-čaqaan Keer qoyari bariĵu ireĵu, huyajū, udeši boet qoš-duriyan niķan quriġa-ban alaĵu, iseri-iyeren bolġaĵu, Merkidai-Čaqaan, Aman-čaqaan-keer qoyar belen huyaqsad-i unoĵu, sueni-de yorčiĵu, Čiņķis-qaġan-tur sueni ķurču, ķer-un umereče Badai Qisliq qoyar uķulerun; Yeke-Čeren-o uķuleksen uķes, kouni ino Narin-Keen-no sumudiyan hurun sauĵu uķuleksen-i: “Merkidai-Čaqaan Aman-čaqaan Keer qoyar aqtas bariĵu huya!” keeksen uķes,—buķude-i uķuleĵu okba. Basa Badai Qisliq qoyar uķulerun: “Čiņķis-qaġan-ni, Soyurqaasu, ariyal uķai bui, bučiĵu bariya keen uķe baralduba!” keeba.

VI

§ 170. Tein uķulekdeĵu, Čiņķis-qaġan, Badai Qisliq qoyar-un uķes bušireĵu, sueni boet, derķedeun bukun iteķelten-e kelen kiet, koaņķelen, yauke-ben ķeet, buruilan, sueni boet ķodolba. Maou-undur-un ķeru-er ķodolurun, ķeru-de Uryanqadaĵi ĵelme-qoa-i iteķeĵu, qoina-an čaqduulsun bolqan, qaraulsun talbiĵu ķodolĵu; tere ķodolukseer manaqarši udur duli naran kelweriulun, Qara-qalĵit-elet ķurču uderin. bauba. Uderitču bukui-tur, Alčidai-in aqtas aduulaulsun Čiķitai-Yadir ĵuile-ĵuile noqoan-tur aqtas-iyen aduulan yabuqui-tur, qoinača Mao-undur-un eburier Hulaan-buraqat daarin aisuiqui dain-o toosun-i uķeĵu: dayin ķurba! keeĵu, aqtas-iyen huldeet, ireĵu-daiyn ķurba! —keekdeĵu uķeesu: Mao-undur-un eburier Hulaan-buruqat daarin, toosun ġarġaĵu, Vaņ-qan tere nekeĵu aisun aĵuui! keeĵu, tendeče Čiņķis-qaġan toosun uķeet, aqtasiyan bariuluat, ačaalaĵu morilaba. Tedui ese uķeesu, ķenet bulei. Tere aisuiqui-tur, ĵamuqa Vaņ-qan-lua qantu aisulčaĵu aisun aĵuui. Tende Vaņ-qan ĵamuqadača asačču: “Temuĵin-koun-tur qatqulduqun-metus ket bi?” keen asačču. ĵamuqa uķulerun: “Tende Uruut Maņqut, keen, irķen ano bi. Tede irķen ino qatquldumui ĵe!

Tooriqui tutum—
 Tob joqiyu!
 Derelğu-ğu tutum — (dekelğu-ğu tutum)
 Dem joqiyu!
 Učuken-eče
 Uldu-ŷida-tur
 Daduqsan irken!
 Tede qaraqçıut-alaqçıut tuqtan bi,
 Tede serelten irken bi je!”

keeŷuui. Tere uqe-tur Vaŷ-qan uqulerun: “Tein boesu, bida teden-tur ŷirkin-baatudiyan Qadaŷi tuŷiyaldun, ŷirkin baatudiyan dobtulğaya. ŷirkino keŷiŷe Tumen-Tubeŷen-o Aŷiq-ŷirun-i dobtulğaya. Tubeŷen-i keŷiŷe Olon-Duŷqait-baatudi dobtulğaya. Duŷqaidun keŷiŷe Vaŷ-qan-no Miŷŷan Turqaud-i uduridun, Qori-ŷilemun-taiŷe dobtultuğai! Miŷŷan Turqaudun keŷiŷe bida, Yeke ğol, dobtulai je!” keeŷuui. Basa Vaŷ-qan uqulerun: “ŷamuqa-deu, bidan-o čerik či ŷasa!” keeŷuui. Tere uqe-tur ŷamuqa, ore boldeitču ğarču, nokodiyen uqulerun: ŷVaŷ-qan ene čerik-ıyan nama-i ŷaŷa keemu! Anda-tur bi qatqulduqun yadan yabulaa! Vaŷ-qan dulet nadača činaru aŷuu. Čaqtu nokor biyu. Anda-tur kele orouluya. Anda qadaučiutuqai (??) !” keeŷu, ŷamuqa doloun Čiŷŷis-qağan-tur kele oroulŷu uquleŷu ilerun: ŷVaŷ-qan

nadača asaŷba—Temuŷŷin-koun-tur qatqulduqun metus ket bi?—keen asaŷasu, bi uqulerun: Uruut Maŷqudi tumubulan uquleba bi. Mino uqetur mut ŷirkin-ıyan tumbulaŷu (tumulaŷu, tumubulaŷu) maŷlailan ŷasalduba. ŷirkino keŷiŷe Tumen-Tubeŷen-o Ačiq-ŷiruni keelduba. Duŷqaidun keŷiŷe Vaŷ-qan-no Miŷŷan Turqaudun Noyan Qori-ŷilemun-taiŷe-i keelduba. Teuno keŷiŷe mun Vaŷqan-no Yeke ğol čerikiyer baisu keelduba. Basa Vaŷ-qan uqulerun: ŷamuqa deu, ene čerik či ŷaŷa! keen namai tuŷin ukulemui. Euber uqaasu, čaqtu nokor biyu. Čerikiyen ŷasaldun yau čidaqun? Erte bi anda-tur qatquldun yadaŷu yabulua. Vaŷ-qan nadača činaru aŷuu. Anda, bu ayu, qadauŷi!” keeŷu ileŷuŷu.

§ 171. Ene kele ireuluet, Čiŷŷis-qağan uqulerun: “Uruudun ŷurčedai-ebin či yau keemu? Čimai maŷlailaya!” keeba. ŷurčede-i duŷqatqu-in urida Maŷqudun Quildar-Sečen uqulerun: “Anda-in emune bi qatquldusu! Mona qoina onečit koudi mino asaraqu-i anda medetuğai!” keeba. ŷurčedai uqulerun: “Čiŷŷis-qaano emune ba Uruut Maŷqut maŷlailan qatquldusu!” keeŷuui. Tein keet, ŷurčedai Quildar qoyar Uruut Maŷqudiyar-ıyan Čiŷŷis-qaano emune ŷasaŷu baiba. Baiqui-lua dain ŷirkin-i maŷlailaŷu ŷurču ireba. Irekui-lue Uruut Maŷqut eserŷu dobtulŷu, ŷirkin-i daruba. Daruŷu aisuiqui-tur, Tumen-Tubeŷen-o Ačiq-ŷirun dobtulba. Dobtulŷu, Ačiq-ŷirun Quildar-i qatquŷu, — baoulŷu, Maŷqut Quildarun deere ekeerčuui. ŷurčedai Uruudiyeryen dobtulŷu, Tumen-Tubeŷen-i daruba. Daruŷu ŷodolkeŷu aisuiqui-tur, Oloan-Duŷqait eserŷu dobtulba. ŷurčedai basa Duŷqaidi daruba. Daruŷu aisuiqui-tur, Qori-ŷilemun-taiŷe Miŷŷan Turqaudiyar dobtulba. ŷurčedai basa Qori Čilemun-taiŷi ičuaŷu daruŷu aisuiqui-tur, Vaŷ-qan-nača eye uŷai-u Saŷŷun eserŷu dobtulqu bolun, aŷkesŷe qačariyan qaŷdaŷu Saŷŷun mun tende unaŷuu. Saŷŷumi unaŷdaŷu, Kereit buŷudeer Saŷŷumun deere ekeerču baiba. Ani daruŷu, ŷiŷŷekui naran quburi deere taŷin buŷui-tur, bidanoai ekeerču, Quildari unaqsan yaratu-i abuat, qariŷu Čiŷŷis-qağan bidanoai Vaŷ-qan-ača qatqulduqsan ğaŷar-ača qağaçaŷu, udeŷi-de ŷodolŷu, qaqačan qonoba.

§ 172. Baiŷu qonoŷu, udur keiulun buŷutkeesu, Oŷodai, Boroqul, Boorču, ğurban uŷai aŷuu. Čiŷŷis-qağan uqulerun: “Okodai-lue itekelten Boorču, Boroqul qoyar qočorču! Aŷu ber, ukuŷu ber yau qağaçaqum tede?” keeba. Bidanoai sueni-de aqtas-ıyen bariŷu qonoŷu, Čiŷŷis-qağan uqulerun: “Qoinača bidano nekeŷu ireesu, qatqulduya!” keen ŷasaŷu baiba. Udur kekeen bolğaŷu uŷeesu, qoinača niŷan ŷuun aisui. ŷurču ireesu, Boorču aŷuu. Boorču ŷurču ireuluet, Čiŷŷis-qağan uqulerun: “Muŷke Teŷŷeri medetuŷai!” keeŷu, ebču-ben mokoletba (mököritba). Boorču uqulerun: ŷDobtulqui-tur, moriniyan unatala qaŷdaŷu, yabuğan ŷuyiŷu yabuŷui-tur, mun Kereit Saŷŷumun deere ekeer baiqui soor čolo-tur ačiatu morin ačiabın kelweriulŷu bain buŷui-i ača ino hoqtolŷu iŷŷirčaŷ-tur unoŷu ğarču,

bidano qaqačaqu ġaruqsan mor mutkin yabuđu olđu edui ireba bi!” keeba.

§ 173. Basa qorumut atala basa niġan ġuun aisu. ġurču aisuqui-tur, doro ino kolien unġilġađu aisu. Uġeesu, qačča ġuun metu biyu. iren baraasu, Oġodai-in qoinača Boroqul sundulađu, amano ġabaġin-iyar čisum čuburiulđu,

ġurču ireba. Oġodai suġiyasu-ban sumun-a tusdađu, čisun ino qaqdarun, Boroqul amaariyen šiimiđu, bokleksen čisun ġabaġiniyar-en čuburiulđu ireba. Činġis-qaqan uġeesu, niduneče-en nilbusun čuburiulđu, duran alġaat šġal otor tuleuluet, qalaun daauluat, Oġodeye undan eriulđu okekeulđu, daisun ireesu qatqulduya” keeđu buleai. Boroqul uġulerun: šDaisuno toosun čmaqši Mao-undurun eburiyer Hulaan-boluqat (buruqat) ġuk toosun urtuda ġarču, činaqši yorčiba!” keeba. Boroqul tere uġe-tur ireesu, qatqulduqun buleai. šDain-a buruuilan ġodoldeesu, bida čeriġiyen ġibšierču, qatquldut ġe!” keeđu ġodolba. ġodolurun, Ulqui-šiluġelġit oede ġodoluet, Dalan-nemurġes oroba.

§ 174. Tende qoinača Qadaan-Daldurqan eme-koun-eče qaġas irebe. Iređu Qadaan-Daldurqan Vaň-qan-o uġe keen uġulerun: šVaň-qan kou-ben Saňġum-i ućumaar aňġesġe qačar unatala qaġdađu, deere ino ekeerču, tende uġuleđuui:

šHilu qatqutan metu-tur
Hilu qat(qu)ba!
Qalqutan metu-tur
Qalqun bolun,
Qairan kouno mino
Qačar-tur
Qadaasun qadaulba!

Kouno ami erusun dobtulduya! Keeesu, teun-tur Ačiq-Širun uġulerun:
Qan, qan! Butuġai!

Ečine buġu, kou erirun,
Elbiesun ġalama kiđu,
Abi-Babi! keen,
Erin ġalbarimui bida,
Edun-torun-baraqsan,

kou Saňġumi asaraya! Moňġolun oloankin, ġamuqa-lua, Altan, Qučar-lua bidan-tur bi! Temuġin-lue daičiđu ġaruqsan Moňġol qaa otqun tede?

Morin unoa tan
Modun nemure ten

bolba tede! Ani ese ireesu, otču, — morino ġuňdaul metu qormailađu ačirat ġe bida tedeer-i!” keeba. Ačiq-Širuno ene uġe-tur Vaň-qan uġulerun: “ġe tein boesu, koun alġauġai! Kouni ulu deňselġen asaratqun! keeet, qatqulduqsan ġaġarača qarin ičuba”. Keeba.

§ 175. Tendeče Činġis-qaġan, Dalan-nemurġes-eče Qalqa huruu ġodolurun, too tooalalduba. Tooalaldubasu, qoyar miňġaň ġurban ġaut ġirwaan ġaut bolba. Niġan miňġaň ġurban ġaut Činġis-qaġan Qalqa-in horoneġi eteediyer nouuba. Niġan miňġaň ġurban ġaut Qalqa-in doronoġi eteediyer Uruut Maňqut nouuba. Tein nouuđu aisuqui-tur, ġunesun-e abalan yabuqui-tur, Quildar, yarasiyan anaai-uduuye, Činġis-qaġan itqaasu ulu bolun, ġoreesun-tur dobtulqu bolun, hukdeređu nokčiba. Tende Činġis-qaġan Qalqa-in Ornau-in kelteġai qada-da yasun ino talbiulba.

§ 176. Qalqa-in Buyür-naur-tur čitququ huġaur-a Terġe-Amelten-Uňġirat bi, keen medeđu, ġurčede-i Uruudiyar ileba. Ilerun: “Uňġirat-irġen erte udur-eče ġein ġisuer, okino oňġeer... keeesu, elset ġe! Mut bulqa ino

keeesu, qatquldut ġe bida!” keeđu ilebesu, ġurčedai-tur elsen orođuui. Elsen oroqdađu, Činġis-qaġan yau-

ber ano ese kondeba.

§ 177. Tende Uñğiradi orouluat, otçu, Tuñge-ğoroqano doron-a baouju, Čiñkis-qağan Arqai-Qasar-a Sukeşai-jeun qoyar-a daou bariulurun: “Tuñge-ğoroqano dorona baouba. Ebesun ber ino sain boljuui. Aqtas mano uyeleba.

Qañ-ečiķe-de mino uķule, keen, uķulerun: Qan-ečiķe mino! Yaun čimar-tur nama ayüulba či? Ayüulqu boesu, maoun koudiyen, maou berinediyen noirqañqan yekin ulu ayüulu(m) či?

Dij (deñ) sauqui iseri boğunitqañu,
Deekşi ğarqui huni dolusķeñu,
yekin tein ayüulba či? Qan-ečiķe mino
ğaljirģu-yu ķuun-eQatquqdaba či?
Kondeleduku-yu ķuun-e
Kokiuldeba či?

Qan-ečiķe mino, bida qoyar yau ķeelduleai? ĵorqalqun-o Hulaa-nout Bolqaut-ta (Burqaut-ta) bida ese-u uķulelduluai?

Sudutu moğaya suedurteesu,
Suederķen-tur bu oroya!
Suduer amaar olulčañu buşireya!

Ese-u keelduleķai? Edoe, qan-ečiķe mino, suduer amaar-u olulčañu qaqačaba-či?

Araatu moğaya adartaasu,
Adarqan-tur bu oroya,
Amaar keleer olulčuñu buşireya!
-ese-u keelduleķai? Edoe, qan-ečiķe mino, amaar keleer olulčañu añģiçiraba či? Qan ečiķe mino! Bi

Čoen ber boesu,
Oloan-ni ulu eriulķu bulee.
Maoui-ber boesu,
Saini ulu eriulķu bulee bi.
Qoyar kiluķutai terķen
Nokoe kiluķu-ben ququraasu,
Huker ino ĵikdun yadayu.

Tere metu nokoe kiluķun činu bi ese-u aiuu?

Qoyar ķurdutai terķen
Nokoe ķurdu-ben ququraasu,
Nouun yadañu.

Tere metu nokoe ķurdun čino bi ese-u ajuu? Erte udur keeesu Qurčaqus-Buiruq, qan-ečiķe-yüen, qoina dočin koudun aqa keeñu, qan boljuu ĵe či. Qan bolun barañu, deuner-iyen Tai-Temur-taiĵe, Buqa-Temur qoyar-alaba ĵe či. Erke-Qara deu čino alaқdarun, ami-en qoroqču ğarçu, Naimano Inanča-Bilķe-qan-tur buruutçu orojuu ĵe. Deuner-iyen alaқçi bolba keeñu, ķurqan abağa čino čimadur morilañu ireesu, či ĵaun ķuun ami-en qoroqun buruutçu, Selanķe huruu tutaañu, Qaraun-qabçal širğuidaba ĵe či. ĵiçi tendeče ğarurun, Merkidun Toqtoa-da Huĵaur-Uĵin okiniyen niurqan okçu. Qaraun-qabçal-ača ğarçu, Yesuķai, qan-ečiķe-tur mino, ireesu, či tende uķulerun: ķur-qan abağa-dača ulus mino aburañu ok! keekdeñu, Yesuķai qan-ečiķe mino čimada tein keen irekdeñu Taiçiud-ača Qunan, Baqañi qoyar-i

uduritču, ulus čino aburažu oksu, keen, čerik jasažu otču, ğurban-telesut-te bukun ħur-qani qorin ğučin ħuun-i Qašin ħuk huldežu, ulus čino aburažu okba je. Tendeče irežu Tuula-in Qara-tune qan-ečiķe mino Yesuķai-qan-lua anda bolulčažu, tende Van-qan ečiķe mino buširen uķulerun: Ene tusa-in čino hači uruqun uruqa čino hači qariulqu-i Deere Tenķeri, ğaġarun Iheel medetuķai! keen bušireksen aġuu je či. Teuno qoina Erke-Qara Naimano Inanča-Bilķe-qan-nača čeriuť ğuyüžu čima-tur morilažu ireesu, či ami-an qoroqan, ulusiyen ķežu joeen ħuun tutaazu ğarču, Qara-Qitadun ħur-qan-tur! Čui-muren-e Sartaulun ğaġara otba je či. Niķan hoan ulu daousun, basa ħur-qan-nača daiġižu ğarču, Ui-udun, Taņ-udun ğaġariyar yadažu aisurun, tabun imaat širķoležu saažu idežu, temeen-o čisun qanažu idežu, qaqča soqor qaliun moritu ireba je či. Qan-ečiķe-in čimai tein yadažu aisu keen medežu, Yesuķai qan-ečiķe-lue mino anda keelduksen-o tula, setkižu, Toqai Sukeķai qoyar-i eserķu čino elči ileet, basa bi oesun Kelureno Burķi-erķi-deče uqtun yorčižu, ħuseur-naur-a ħoluġalduba je bida. Čimai yadažu ireba keen, qubčiri qubčižu čimada oķuet, uridu ečiķe-tur mino anda keeldukser yosuar Tuula-in Qara-tun-ne bida qoyarum ečiķe koun keelduksen yosun tere ulu-u bi? Tere ubul čimai ħuryeen ditora oroulžu teġieba je. Ubul ubulġežu, jasažu namur ino Merkit-irķeno Toqtoa-beki-tur morilažu, Qadiqliq-niruun-o Muruče-seul qatquldužu, Toqtoa-beki-i Barquġin-toķum ħuk huldežu, Merkit irķe daouližu, oloan aduu, ordo-ķer ano, tariyat ano buķude-i abču, qan-ečiķe-de okba je bi.

Oleksen-i čino
Udur duli-de
Ese ħurķeba je bi!
Turuqsan-i čino
Sara-in ħarim-a
Ese ħurķeba je bi!

Basa bida ħučuķurtai-Buiruq-qani Uluq-taġ-un Soqoq-usunača Altai dabaulun huldežu, Uruņġu huruu oduat, Qičil-baši-naur-a muqtqazu abuai je bida. Tendeče qarižu aisuqui-tur, Naimano Kokseu-Sabraq Baidariq-belčire čeriudiyen jasažu bailduqui-tur, udeši ġilda boldažu, manaqaru erde qatquldunya keen ħasaldužu qonoasu, qan ečiķe mino, či baidal-duriyan ğalnaut tulelžu suenide Qara-seul oede ħodolba je či. Manaġar erde uķeesu, baidal-duriyan uķai boldarun, čimai ħodoldežu: ede-či bidan-i tulešilen aġuu! keežu, bi ber ħodolžu, Eder-Alta-in Belčiriyer ketulžu, irežu, Saari-keer-e baouba je. Tende Čimai Kokseu-Sabraq nekežu, Saņķumun eme-kou irķe-orqa buķue-i abuat, qan-ečiķe-in čino Teleķetu-amasar-a bukun ħarimut irķen aduun-ideen čino daouližu oduasu, Merkidun Toqtoa-in koun, Qudu Čilaun qoyar, irķe-orqa-bar-ıyan čima-tur burun, tere soor-tur ečiķe-duriyen neilen Barġuġun oroan, čima-dača dayiġin ħodolġuui je. Tende, qan-ečiķe mino, či: Naimano Kokseu-Sabraq-a irķe-orqa-ban daouliqdaba bi. Koun mino, Dorben

Küluudien okču ile! keežu ileesu, čino metu ulu setkin, tende bi Boorču, Muqali, Boroqul, Čilaun-Baatur, ede Dorben Küluudien, čeriuť jasažu ileesu, ede Dorben Küluudun mino urida Hulaan-qut-da Saņķun bailduqu bolun, morino-an ğuya qaadažu aldaqu bolžu bukui-tur, ede Dorben Küluut mino ħurču, Saņķumi aburaat, eme-kou irķe-orqa selte bukude-i aburažu okuesu, tende qan-ečiķe mino buširen uķulerun: Kouno-en Temuġin-e odun baraqsan irķe orqo-ban Dorben Küluudien iležu aburažu okteba! keežu bulee či. Edoe, qan-ečiķe mino yanbar čimar-tur mino čimatba či? Čimarun yosun-tur elčin ile. Ilerun, Qubariquri, Idurķen qoyar-i ile. Qoyari ese ileesu nokoġi-i ile!” keežu ileesu;

§ 178. Ede uķes-tur Van-qan uķulerun: “Ai soiluq!

Kouneče-en qaġačaquyu?
Tore-deče qaġačaba!
Hiričeku-yu?
Uyile-deče hiričeba bi!”

keen, dura aljaat uķulerun: “Edoe kou-ben uķeķu, maoui setkiesu, ene metu ķisu-ban ġarġaqdasu!” keen, andaķaķu řiki quruunoan toli onubķi qituqai-bar qatqıķu, ķisun ķiburiulķu uķuukān daqtai-tur kiķu: koun-e mino ok! keeķu ileba.

§ 179. Basa Ćinķis-qāġan ĵamuqa-anda-da uķule keen uķulerun: “Qan-eķiķe-deķe mino uķen yadaķu qaġaķaulba ķi. Urida bosuqsan bidan-o qan-eķiķe-in Koko Ćuķ uuķu bulee. Nada urida bosķu uqdarun, naidaba ĵe ķi. Edoe qan-eķiķe-in Koko Ćuķ baratqun! Kedui ĵe qoroqun ta!” keeķu ileba. Basa Ćinķis-qāġan Altan Quķar qoyar-a uķule keen uķulerun: “Ta qoyar nama tebķiķu ileu-u ķesu keeleai ta? ĵuqaķuu ķesu keeleai ta? Quķar-i ķima-i Nekun-taiķe-in koun keeķu bidanaķa: ķi qan bol! keeesu, ese bolba ĵe ķi. Altan-i ķima-i: Qutula-qan-lu meden yabulua; eķiķe-yüen meden aqsaar — ķi qan bol! keeesu, ese ķu bolba ĵe ķi. Deere-eķe Bartan-Baatur-un koun keeķu Saķa, Taiķu qoyar-i: ta qat bolutqun! keeķu yadaba ĵe bi! Tan-i qat bolutqun keeķu yadaķu, tan-a: ķi qan bol! keekdeķu, meden yabuba ĵe bi. Tan-i qat boluqsan boesu, oloan dain-tur alġinķi haulqaqdaasu, Tenķeri-de iheekedesu, daisun ķuun-i daouliqı-tur,

Qaķar ġoa oki qatun eme-i,
Qarqan sain aqta abķiraķu,
Oķuai bulee ĵe bi.
Oroa ķoreesun-tur uturauldaasu,
Qada-in ķoreesun
Qa ino niketele řiqāķu
Oķuai bulee ĵe bi.
ķun-no ķoreesu
ġuya ino niketele řiqāķu
Oķuai bulee ĵe bi.
Keer-un ķoreesu
Keeli ino niketele řiqāķu
Oķuai bulee ĵe bi.
Edoe qan-eķiķe-de mino
Saitur nokoķeķu oķutkun!
Uidańqa keekdeu ĵe ta.
Ćautquri-in turuq-ele aķuui—
Bu keelutkun!
ġurban mured-un teriun
Ken-e ber bu baoulutqun!”

keeķu ileba.

§ 180. Basa Ćinķis-qāġan Tooril-deu-de uķule keen uķulerun! řDeu keeķu yosun. Tumbinai, Ćaraqai-Linķu qoyar-un Oqda-bool-iyar bilaķu ireba ĵe. Oqda-bool-un koun Subeķai-bool bulee. Subeķai-bool-un koun Kokoķu-Qırsan bulee. Kokoķu-Qırsan-o koun Yeķai-Qoantaqar bulee. Yeķai-Qoantaqarun koun-Tooril, ķi: Ken-o ulus-ut oksu, keen, ĵusuridun yabuyu ķi? Mino ulus Altan Quķar qoyar kene-ber ulu medeulkun buyu ĵe! Ćima-i deu keeķu yosun:

Borqai-in mino
Bosoqa-in bool,
Elinķuķ-un mino
Eudeno enķu bool!

keeķu ileķui mino eimu.”

§ 181. Basa Ćinķis-qāġan Sańķun-anda-da uķule keen uķulerun:

řDeķeltu toreksen koun—

Bi ajuu je.
Ničukun toreksen koun—
Či ajuu je”.

“Qan-ečiķe bidan-o bida qoyar-i sačau asaraun bulee. ĵaura oroqdaquiača Sanķun-anda nama naidaĵu huldeba ĵe či. Edoe qan-ečiķe-in bidan-o ĵuruķe ino ulu ĵoboan ude manaqari oroĵu ġarču serķueĵu yabu! Uyen-o setkil-iyen ulu talbin, qan-ečiķe-i amitu boetele qan bolsu keen, qan-ečiķe-in bidan-o setkil ĵoboāĵu bu alġasaul!” keet: “Sanķun-anda elči ile! Ilerun, Bilķe-beki Todoen qoyar-un nokod-i ile!” keeĵu ileba. “Nadur elčin ilerun, qan-ečiķe qoyar elčin ile! Sanķun-anda qoyar-ķu elčin ile. ĵamuqa-anda qoyar ķu elčin ile. Altan qoyar-ķu elčin ile. Qučar qoyar-ķu elčin ile. Ačiq-Širun qoyar-ķu elčin ile. Qačiun qoyar-ķu elčin ile!” keen, Arqai-Qasar Sukeġai-ĵeun qoyari, edui uķes daou bariulĵu, ileba, Ede uķes ein uķulekdeĵu, Sanķun uķulerun: “Keli qan-ečiķe keeķu bulee? Qiduači-ebuķen ese-u keeķu bulee? Nama keli anda keen bulee? Toqtoa-boe Sartaqčin qonino seul ĵubčiĵu yabuyu ese-u keeķu bulee? Edeer uķes-un arġas uqaqdaba. Qatqulduano teriut uķes bi. Bilķe-beki Todoen qoyar qatqulduqui tuq bosqatqun! Aqtas tarġulaulutqun, ariyal uķai bi ĵe!” keeba. Tedui Vaņ-qan-nača Arqai-Qasar qariqui-tur, Sukeġai-ĵeuno eme-koun tende, Tooril-tur, ajuu. Otqu ĵuruķe yadaĵu, Sukeġai-ĵeun Arqaiiača qočorčuui. Arqai ireĵu, ede uķes Činķis-qaqan-na uķuleba.

§ 182. Tedui Činķis-qaġan oduat, Balĵuna-naur baouba. Tende baouqui-tur Čoos-Čaġan ġorulas ĵob tende učiralduba. Tende ġorulas ulu bulqan elsen ireba. Oņġudun Alaquš-diġitquri-dača Asan Sartaqtai čaġan temeetu miņġan irķes tauĵu, Erķune-muren huruu buluġat keremun qudalduĵu abura aisurun, Balĵuna usulan oroqui-tur, učiraba.

§ 183. Činķis-qaġan mun Balĵuna usulan bukui-tur, Qasar, eme kou-ben Yeķu, Yesunķe, Tuqu tan ġurban koudiyen Vaņ-qan-tur ķeĵu, čoen beyes nokod-iyer iyen ġarču, aqa-yüan keen Činķis-qaġan-i erin Qaraun-ĵiduno niruut kiġuriĵu, olun yadan, yadaĵu širi širbusun ideĵu yabuat, Balĵuna-da Činķis-qaġan-tur neileba. Qasari ireluat, bayasču Činķis-qaġan Vaņ-qan-tur elčin ileya keen eyetuĵu, ĵaouriedai Qariudar, Uryanqadaġi Čaqurqan qoyariyar uķuleĵu ilerun, qan-ečiķe-de Qasarun uķe keen uķuletkun, keen uķulerun: “Aqa-an qaraĵu,—qaraa ino ĵabqaba. Qaiĵu— hauluqa ino olun yadaba. Qailaĵu—daou-ban ese sonosdaba. Hot qaraĵu urbaņ deretu bolĵu, kebtenu bi. Eme-koun mino qan-ečiķe-tur bi. Iteķenĵi ereen oluasus, qan ečiķe-tur otqu bi! keeĵu ileba”, keen uķuletkun. Basa uķulerun: “Ba tan-i udaarin ġodolĵu, Kelureno Arġal-ķeoķi-de bolġalduya! Ta tende iretkun!” keen bolġalduĵu, tedui Qariudar, Čaqurqan qoyar-i ileet, ĵurčedai, Arqai qoyar-i alġinčilaĵu, Balĵuna-naurača Činķis-qaġan udaarin eusulčeĵu, ġarun morilaqsaar, Kelureno Arġal-ķouķi-de ķurba.

§ 184. Qariudar Čaqurqan qoyar Vaņ-qan-tur ķurču, Qasarun uķe keen, endeče uķuleĵu ileksen uķes uķuleĵuui. Vaņ-qan altan terme bosqaĵu, ķenet qurinlan aĵuui. Qariudar Čaqurqan qoyarun uķe-tur Vaņ-qan uķulerun: “Tein boesu, Qasar iretuķai!” keeĵu “Iteķenĵi Iturķen-i ileye!” keen ilelduĵuui. Tedui ireet, bolġal ġaġar-a Arġal-ķouķi-de ķurķui-lue, barua yeke-i uĵeĵu, Iturķen-elčin qarin dutaĵu, Qariudarun morin qurdun aĵu. Qariudar ķuyičeĵu, bariqu ĵuruķe yadaĵu, uridaun-qoinaun ino hoqtoriqan yabuqui-tur, Čaqurqano morin udaan aĵu. Qoinača sumun-o ķurkui uĵuur-a Iturķen-o altan emeeltu qara aqta-in ġuyan huġaur sautala qarbuĵuu. Tende Iturķen-i Qariudar, Čaqurqan qoyar bariĵu, Činķis-qaġan-tur abčiraba. Činķis-qaġan Iturķen-tur ulu keleldun: “Qasar-tur abču odutqun! Qasar medetuķai!” keeba. Abču oduasu, Qasar Iturķen-tur ulu keleldun, mun tende čabčiĵu keba.

§ 185. Qariudar Čaqurqan qoyar Činķis-qaqan-a uķulerun: šVaņ-qan ķenet bi. Altan terme bosqaĵu qurinlamui. Oterlen iġulĵu, suenit duliličeĵu, neņden bučiye!” keeba. Ene uķe-i ĵobšiyeĵu, ĵurčedai Arqai qoyar-i alġinčilaulĵu, suenit duliet ķurču, ĵeĵeer-undurun ĵer-qabčiqai-in amasara bukui-tur, bučiba. ġurban sueni, ġurban udut bulqaldarun, bučiĵu baibasus, ġutuar udur yadaĵu mut oroba. Vaņ-qan Sanķun qoyar-i ker-ber ġaruqsaan-i ese medekdeba. Ene bulqalduqsaan ĵirķin-o Qadaq-Baatur aĵu. Qadaq-Baatur oroĵu ireĵu uķulerun: šġurban sueni, ġurban udut bulqaldurun, tus qaniyan uĵeet bariĵu ker alaulqu? keen tebčin yadaĵu, amiyan qoroqun kunķetuķai, keen, suoraulun bulqaldulua bi.

Edoe ukuulduesu—ukusu! Čiŋķis-qağan-a soyürqaqdaasu — ķuču oksu!” keeba. Čiŋķis-qağan Qadaq-Baaturun uķe-i ĵobŗiyeķu, ĵarliq bolurun: “Tus qaniyan tebķin yadaķu, amin qoroqun kuŋķetuķai, keen, bulqalduqu ere tere ulu-u-bi? Nokoķekdeķu kuun bulee!” keeet, soyürqaķu ulu ukuulun, “Quildarun amino tula,

Qadaq-Baatur-i ĵaun ĵirķin-i Quildarun eme-koun-e ino ķuču oktuķai! Noun-koun toreesu, Quildarun uruq-un uruq-a ķurtele daqaķu, ķuču oktuķai! Okin-noun toreesu, eķiķe eke ano oerun duraar bu qudalatuķai! Quildarun eme-koun-o emune umere-en ĵarutuķai!” keen soürqan ĵarliq bolba. Quildar-Seķeno aman urida nekeksen-o tula, Čiŋķis-qağan soyürqaķu ĵarliq bulurun: “Quildarun uruqun uruqa ķurtele, Quildarun tusa-in tula, oneķidun abuliķa abun atuķai!” keen ĵarliq bolba.

VI

§ 186. Tedui Kereit-irķe doraitaulķu, ĵuk-ķuk qubiyaķu taululba. Suldudai Taqai-Baaturun tusa-in ino tula niķan ĵaun ĵirķin-i okba. Basa Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun, Vaŋ-qan-no deu ĵaqa-ķanbu ĵirin okit aķuu. Eķeķimet ino Ibaqa-beki-i Čiŋķis-qağan oesun aburun, doimet (doķimet, doimet) Sorqaqtanibeki-i Toluya okba. Tere řiltaaniyar ĵaqa-ķanbu-i: řimada qariyatan enķu irķe ber tumdaa, nokoe qilķun bol!” keeķu soyürqaķu ese taululba.

§ 187. Basa Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun: “Badai Qisliq qoyarun tusa-in ano tula, Vaŋ-qan-no altan terme sauqsaat, altan ķurue, ayaķa-salba asaraqsat haran selte, Vaŋqoķit Kereidi: keřikten ano boltuķai! Qorķilaulķu, otokleulķu, uruqun uruqa ķurtele darqalan ĵirqatqun!

Oloan dain-tur hauluasu

Olķa oluasu,

Oluqsaar abutqun!”

keen ĵarliq bolba. Basa Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun: “Badai Qiřliq qoyaran amin ĵaura tusa ķurķeksen-o tula, Muŋķe Teŋķeri-de iheekdeķu, Kereit-irķe doraidaulķu, Undurun Oroan-tur ķurba ĵe. Monaqoina uruqun uruqa mino Oroan-tur sauķu ene metu tusa ķurķeksed-i ulam-ulam uqatuķai!” keen ĵarliq bolba. Kereit-irķe daoulķu, kene ber ese dutatala tuķeelduba. Tumen-tubeen-i tuķeelduķu tuķetele abulķaba. Oloan Duŋqait oķuķa udur-e ulu ķurķen taululba ĵe. Čisutu tonaq abuqķi ĵirķin baatud-i ĵisuķu qubiyaķu ķurķeldun yadaba. Kereit irķe tedui qoruauķu, tere ubul Abķya-kodeķeri ubulķeba.

§ 188. Vaŋ-qan Saŋķun qoyar beyes-iyen daiķiķu ĵarķu oduat, Didiq-saqal-un Nekun-usun-a Vaŋ-qan qaŋķaķu oroqu bolun, Naiman-o qaraul Qorisu-beķi-tur oroķuui. Qorisu-beķi Vaŋ-qan-ni bariķu, “Bi Vaŋi-qan biyu!” keeesu, ulu tanin ese buřireķu tende alaķuu. Saŋķun Didiq-saqal-un Nekun-usun-a ulu oroan, ĵadaun yorķiķu, ķil-tur (ķil) oroķu usurķarun qulat hiluatuķu baiqun-i, Saŋķun baouķu mariyaķu, Saŋķumun nokor Kokoķu-aqtaķi emetu Saŋķun-lue qurbaula aķuu. Kokoķu-aqtaķi aqta ino kotoluet, qarin qatarajui. Eme ino uķulerun:

“Altata-i emuskui-tur,

Antata-i idekui-tur,

Kokoķu mino keeķu bulee!

Qaniyan Saŋķum-i yekin tein tebķiķu ķeķu odun biyu ķi?” keeķu, eme ino baiķu qoķorķuu. Kokoķu uķulerun: “Saŋķumi erelesu, keen, biyu ĵe ķi!” keeķuui. Tere uķe-tur eme ino uķulerun: “Eme ķuun noqai niurtai keekdeeĵe bi. Altan ĵan-taou ber ino ok! Usun ber utquķu uutuqai! (??)” keeķuui. Tendeķe Kokoķu-aqtaķi: “Altan-ķan-taou ab!” keen qoinaqŗi oruat qatarajuu. Tedui ireet, Čiŋķis-qağan-tur Kokoķu-aqtaķi ireķu: “Saŋķumi tein ķil-tur ķeķu ireba bi!” keen, tende uķuleksen uķes-iyen buķude-i teķus uķuleķu oķuesu, Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun, eme-i ino soyürqaķu, mun Kokoķu-aqtaķi-i: “Tus qaniyan ein tebķiķu ireķuui. Eimu ķuun edoe ken-tur nokoķeesu iteķekdeķu?” Čabķiķu

ķeba.

§ 189. Naiman-o Tayaŋ-qan-no eke ķurbesu uķulerun: šVaŋ-qan erten-o otoķu yeke qan bulee. Teriu ino abķiratqun! Mun boesu taiya bida!” keeķu, Qorisu-beķi-tur elķi ileķu, teriu ino hoqtolķu abķiraulķu, taniķu, ķaķan toloq deere talbiķu berinediyen berileulķu otokleulķu quurdaulķu, ayaķa bariķu taiķuui. Tende teriun, tein taiqdarun, iniyeķu iniyeba, keen, Tayaŋ-qan kemkeru ķeķikileulķuui. Tende Kokseu-Sabraq uķuleķuu: “Ukuksen qan-ķuuno teriun ino ta-ķu hoqtolķu abķirat, nokoete ta-ķu kemķerit yaun ķoqiqui? Noqano bidano quķiqui daoun maoui bolbi. Inanķa-Bilķe-qan uķulelee:

Eme ķalauī,
Ere bi otolba.
Ene Tayaŋ-i
Elbesuer toreulelue. Ayī!
Torluq toreksen, koun mino
Torulmiši, oloan
Doromķin maoui ulus mino
Asaraķu barin ķidaqu-yu?”

keele. “Edoe noqano daoun idurekui quķal quķamui. Qatun-no bidano ķur-besu-in ķasaq qurķa bolbi. Qan mino, Torluq-Tayaŋ ķoolen biyu ķi. Šibaou-laqu abalaqu qoyaraķa buši setkil erden uķai bi!” keekdeķu, tende Tayaŋ-qan uķulerun: “Ene dorona ķueeket Moŋķol bi keekdemui. Tede irķen otoķu yeke erten-o Vaŋ-qan-ni qoriyariyan ayūulķu daiķiulķu ukuulba. Edoe mun qan bolsu, keen, aqun-o tede? Tenķeri deere naran saran qoyar ķeryeten ķeķeen boltuķai, keen, naran sara qoyar bi ķe. ķaķar deere qoyar qat ker bolqu bida? Otķu, tede ket Moŋķol-i abķiraya!” keeķuui. Teun-tur eke ino ķurbesu uķulerun: “Yekiūķe(i)! Tedeer-i Moŋķol-irķen

Hunor maoutan,
Qubķasu baratutan

buleai! Aŋķida qolo buķu butuķai! Šiliun berinet okidi ano maqa abķiraulķu, qar-kol ano uqiyaulķu, uniet qonidiyan maqa saaulqun ele!” keeķuui. Teun-tur Tayaŋ-qan uķulerun: “Tein boesu, yautan aqun tede Moŋķol-tur otķu, qor ino abķiraya! keeķuui”.

§ 190. Edeer uķes-tur Kokseu-Sabraq uķulerun: “Ayī! Yeke uķe uķulet ta! Ayī, Torluq-qan, ķoqiquyu bi? Niutqun!” keeķuui. Kokseu-Sabraq-a itqauluat burun, Torbidaš neretu elķi Oŋķudun Alaquš-diķitquri-da uķuleķu ilerun: “Ene dorona ķueekan Moŋķol bi keekdemui. Ķi baraun ķar bol, bi endeķe qansaķi, tede-ket Moŋķolun qor ano abuya!” keeķu ileķuui. Tere uķe-tur Alaquš-diķitquri qariu uķulerun: “Baraun ķar bolun ulu ķidaqu bi!” keeķu ileet, Alaquš-diķitquri Yue-Qunan neretu elķi-iyer-iyen Ķiŋķis-qaqan-a uķuleķu ilerun: “Naimano Tayaŋ-qan qor ķino abura iremui. Nama-i: baraun ķar bol! keeķu ileķu, bi ese bolba. Edoe bi ķimada sereulķu ileba. Ireķu, qoriyan abdauķe ķi!” keeķu ileķuui. ķob tende Ķiŋķis-qaqan Temeen-keer-i abalaķu, Tulkin-ķeu-i qomorķu bukui-tur, Alaquš-diķitquri-in ileksen Yue-Qunan-elķi ene kelen ķurķen ireba. Ene kelen-tur, aba deere boet. kerkikun keelduesu, oloan ķuun uķulerun: “Aqtas bidano turuqat bi. Edoe yekikun bida?” keelduķuui. Teun-tur Otķiķin Noyan uķulerun: “Aqtas turuqat bi, eimu uķes sonosķu yekin sauqdaqun?” keeba. Basa Belķutai Noyan uķulerun:

“Amidui boetele
Nokor-e qor-iyen abdaasu,
Aqsan yaun tusa bi?”

“Toreksen ere-de ukuesu, taqi qor-numun-lua-ben, yasun-lua niğan-e kebteesu uluu sain bi? Naiman-irķen

Ulus yeke-tu
irķe olotu

keen yeke uķe uķulen aķuu. Bida ene ano yeke uķe-tur ŝiqan(m) morilaķu otķu, ano qor abuası berkeduu aķuu? Oduasu, oloan aduun ano ŝoqsaķu uluu qoķoruuķei? Ordo-ķer ano eureķu uluu qoķoruuķei? Oloan ulus ano undur etuķet-tur qorura uluu ĝaruuķei? Mut ene eimu yeke uķe uķuleulķu, ker sauqdaqu? Morilaya boet!” keeba.

§ 191. Belķutai-Noyano ene uķe-i ĵobŝiyeķu, Ćiņķis-qaĝan aba baouat, Abĵiqa-koteķer-eķe ķodolķu, Qalqa-in Ornou-in Kelteķai-qada baouķu, toaban toolalduķu, miņķan tende miņĝalaķu, Miņĝano-Noyan, ĵauno Noyan, Harbano Noyan tende tuŝiba. Ćerbini tende-ķu tuŝiba. Dodai-ķerbi, Doĝolqu-ķerbi, Oķele-ķerbi, Tolun-ķerbi, Sũiketı-ķerbi, Buĉaran-Ćerbi, ede ĵirwaan-ķerbi tende tuŝiba. Miņĝan miņĝalan, ĵau ĵaulan, harban harbalan baraķu, nayan kebteut, dalan turqaut tende keŝikten ilĝaķu oroulurun, Miņĝad-un, ĵaud-un Noyad-un koud-i deuner-i utu duru-in ķuun-o koud-i deuner-i oroulurun, erdemten beyeŝil saitan ilĝaķu oroulba. Tende Arqai-Qasar-i soyũrqaķu, baatudi ilĝaķu miņĝalatuĝai! Qatqulduan udur emune mino baiķu qatquldutuĝai! Oloan udur turqaq keŝikten mino boltuĝai! keen ĵarlıq bolba. Dalan turqaudi Oķole-Ćerbi aqalaķu atuĝai! Qudus-ĝalĉan-lua eyetulduķu atqun!” keeba.

§ 192. Basa Ćiņķis-qaĝan ĵarlıq bolurun: “Qorĉin, turqaut, keŝikten, baourĉi, eudenĉi, aqtaĉi udur keŝik oroķu, naran ŝiņķeķu-in urida kebteul-e ĵailaķu, aqtas-turiyan ĝarun qonotuqai! (??) Kebteul sueni ķer horĉin kebteķu-niyan kebteulķu, euden-tur baiquniyan keŝiklen baiultuqai! (??) Qorĉin turqaut manaqari ino bidani ŝulen ideesu, kebteultur keleleķu, qorĉin turĝaut baourĉun eudeĉin mun-mun mor-duriyan yabutuĝai, saurin-duriyan sautuĝai! ĝurban sueni, ĝurban udur keŝik uduriyan daousĉu, mun-ķu yosuar ĝurban sueni qonolduķu yeutķelduķu sueni kebteul atuĝai! Qorĉin kebteķu qonatuqai! (??)” Keen ĵarlıq bolba. Tedui miņĝan miņĝalan baraķu, ķerbi tuŝiķu, nayan kebteul dalan turĝaut keŝikten oroulķu, Arqai-Qasar-a baatut ilĝaķu, Qalqa-in Ornou-in Kelteķai-qada-daĉa Naiman-irken-tur morilarun;

§ 193. Quluĝana ĵil ĵaun-no teriun sara-in harban ĵirwaan udur hulaan terķel-e tuq saĉuat morilarun, Keluren oede ĵebe Qubilai qoyar-i alĝiņĵilaķu yabuat, Saari-keer-i ķuruesu, Kaņqarqa-no teriut-e Naimano qaraul tende aķuu. Bidano qaraul-a huldelduķu, bidano qaraulaĉa nikan ŝiņqula morin maouqan emeltu-i Naimano qaraul-a abtaķuui. Naimano qaraul tere morin abĉu uķuleldurun: “Moņĝolun aqtas turuqat aķuu!” keelduķuui. Bidanoai Saari-keer-i ķurĉu, tende toritĉu, ker kikun keelduesu, tende Dodai-ķerbi Ćiņķis-qaĝan-a duratqarun: “Bidan-lu ĵoen bi, ĵoen deere ĉileķu ireba. Ein-ķu toritĉu, aqtasiyan ĉattala, ene Saari-keer-i delķen baouķu, amitu-ele ķuun tutun ere-in tabun aņĝida ĝalnout tuleķu, ĝaliyar oqĵatqaya! Naiman-irķen oloan keekdemui. Qan ano ķer-teĉe ese ĝaruqsan taņĝi keekdemui. ĝal-iyar huluriķeulte (kuluriķeulte), bidano aqtas ber ĉadumuķe. Aqtasiyan ĉatqan, Naimano qaraul-i huldeet, daruĉaķu, ĝol-tur ano neileulun, tere samaoui-tur qatqulduasu bolqu-yu?” keen duratqaasu ene uķe-i ĵobŝiyeķu, Ćiņķis-qaĝan ĵarlıq bolurun: “Tein boet ĝal-nout tulelultkun!” keen, ĉeriut-te ĵasaq tuņqaba. Tedui Saari-keeri delķen baouķu, amitu-ele ķuun tabun aņĝida ĝal-nout tuleulba. Sueni Naimano qaraul Qaņqarqano teriun-eķe sueni oloan ĝal uķeķu: “Moņĝol-i ĵoekan ese-ķu keen bulei? Hod-un-naĉa oloan ĝaltan bi!” keen. Tayaņ-qan-tur maouqan emeltu ŝiņqulaqan morin okĉu ileet “Moņĝol-un ĉeriut Saari-keeri butetele baoulua. Udur-tur undur-un aqun-o? oloan ĝaltan bi!” keeķu ileķuui.

§ 194. Qaraul-un ene kele ķurteķu, Tayaņ-qan Qaņqai-in Qaĉir-usun-a aķuui. Ene kele ķurķeuluet, ķuĉuluk-qan koun-duriyan keleleķu ilerun: “Moņĝol-un aqtas turuqat aķuui. Hod-un-naĉa oloan ĝaltan! keemui. Moņĝol oloan aķuui. Edoe bida

Qantudun baraasu,
 Qağaçaqui berke bolquno?
 Qantudun baraasu,
 Qara niduniyan
 Kirmes ulu kikun tede.
 Qaçariyan qatquldaasu,
 Qara čisun ġaruasu,
 Qaltaril uķai,
 Qataŋġin Moŋġol-tur
 Qantuduasus bolqu-yu?

Moŋġol-un aqtas turuqat keekdemui. Bida ulusiyān Altai dabaulun, seķuulun ķodolġu, čeriķiyen ĵibšierču, ani uduġu yabuġu, Altain olkes ķurtele noqai kerel kereġu yabuġu, bidano aqtas tarqut bi. Keeli seķuulun, Moŋġolun aqtas čanqardaulun, niur deere ano asqaya bida!” keeġu ileġuui. Tere uķe-tur ķučuluk-qan uķulerun: “Anaai in, eme Tayaŋ ĵiruķe yadarun ene uķes uķuleġuui! Moŋġol-un oloan qaača ireġuui? Moŋġol-un oluŋqin ĵamuqa-lua ende bidan-tur bi.

Kundu eme-in šEEKUI ġaġar-a
 Ese ġaruqsan,
 ķurdun-o tuqul-un belĵiel-tur
 Ese ķuruksen,
 Eme Tayaŋ ĵiruķe yadarun
 Ese-u ede uķes uķuleġu ileġuui?”

keen, elčin-eče ečiķe-yüen eberetele bertetele uķuleġu ileġuui. Ene uķe-tur Tayaŋ-qan oerien emečilekden uķulekdeġu, Tayan-qan uķulerun:

“Kučutu, omoqtu ķučuluk
 ķurulčekui alalduqui udur
 Maġa ene omoġiyan bu talbituġai!

ķurulčan qantudun baraasu, qağaçaqui maġa berke bi ĵel!” keeba. Tere uķe-tur Tayaŋ-qano doro medeķu Yeke Noyan Qorisu-beči uķulerun: Inanča-Bilķe-qan, ečiķe čino, sača nokor-e

Ere-in aru
 Aqta-in ġarġan(m)

Ese uġeululee! Edoe či manaqar erte boet yekin ĵiruķe yadamu či? Čimai ein ĵiruķe yadaqui-i medeksen boesu, qadun ber ķuun boesu, eke-i čino ķurbesu-i abčiraġu, čerik ulu-u ĵasaulqu bulee? Čima qairan Kokseu-Sabraq-a otoldekui, yaun čeriķun bidano ĵasaq sulberķui bolbi. Moŋġolun čaq-ĵayaan bi ĵe ese bolbi. Ayi, Turluq Tayaŋ, yadaqu metu ele biyu či!” keet qoriyan deleduet, buruu qataraba.

§ 195. Teun-tur Tayan-qan (??) qiliŋlaġu uķulerun:

“Ukuku amin,
 ĵoboqu beye —
 Buķude nikan bi ĵel!

Tein boesu qatqulduya!” keeġu, Qaçir-usunača ķodolġu, Tamir huruu yabuat, Orqon-i ketulġu, Naqu-ķun-no doronaġi qormai daarin, Čaqirmaut ķurču aisuqui-tur, Čiŋķis-qaġano qaraul uġeġu: Naiman

ķurču aisai! keen kelen ķurķeesu, ene kelen ķurķeuluet, Čiņķis-qaqan ĵarliq bolurun:

“Oloan-nača—
Oloan,
ĵoen-neče —
ĵoen qor bolumu ĵe!”

keeet, eserķu ano morilaĵu, qarauli ano huldeet, čerik ĵasarun:

Qaraġana yorčil yorčiĵu,
Naur baidua bailduĵu,
Šiuči qatquldua qatqulduya!

kelduba. Tein keeet, Čiņķis-qaqan, oesun alġiņĵilaĵu, Qasar-i ġol ĵasaulba. Otčiġin-Noyan-i kotot ĵasaulba. Naiman Čaqirmaudača ičuĵu, Naqu-ķun-no ebur aulain qormai qiĵin baiĵuui. Tedui Naimano qaraul-i bidano qaraul huldeet, Naqu-ķun-no ebur Yeke-Qol-tur ano neiletele huldeet ķurčuui. Tein huldeĵu ķurkui-i Tayaņ-qan uĵeĵu, ĵamuqa tende Naiman-lua čerik morilaĵu irelduĵu, tende aĵuu. Tayaņ-qan ĵamuqa-dača asačuu: “Tede yaut oloan qonit čina huldeĵu, qotoan-tur ķurtele huldeĵu, ireķu metu, ede haran tein huldeĵu aisai?” keen asaqba. ĵamuqa uķulerun: “Temuĵin-anda mino dorben noqaisi ķuun-no miqaar teĵiyeĵu, kiņĵileĵu huyaĵu aqu bulee. Tede qaraul-i bidano huldeĵu aisuqun tede bi ĵe! Tede dorben noqais

Širemun maņlaitan, Šiuči qošiutan,
Šibuķe keleten,
Temur oreten,
Uldu minaatan,
Šiuder-i ideĵu,
Kei unoĵu yabut tede!
Alalduqui udur
Harano miqa idet tede!
ķurulčeĵu udur
ķuun-o miqa
ķunesulet tede!

ķiņĵi-beu multuldeĵu, odoe ese-u buqsaĵu aqsat bayasču tein šilemelĵen aisai tede!” keeĵuui. “Tede dorben noqais ket tede?” keeesu:

“ĵebe, Qubilai qoyar,
ĵelme, Subetai qoyar, —

tede dorben bi!” keeĵuui. Tayaņ-qan uķulerun: “Ele tede doromĵi-ača qolo baiya!” keeĵu, qoinaqši ihuriĵu, aula asan baiba. Teun-o qoinača duyalaĵu tooriqaĵu aisuqun-i uĵeĵu, basa Tayaņ-qan ĵamuqa-dača, asačuu: “Tede yaut

Erte talbiqsat unoġan,
Eke-yüen sün kokoĵu,
Eke-yüen horčin torolun
ķuyiķu unoqat metu,
Yekin tede tooriqan aisai tede?

keen asaqčuu. ĵamuqa uķulerun:

“Tede—

ĵidatu ere-i ĵiuĵu,
Ĉisutu tononq tononqčın,
Uldutu ere-i huldeĵu,
Unaĝaĵu alaĵu,
Ub tononq abučın
Uruut, Maņĝut keekdet tede!
Edoe ese-u bayasču tede,
Duyalun aisai tede?”

keeĵuu. Tendeče Tayaņ-qan uķulerun: “Ele tein boesu, tede doromĵi-ača qolo baiya!” keeĵu, basa qoinaqši aula abarin baiba. “Teuno qoinača aisu-qun oeseksen šibaoun metu šilemelčeĵu qušiuraĵu aisuqun ken biyu?” keen, Tayaņ-qan ĵamuqa-dača asaqčuu. ĵamuqa uķulerun:

“Ene aisuqu — Temuĵin anda mino!
ķubčın beye ino
Širemuer širekdeksen,
Šibuķe-de qatququya čolo uķaiu.
Temuriyer dabtaqsan,
Tebene-de qatququya čolo uķaiu.
Temuĵin anda mino,
Oeseksen šibaoun metu,
Ein šilemelĵan aisu lu!

Naiman-nokot: “Moņĝoli uĵeesu, ešiķe-in ĝodu huleulkui-eče bulei ta. Uĵektun!” keeba. Ene uķe-tur Tayaņ-qan uķulerun: “Ele amusaari aula abarin baya!” keeĵu, aula abariĵu balĵu, basa Tayaņ-qan ĵamuqa-dača asaĝurun: “Basa tere qoinača ĵuĵaana aisuqun ken biyu?” keen asaqba. ĵamuqa uķulerun:

šHoelun-eke niķan kou-ben
ķuuno miqabar teĵiyeĵu bulee.
ĝurban alda beyetu,
ĝunaĵin bodo idešitu,
ĝurban dabqur ĝuyaq emusču,
ĝurban buqa ĵitķuulĵu aisu ĵe.
Qortu ķuun-i
Qotola-i ĵalĝiasu,
Qoolai-duriyan ulu tordayu.
ķubčın ere-i emķuesu,
Ore ulu ĵasayu.
Aurlaasu,
Anqua sumuban deliĵu talbiasu,
Aula alus bukun
Harban-qorin haran-i
Ulķetele qarbuyu,
Kerelduksen nokor-i

Keer ketus bukun-i
 Keibur-sumu-ban deliĵu talbiasu,
 Kelķitele-ulķetele qarbuyu.Yeke-de deliĵu qarbuasu, Yesun ĵaut
 alda ġaĵara qarbuyu.Tatan deliĵu qarbuasu, Tabun ĵaut alda ġaĵara
 qarbuyu.ķuun ķuun-neķe busu,ķurelķu-manġus toreksen,
 ĵoķi-Qasar keekdeyu!

Tere biyu ĵe!” keeĵuui. Tendeķe Tayaņ-qan uķulerun: “Ele tein boesu, aula-in undur temeķeye! Deekķi abaritqun!” keeĵu, aula abarin baiba. Basa Tayaņ-qan ĵamuqa-daķa asaġurun: “Teuno qoinaķa aisuqun ken biyu?” keeĵuui. ĵamuqa uķulerun: “Tere —

Hoelun-eke-in nilqa-koun, Otķiġin!
 Heliķetu keekdeyu.
 Erte untaqķi,
 Oraya bosuqķi,
 Boruanaķa ber ulu qoķoruyu,
 Baidalaķa-ber (ulu) qoķodayu!”

keeĵuui. Tayaņ-qan uķulerun: “Tein boesu, aula-in horġil deere ġaruya!” keeĵuui.

§ 196. ĵamuqa Tayaņ-qan-a ede uķes ein uķuleet, Naimanaķa qaġaķan bolteitķu ġarķu Ćiņķis-qaqan-a kele oroulķu ilerun, anda-da uķule, keen, uķuleĵu ilerun:

“Tayaņ-qan—

Uķe-tur mino ukutķuĵu
 Oede temeķen urġuĵu ġarba.
 Amaar alaqaġu ayuĵu,
 Aula abarin ġarba.
 Anda, qadauķi! Mut
 Aula-tur ġarba!

Ede eserķuleķu ķirai uķaiun bi. Bi burun Naimanaķa qaġaķaba! Keeĵu ileĵuui. Ćiņķis-qaġan, naran ĵilda boldaĵu Naqu-ķun-no aula-i buselķun baiĵu qonoba. Tere sueni Naiman buruulan ķodolkun bolun, Naqu deereķe qulalķu (qulġuĵu, qulġulķaĵu), deere deereen qutaqlalduĵu (qotaġalalduĵu), yasu ħusu-ben kenkeru unalduĵu qunĵiu (quĵiula) baitala daruķaĵu, ukulduĵuui. Manaqaķi ino Tayaņ-qan-i muqutqaĵu abuba. ķuķuluk-qan oere aqsaar, ĵoen ķuun daiĵin kodolķu ķuiķekderun, Tamir-a ķureeleĵu, tere ķureen-duriyen bain yadaĵu, ķodolķu tutaġu qarķu (??) otba. Naiman-irķen-o ulus-i Altai-in olke-de muqutqaĵu quriyaba. ĵamuqa-lua aqsat ĵadarin, Qataqin, Salĵiut, Dorben, Taiķiut, Uņġirat kiet tende ķu oroba. Tayaņ-un eke ķurbesu-i Ćiņķis-qaġan abķiraulķu uķulerun: “Ći Moņġolun ħunir maoui keeĵu ese-u bulee? Edoe yekin irebe ķi?” keeĵu, Ćiņķis-qaġan abulaa.

§ 197. Mun Quluġana ĵil namur Qara-dal ħuĵaur-a Merkidun Toqtoa-beki-lue Ćiņķis-qaġan bailduĵu, Toqtoa-i ķodolķeĵu, Saari-keer-e irķe orqa ulus ino daouliba. Toqtoa Qudu Ćilaun kout-lueben, ĵoen ķuun beyesiyen, tutaġu ġarba. Tedui Merkit-irķen daoliqdarun, Hoas-Merkidun Dair-Usun oki-en Qulan-qatun-i Ćiņķis-qaġan-na uķeulsu keen abķu aisurun, ĵaura ķeriut-te ĵetķukdeĵu, Baaridai Naya-Noyan-tur uķiraĵu, Dair-Usun uķulerun: “Ene oki-en Ćiņķis-qaġan-na uķeulsu keen aisu bi!” keeĵuui. Tende Naya-Noyan uķulerun: “Okini ķino bida qantu uķeuluya!” keen torit--

ķeĵuui. Toritķerun, Dair-Usuni: “Ći qaķķaar oduasu, ĵaura ķeriut samaoui ķaq-tur ķimaiber ulu aulqu, oki taki ķino samaouraqu!” keeĵu, ġurban udur, ġurban sueni toritķeĵuui. Tendeķe Qulan-qadun-lua Dair-Usuni abuat qantu Naya-Noyan Ćiņķis-qaġan-tur ķurķeba. Tendeķe Ćiņķis-qaġan Naya-i; “Yekin todeeĵu aba ķi?” keen, maķi qiliņlaĵu: “Qatanķuya maraan asaķu, ĵasaq bolġaya!” keen asaqun bukui-tur, Qulan-qadun uķulerun: “Nayaa uķulelee: Ćiņķis-qaġan-no Yeke Noyan biyu bi! Bida qantu oki

čino qaqaŋ na uŋeuluye! ǵaura čeriut samaouraqu! keen itqalua. Edoe Nayaa-dača busut čeriut-tur učiraasu, samaou-tur oroquyu aǵuu. Qai, ene Nayaa-tur učiraqui mano sain bolba. Edoe Nayaa-dača asaqtala, Qaqan soyürqaasu, Tenǵeri-in ǵayaar ečiķe eke toreuluxsen mariyan-nača asaǵuasu..." keen očiulǵuui. Nayaa asaqqarun:

“Qaǵan-nača busu niur mino uķai bi ǵe!
Qari irķeno qačar ǵoa oki qadun,
Qarǵa(m) sain aqta učiraasu,
Qaǵan-noan ķu keeǵu amu ǵe bi!
Eun-eče busu setķil mino boesu,
Ukusu bi!”

keeǵuui. Čiŋķis-qaǵan Qulan-qadun-no očil ǵobšiyeyu, mun udur-iyer boet bolǵan soriasu, Qulan-qadun-no očil adali boldaǵu, Čiŋķis-qaǵan Qulan-Qadun-ni soyürqaǵu taalaba. Nayaa-in uķes adali boldaǵu ǵobšiyeyu: “Unen uķetu aǵuu! keen, yeke uile tušisu!” keen soyürqaba.

VIII

§ 198. Merkid-irķen daoliǵu, Toqtoa-beki-in yeke koun Qudu-in qatut Tuǵai Doreķene ǵirin-eče Doreķene-i tende Oķodai-qan-na okba. Merkidun ǵarimut ulus daiǵiǵu, taiqal qorǵa qorǵalaǵuui. Tende Čiŋķis-qaǵan ǵarliq bolurun, — Sorǵan-šira-in koun Činbo-i noyalaǵu, ǵaoun ǵarun čeriudiyer qorǵalaqsad Merkidi eereulun ileba. Toqtoa, Qudu, Čilaun koudiyeriyen ǵoen beyes daičiǵu ǵaruqsan-i Čiŋķis-qaǵan nekeǵu, Altai-in ebur-e ubulǵeyu, Huker ǵil qabur Araiya dabau oduasu; Naimano ķučuluk-qan ulusiyen abqaulǵu, tere daiǵiǵu ǵaruqsar ǵoen ķuun Merkidun Toqtoa qoyar neileǵu, Erdiš-un Buqdurma huǵaura qantutču, čeriķiyen ǵasaǵu aǵuui. Čiŋķis-qaǵan ķurču bailduasu, Toqtoa tende šiba-in sumun-a tusdaǵu unaǵuu. Kout ino yası ino barin yadaǵu, beye-i ino abču odun yadaǵu, teriu ino hoqtolǵu, abču yorčiǵuu. Tende Naiman Merkit bolun qantutču baildun yadaǵu, buruulan ķodolurun, Erdiši kotulurun čubtusču oloanqi-yen usun-tur ukuulǵuui. ǵoen ǵaruqsat Naiman Merkit Erdiši ketulun baraǵu, qaǵačan ķodolǵuui. Naimano ķučuluk-qan Ui-urtai Qarluudi daarin Sartaulun ǵaǵar-a Čuimuren-e bukun Qara-Qitadun ķur-qan-tur neilen otčuui. Merkidun Toqtoa-in kout, Qudu, ǵal, Čilaun teriuten Merkit Qaǵlin-i Qibčaud-i daarin yorčiǵuui. Tendeče Čiŋķis-qaǵan qariǵu, Araiya dabau, aurıut-tur baouba. Činbo taiqal qorǵalaqsat Merkidi muqutqauui. Tende Merkidi Čiŋķis-qaǵan ǵarliq bolurun, — Qıduquni ano qıduulǵu, hüleksedi ano čerıtte talaulba. Basa urida oroqsan Merkit aurıudača daiǵin bosču, aurıut-tur bukun kotočin bidan-o teden-i darıuu. Tende Čiŋķis-qaǵan ǵarliq bolurun:

“Tunǵaqa ba auluya! keelue; mut-ele daiǵin aǵuu!” keen, Merkidi ǵuk-ǵuk hulittele qubiyaulba.

§ 199. Mun Huker ǵil

Čiŋķis-qaǵan ǵarliq bolurun,
Subetai-i, temur terķetu-i,
Toqtoa-in Qudu, ǵal, Čilaun
Teriuten koudi ino
Nekeulun ilerun,
Subeete-i Čiŋķis-qaǵan
ǵarliq bolǵu, daou bariulurun;
“Toqtoa-in Qudu, ǵal, Čilaun
Teriuten kout ino
Odun oqǵatču, qarın qarbulčaǵu,
Uǵurǵatu qulan, sumutu buqu

Bolju otba. Teden-i
 jiurtu bolju nisču Tenķeri-tur ġaruasu, Ći, Subeetai, šinqor bolju,
 Nisču ulu-u bariujii?
 Tarbağan bolju, qimusuariyan maltaġu,
 ġaġar-tur oroasu,
 Ćalir bolju čoqiju eriġu
 Ulu-u ħuićeķu ċi?
 ġiġasu bolju tenķis-dalai-tur oroasu,
 Ći, Subeetai, ħolmi qubċiur bolju,
 Šiuġu-qubċiġu ulu-u abqu ċi?
 Basa undur dabaa daban,
 Orķen muren ħetulun ileba ċima-i.
 ġaġarun qola-i setkiġu ċeriķun ulaa
 Turuai-uduuya qairala(t)qun!
 ħunesu-ben baraii-uduuya quċiatqun?
 Aqta turun baraasu
 Qairalaasu ulu bolui.
 ħunesun baran baraasu,
 Quċaasu ulu bolui.
 Mor-tur tano ħoreesun oloan bi ġe.
 Alus setkiġu yabuqui-tur
 Ćeriķun ħuun-i ħoreesuntur
 Bu haulqatqun!
 Kem uķai bu abalatqun!
 Ćerikun ħuun-e ħunesun-e nemeesun
 Oņķeķu-en boltuġai, keen,
 Abalabasu, kemleġu abalatqun!
 Kemten abadaċa aņġida
 Ćeriķun ħuuno emeelun qudurġa
 Bu qudurġalaul!
 Qadaar ulu nemurķen,
 Sudalbiġu yabutuġai!
 Tein ġasalduġu yabuasu,
 Ćeriķun ħuun haulun ker ċidaqu?
 Ein ġasaqlaġu boet,
 ġasaq dabaqsadi bariġu nišituġai!
 Bidano ġarliq dabagsad-i,
 Bidan-a taniqdaqun metus-i,
 Bidan-a okċu iletkun!
 Bidan-a ulu taniqdaqun olon-i
 Mun tende boet mokoriulutkun!
 Muren-o ċinaun moseldukun,
 Ta mun yosuar yabutqun!
 Aula-in ċinaun alqasalduqun,
 Ta aņġida oere bu setkitkun!
 Munke Tenķeri-de
 ħuċu auġa nemekdeġu,
 Toqtoa-in koudi
 ġar-turiyan orouluasu,

Bidan-tur abčiratala yaun bi?
 Tende ta ketkun!”
 keen jarliq bolba.
 Subeetai-e basa
 Činķis-qağan uķulerun:
 “Čima-i ayalaulurun,
 Bi uķukan čaq-tur
 ģurban Merkidun Uduit-ta
 Burqan-qaldun-ni ģurbanta
 Qučiulķu ayūuldalaa bi.
 Teimu ošiten irķen-i
 Edoe basa aman kelen
 Aldaķu otčuuī.
 Urtu-in uķuur-e
 ķun-o hiruar-a
 ķurulčetukai!” keen,
 Nekeulun uķuulen,
 Temur tereķe deletču,
 Huker ķil čauraulba.
 “Bidan-i ečine-ber boesu,
 ile metu; qolo-ber boesu,
 Oira metu setkiķu yabuasu,
 Deere Tenķeri-de ber
 iheekdemui ķe ta!”
 Keen jarliq bolba.

§ 200. Naiman, Merkidu muqutqan baraasu, ķamuķa Naiman-lua burun tende ulusiyan abdaasu, mun tabun nokottu oorčaq bolķu, Taķlu deere ģarču, uqulķa alaķu širaķu iderun, tende ķamuķa nokot-teen uģuleķuu (??):

“Keno kout ene udur uqulķa alaķu ein idemu?” keeķu, tere uqulķa-in miķa iden bukui ķaura tabun nokot ino ķamuķa-i ģardaķu bariķu, Činķis-qağan-tur abčiraķuu. ķamuķa nokot-teen bariķu irekdeķu: qağan- anda-da uķule:

“Qara keriye
 Qaranbai noqosun
 Bariķu bolba.
 Qaraču bool
 Qan-tur-iyan t
 ģar ķurķeķu bolba.
 Qağan-anda mino
 Yau okdeķu?
 Boro quladu
 Borčin sono
 Bariķu bolba.
 Bool nekun
 Bodun Eķeniyen
 Bosoķu neņdeķu
 Bariķu bolba.
 Boqda anda mino

Yau okdeķu?”

Keen uķuleesu, ĵamuqa-in tere uķe-tur Čiņķis-qağan ĵarliq bolurun: “Tus-qan-duriyen ġar ķurķeksen ķuun-i ker auldaqu? Teimun ķuun ken-tur nokoķeķu? Tus qan-duriyan ġar ķurķekset haran-i uruq-a ano ķurtele mokoriulutkun!” keen ĵarliq bolba. Mun ĵamuqa-in, ile ima-i qardaqsan, haran-i mokoriulķu okba. Čiņķis-qağan ĵamuqa-da uķule keen uķulerun:

“Edoe bida qoyar qantutba. Nokoķeya!
Oreele kilķun bolulčaķu aasu,
Oermiĉilen qaġaĉan setkimu ĉi.
Edoe nikene qantu aķu,
Umartaqsan-ıyan duratqalduķu,
Untaraqsan-ıyan seriulĉeķu aya!
Oere ber aņġida yabuasu,
Oiķeitu qutuqtu anda mino bulee.
Unen ukuldukui udur
Ore-ķiruķe-ben ebetķu bulee ĉi.
Aņġida ber oere yabuasu,
Alalduqui udurAnķiġi ķiruķe-ben ebetķu bulee ĉi.
Keli keesu:
Kereit-irķen-lue
Qara-qalķit elet-te
Qatqalduqui-tur,
Vaņ-qan-eĉiķe-de
Uķulekset uķes-ıyen sereulķu
Ileksen tusa ĉino bi ĵe.
Basa Naiman-iriķen-i
Uķeer ukuulķu,
Amaar alaķu,
Ayüuluqsan-ıyan
Adalitqatuġai! keeķu
ķele ileksen ĉino
Tusa bolķuui ĵe!” keen

201. uķuleesu,

ķamuqa uķulerun:
“Erte udur, uĉuķet ĉaq-tur,
Qorqonaq-ķubur-a
Qan-anda-lua anda keeldurun,
Ulu řiņķeķui idee idelduķu,
Ulu umartaqu uķes uķulelduķu,
ķoanķile-deen
Qaqaldaķu aqdaķuu ĵe.
Koandoled-e kokiuldeķu,
ġalķirġud-a qatquldaķu,
Qaġaĉan baraķu,
ġadaġatu uķes uķuleldulee, keen,
Qara niur-ıyan,
Qauldaqui-aĉa

Qalidun yadan,
 Qan-anda-iyān
 Qalaun čirai uĵen yadaĵu
 Yabuba ĵe bi.
 Ulu umartaqu uķes
 Uķuleldulee, keen,
 Hulaan niur-iyān Ubčikdekui-eče Urtu setkiltu anda-iyān Unen
 čirai uĵen yadaĵu Yabuba ĵe bi. Edoe qan-anda mino Soyurqaĵu
 nama-i Nokočeye! keeĵuui
 Nokočekui čaq-tur Ese nokočeldube bi.
 Edoe anda
 Toĝoriĝai ulus-i
 Tubšitkeba (či).
 Qari tutum-i
 Qantutqaba či.
 Qan oro čimadur ĵoriba.
 Deleķai edoe belen boluqsan-tur,
 Nokočeĵu yaun tusa bolqu bi?
 Munda anda-in qara sueni-no
 ĵaoudun-tur čino oroqu bi!
 ķeķeen udur-un setkil čino
 ĵobaasu bi!
 ĵaqa-in čino boesun,
 ĵaqiņ-un čino oruķesun bolqu bi!
 Arbin emeķetu bulee bi.
 Anda-ača alus-i setkiķu bolun
 Alĵiyas boldaba bi.

Edoe ene torelki-tur anda ba qoyar-un urĝuqui naran-nača šinķekui naran-tur ķurtele nere mino ķurbe
 ĵe. Anda sečen eketu torulki ķuluk toreĵu, erdemuten deuneritu, Orluut nokodiyariyan dalan ĝurban
 aqtasiyariyan bolĵu, anda-da hūlekdeba ĵe. Bi burun, eke-ečiķe-deče učuķan qočorču, deuner uķai. Eme
 mino-domoqči. Iteķel uķaiyu nokottu. Tauber Tenķeri-eče ĵayaatu anda-da hūlekdeba ĵe.

Anda soyurqaasu
 Nama-i otor nokčeesu,
 Anda ĵiruķe-ben
 Amumu ĵe či.
 Anda soyurqaĵu, (??)Alaurun, čisu ulu ĝarqanAlaul! Ukuĵu
 ķebteesu,
 Oluk yasun mino
 Undur Etuķen-tur
 Euri turuq
 Uruq-un uruq-a čino ķurtele
 iheĵu oksu,
 Hiruel(r) boluyu ĵe bi!
 Huĵaur oere toruikitu bulee bi.
 Huleu toruikitu anda-in suldere
 Daruqdaba ĵe bi.
 Uķuleksen uķes mino

Ulu umartan
 Ude manaqar duratču
 Uquleldukun ta!
 Edoe nama-i
 Otorletukai!

keen uquleesu, edeer uqes-tur ino Čiŋkis-qağan uqulerun: “Anda mino aŋğida ber yabuŋu, bidan-tur aman duuren keleleŋu, amin-tur qor setkiŋui ino ese sonosdaba je. Surdaqu ŋuun bulee. Mun ulu bolumui. Ukuuluya keeesu, tolŋe-tur ulu oromui. Šiltaan uŋai amin-tur qor kiesu, ulu joqimui. Kundu mor-tu ŋuun bi! Ene maqa šiltaan ino uquletkun: Erte joči-Darmala Taičar qoyarun aduuban deermedulčeksen-o tula, ŋamuqa-anda či buruuya bulqa koitču ireŋu, Dalan-balŋut-ta qatqulduŋu, jerene-qabčiqaya nama-i tende ese-u Ayüulaa či? Edoe nokočeya keeesu, ulu boluyu. Amin čino qairaasu, ese bolba či! keen uquletkun. Edoe, čino uke-ber, čisu ulu ğarğan nokčieŋu, yasu ino ile bu qetkun, saitur baritqun!” keen ğarliq bolba. ŋamuqa-i tende nokčieŋu, yasu ino bariulba.

§ 202. Tedui šisŋai-tourğa-tu ulus-i šidurğutqaŋu, Bars ĵil, Onan-no teriun-e quriŋu, yesun koltu čağan tuq baiuluat, Čiŋkis-qağan-na qan nere tende okba. Muqali-da ŋo-van nere tende-ŋu okba. jebe-i Naiman-o kučuluk-qan-i nekeulun, tende-ŋu ĵauraulba. Moŋğolĵin ulus-i ĵibšiyerun baraŋu, Čiŋkis-qağan ğarliq bolurun: “Ulus bayiululčan yabulduqsat-ta miŋğan miŋğalaŋu, Miŋğadun Noyat tušifŋu, soyürqal uke uqulesu!” keen ğarliq bolba. Miŋqadun Noyat tušin nereidurun: 1) Muŋlik-ečiŋe; 2) Boorču; 3) Muqali-ŋo-van; 4) Qorči; 5) Iluŋai; 6) ĵurčedai; 7) Qunan; 8) Qubilai; 9) ĵelme; 10) Tuŋe; 11) Deŋai; 12) Toloan; 13) Oŋğur; 14) Čulğetai 15) Boroqul; 16) Šiki-Qutuqu; 17) kuču; 18) Kokoču; 19) Qorğosun-Husun; 20) Quildar; 21) Šiluŋai; 22) ĵetai; 23) Taqai; 24) Čağan-qoa; 25) Alaŋ; 26) Sorqan-Šira; 27) Buluğan; 28) Qaračar; 29) Koko-Čos; 30) Süketu; 31) Naya; 32) ĵuŋsu; 33) kučuŋur; 34) Bala; 35) Oronartai; 36) Dair; 37) Muŋe; 38) Buĵir; 39) Muŋkuur; 40) Doloadai; 41) Boŋen; 42) Qudus; 43) Maral; 44) jebeke; 45) Yüruqan; 46) Koko; 47) jebe; 48) Udutai; 49) Bala-čerbi; 50) Kete; 51) Subeetai; 52) Muŋko; 53) Qalĵa; 54) Qurčaqu; 55) ŋouki; 56) Badai; 57) Qišliq; 58) Ketai; 59) Čaurqai; 60) Uŋğiran; 61) Toqoan-Temur; 62) Meŋetu; 63) Qadaan; 64) Moroqa; 65) Dori-Buqa; 66) Iduqadai; 67) Širaqul; 68) Daoun; 69) Tamači; 70) Qauran; 71) Alči; 72) Tobsaqa; 73) Tuŋquidai; 74) Tobuqa; 75) Aĵinai; 76) Tuideŋer; 77) Sečaour; 78) ĵeder; 79) Olar-ŋureŋen; 80) Qiŋğiyadai; 81) Buğa-ŋu-reŋen; 82) Quril; 83) Ašiq-ŋureŋen; 84) Qadai-ŋureŋen; 85) Čiğ-ŋureŋen; 86) Alči-ŋureŋen; 87, 88, 89) ğurban Miŋğat-Ikires; 90) Oŋğudun Alaquš-diğitquri-ŋurŋen; 91, 92, 93, 94, 95) tabun Miŋğat-Oŋğut,-Hoai- irŋen-neče aŋğida, Moŋğol ulus-un Miŋğadun Noyadi Čiŋkis-qağan-no nereidukset yeren tabun (95) Miŋğadun Noyat bolba.

§ 203. Kureket-lua niken-e. Basa Čiŋkis-qağan ğarliq bolurun; “Ede nereidukset yeren tabun Miŋğadun Noyadi tušiet burun, tere dotora Čiŋkis-qağan ğarliq bolurun: “Tusatan-a soyürqal oksu! “Boorču, Muqali teriuten Noyadi iretuŋai!” keekui-tur, ċer dotora Šiqi-Qutuqu bulee. “Urira ot”, keen Čiği-Qutuqu-da uquleesu, Šiqi-Qutuqu uqulerun: “Boorču, Muqali tan

Ken-eče hüleu tusa kilee?
 Ken-eče hüleu kuču oŋulee?

Soyürqal okdeŋuya bi

Yaun dutau tusa ese bolulaa?
 Yaun dutau kuču ese oŋulee bi?
 Oleŋaitai buŋui-eče
 Undur bosoqa-tur čino
 Eriun-tur edui saqal urğutala osču,

Oere ese setkiba je bi.
 Ala-tur šiekte eče
 Altan bosoqa-tur čino aju
 Aman-tur saqal edui urğutala osču,
 Aljijas ese ketkiba je bi.
 Kol-duriyen kehteulju,
 Koučilen oskeba je nama-i;
 Derkede-en kehteulju,
 Deučilen oskeba je namai!

Edoe nada yanbar soyürqal oqomu?” keejuui. Tere uke-tur Čiŋkis-qağan Šiqi-Qutuqu-da uqulerun: “jirqoduar deu busu-u či? Oroču-deu-deen čimada soyürqal: Deuner-un qubiyar qubilaldu! Basa tusas-un čino tula, yesun aldal-tur bu aldatuğai!” keen jarliq bolba. Munke Tenğeri-de iheekdeju, qur-ulus-i jukleulju bukui-tur, či

Ujeku-in nidun,
 Sonosqu-in čikin

bolju, qur-ulus-i Eke-de Bidan-o deuner kout-te qubi irken-o nereer isiķai tuurqatan-i iričeulju, qabdasun eudeten-i qağaçaulju, qubilaju ok! ken-ber čino uke buši bu bolğatuğai! keen jarliq bolba. Basa Šiqi-Qutuqu-i: qur ulusun qulağai-i keseeju, qudal-i moqaaaju, ukuuldekun yosutan-i ukuul, aldauldaqun yosutan-i aldaul! keen qur Deere-in jarğu tušiba. Basa qur-irken-o qubi qubilaqsan-i, jarğu jarğulaqsan-i Koko Debter bičik bičiju, debterleju, uruqun uruqa qurtele Šiqi-Qutuqu-in Natur (???) eyetulju yosulaju koko-bičik čağan čaarsun tur debterleksen-i bu yeutketuķai! Yeutkekun haran aldaltan boltuğai! keen jarliq bolba. Šiqi-Qutuqu uqulerun: “Mino metu oroču-deu sačau denkečen qubi ker abqu? Soyürqaasu, široai yourqatu balaqasun-ača okçu-i qağan-no soyürqal medetuķai!” keen očijuu. Ene uke-tur: “Oerun beye-ben či čaqlaba. Či medel!” keeba. Šiqi-Qutuqu oeriyen tein soırqaulun (??) baraaju ğarču, Boorču Muqali-tan Noyadi uriju orouljun.

§ 204. Tende Čiŋkis-qağan jarliq bolju Muŋliķ-ečiķe-de uqulerun:

“Toreķu-lue
 Torelduksen,
 Osķu-lue
 Osulčeksen,
 Oljeitu qutuqtu či!

Tusa iheel čino kedun ber ajuu je! Tere dotora: Vaŋ-qan ečiķe Saŋķun-anda qoyar nama-i arğadan uriqsan-tur, aisurun jaura Muŋlik-ečiķe-in ķer-tur qonoasu, či ese itqaasu,

Huirun bukui usun-tur
 Hulalun bukui ğal-tur —

oroqdaai bulei je! Tere tusa-i sai setkiju, uruqun uruqa qurtele ker umartaqdaq? Tere tusa setkiju, edoe sauri ene nou ujaur-a saulju, hon-tur sara-tur sataju, okliķe soyürqal čimada oksu, mariyan asuqai! Uruqun uruqa qurtele!” keen jarliq bolba.

§ 205. Basa Čiŋkis-qağan Boorču-da uqulerun: “Učuķan čaqtur širğa aqtatan naiman morit deermetteju, jaura ğurban qonoju, nekeju aisuiqui-tur, jolğalduba je”. Či tende uqulerun: Muŋtaniju aisuiqui nokor-tur nokočeldusu!” keen, ķertur ečiķe-duriyen ber kelen uķaiyu, ķou-ben saan arun, nanbuqa sauluğa-ban keer-e burķuju, mino oğotur qoanqor-i talbiulju, nada oroq-šiŋğula-i či oesun

qurdun qubi-i unoŋu, aduu-ban eŋen uŋai talbiŋu, yaaraŋu keereče buet nama-lua nokočeŋu, basa ğurban qonoq nekeŋu, ŧirĝa aqtatan-i deermeduksen ħureen-tur ħuruesu, ħureen-o qijiar-a baiqun-i deermedun huldeŋu dutaaŋu abčiraba je. Bida qoyar. Ečiĝe čino Naqu-Bayan aŋuu. Či, ĝaqča koun ino, yau medeŋu nadur nokočeŋu bulee? Setkil-un küluĝiyer nokočeba je či! Teuno qoina setkiŋu yabuŋu bi Belĝutai-i ileŋu nokočeya keeesu, či

Bokotur qoŋqor-i unoŋu,
Byro ormuĝe-ben bokturču,

nokočen ireesu, ğurban Merkit bidan-tur ireŋu, Burqan-ni ğurbanta qučiulqui-tur, qučilduba je či. Basa teuno qoina Tatar-irĝen-tur Dalan-nemurĝes-te ŧitueelduŋu qonoasu, qura udur sueni urĝulŋi ħuserekui-tur, sueni nama-i noir atuĝai, keen, nemurke-ben nemurukseer, mino deere qura ulu čuburiulun, sueni daustala baiŋu, oreele kolien qaččan-da yeutkeŋu bulee či! Küluĝun čino belĝe aŋuu je! Teuneče busu ali küluĝi čino uĝuleŋu dausqu? Boorču, Muqali qoyar

ĝob mino yabutala, ĝiĝtuŋu,
Buruu-i mino baitala itqaŋu,

— ene Oroan-tur ħurĝebe! Edoe burino deere sauri sauŋu, yesun aldal-tur bu aldatuĝai! Boorču baraun ĝar-un Altai dereleĝun-o tumen medetukai! keen ĝarliq bolba.

§ 206. Basa Muqali-da Čiŋĝis-qaĝan uĝulerun: “Bida Qorqonaq-ĝubur-un Qutala-qan-no debseĝu saqlar modun-a baouasu, Muqali-da Tenĝeri-in ĝaarin ĝaaqsan uĝe tendeĝ-un tula, bi tende ħuun-ĝoa-i setkiŋu, Muqali-da uĝe baralua. Teouber sauri deere sauŋu, Muqali-in uruqun uruqa ħurtele ħur-irĝen-o ĝo-vaŋ boltuqai! (??) Qaraun-ĝidun-i dereleĝun-o tumen medetuĝai!” keen ĝarliq bolba.

§.207. Čiŋĝis-qaĝan Qorči-da uĝulerun: ĝoanleŋu nama-i učuĝan bukui-eče eŋie turuĝ

Noitan noŧilduŋu
Koiten koŧilduŋu
Neŋdu qutuĝ bolĝ^u
Yabuba je či!”

Qorči, tere čaq-tur uĝulerun: “ĝoan ĝob boluas, Tenĝeri-de setkil-tur ħurĝekdeesu, nama ĝučin emestu bolĝa! keelee či. Edoe ĝob tula soyürqaŋu, ede oroqsat irĝen-o sain eme-i, sain oki uŋeŋu, soonĝuŋu ab!” keen ĝarliq bolba. Basa: “Qorči ğurban miŋĝat Baarin-o deere, Toqai Aŧiq qoyar-lua Adarĝin-o Činos, Tooles, Telenĝut bolun tume duurču, Qorči medeŋu, Erdiŧi qutus Hoai-in irĝen-tur ħurtele nuntuq darqalan nuntuqlaŋu, Hoai-in irĝen-i daruulun, Qorči tumen medetuĝai!” keen ĝarliq bolba. “Qorči-dača eye uĝaiyu, Hoai-in irĝen ein tein bu yabutuĝai. Eye uĝeu yau saaraqdaqu?” keen ĝarliq bolba.

§ 208. Basa Čiŋĝis-qaĝan ĝurčedaya uĝulerun: “Erkin tusa čino Kereit-lua Qara-qalĝid-elet qatqulduqui-tur, heruŋu bukui-tur, Quildar-anda aman aldaba je. Uile ino ĝurčedai či uiletbe je! Uiledurun, ĝurčedai či dobtulŋu, ĝirkin-i, Tubekēn-i, Duŋqaid-i, Quri-Šilemun-i, miŋĝan turĝaud-i, erkit čeriudi buĝude-i daruŋu, Yeke-Qol-tur ħurču, Saŋĝumun eŋĝesĝe qačar učumaĝar qarbuqsan-o tula, Muŋke Tenĝeri-de euden ĝiloa neĝekdeba je. Saŋĝum-i ese ŧirqaqsan boesu, yanbar maqa bolqun bulei bida! ĝurčedai-i erkin yeke tusa tere bolba je. Tere qaĝačaŋu, Qalqa huruu nouurun, ĝurčedai-i undur aula-in nemur-a metu setkiŋu yabuqu bulee bi. Tere otču, Balĝuna-naur usulara ħurba je. ĝiči Balĝuna-naur-ača morilarun, ĝurčedai-i alĝinčilaŋu, Kereit-tur morilaŋu, Tenĝeri ĝaĝar-a ħuču nemekdeŋu, Kereit-irĝe muqutqaŋu daouliba. Erkit ulus ončalduŋu, Naiman Merkit čirai-ban quĝuraŋu, baidun yadaŋu busaŋqaqdaba je. Merkit Naimani busaŋqui soortur, Kereidun ĝaqa-ĝanbu ĝirin okiduen ŧiltaqiyar oerun qariyatan ulusiyaran tumtaq-a aqsan aŋuu je. Nokoete daisun bolun, qaĝačaqsan-i ĝurčedai uduŋu, arĝa-bar ĝaqa-ĝanbu-i qaĝačan baraqsan-i ĝartaŋu bariŋu butueŋuu je. Tere

jaqa-kanbu-in ulus-i nokoete ulutkan talaba. jurcedai-in nokoe tusa ino ene bi je!

Alaldaqui udur
Ami-yan orekseno tula,
Ukuldukui udur
Olumulekseno tula,

Čiŋkis-qağan ibaqa-beki-i jurcedaye soyurqaŋu oqurun, ibaqa-da uqulerun: “Čima-i

Ulke-čeeji čino ukeui, Ujeskuleŋ tala maoui!

ese keebe je bi. Ebur-tur, kol-tur oroqsan, jerke-tur jerkelen baouqsan čima-i jurcedaye soyurqarun,
Yeke Tore setkiŋu, jurcedai-in

Qatqulduan udur
Qalqa boluqsano,
Daisun kuun-tur
Dalda boluqsano,
Qağaçaqsan ulus
Qantutqaqsan-o,
Butaraqsan ulus
Bukutkelduksen

tusas-un ino, Tore setkiŋu čima-i okbe. Monoqoino, Mino uruq, Bidano oro sauŋu, ene metu tusa kixsen, Tore setkiŋu, Mino uke buši ulu bolğan, uruqun uruqa kurtele Ibaqa-in oro bu tasultuğai!” keen jarliq bolba. Basa Čiŋkis-qağan Ibaqa-da uqulerun: “jaqa-kanbu, ečiŋe čino, čimada qoyar jaut injes čimada Ašiq-Temur baourči, Alčiŋ baourči qoyar okču bulee. Edoe Uruut-irken-tur či odurun, qeriyes-iyen nada injes-eče-en Ašiq-Temur baourči-yan nikan (??) jaun-i okču ot!” keeŋu abua. Basa Čiŋkis-qağan jurcedei-e (??) uqulerun: “Ibaqa-iyen čimada okbe. Dorben miŋgat Uruudiyen či medeŋu ulu-u aqu či?” keen soyurqaŋu jarliq bolba.

IX

§ 209. Basa Čiŋkis-qağan Qubilaya uqulerun:

“kučutu-in—
kujuun,
Boko-in —
Bokse daruŋu
Okbe je či!

Ede Qubilai, jelme, jebe, Subeetai ta dorben noqasiyan setkixsen-tur jaoriulŋu ileeŋu,

kur keeksen-tur
Euru kankeun,
gar keeksen-tur
Qada qağalun,
Čaoŋen čilaun čaourun,
Čeel usun-i nitulun
Aba je ta!

Qubilai, jëlme, jêbe, Subeetai ta dorben noqas-ıyan joriqsan ğağar-a ileĵu, Boorçu, Muqali, Boroqul, Čilaun-Baatur ede dorben Külüudiyen derğede-en asu, qatqulduan udur boluası jürčedai Quildar qoyar-i Uruut Mañqudiyaran urida-an baiuluasu, buĵude setkiliyen amıqu bulee bi!” keeba. “Či, Qubilai, čeriĵun uile buĵude-i aqalaĵu ulu-u aqu? keen soyürqaĵu ĵarlıq bolba. Basa Beduuno moĵirqaq-un tula bi maouilaĵu yabuĵu, miñġan ese okbe. Či imada ĵob bi ĵe. Čima-lua Miñġalaĵu eyetulduĵu yabuqdaqu!” keeba. Basa “Mono qoina Beduuni uqat ĵe bida!” keeba.

§ 210. Basa Čiñĵis-qaġan ĵeniĵedai Qunan-a uĵulerun: “Ta Boorči, Muqali teriuten Noyat-ta, Dodai, Doqolġu tan čerbin-e ene Qunan

Qara sueni
 ĵendu čino,
 ĵeĵeen udur
 Qara kerie bolĵu,
 Nouukui-tur
 Ese unĵiksen,
 Unĵikui-tur
 Ese nouuksen,
 Bosu ĵuun-lue
 Buši niur
 Ese ĵubčiksen,
 Ošitu ĵuun-lue
 Oere niur
 Ese ĵubčiksen,

Qunan, Koko-Čos qoyar-tur eyetuĵu uiletkun!” keen ĵarlıq bolba. “Koudun Mino aqa ĵoči bi ĵe. Qunan, ĵeniĵes-ıyen teriuleĵu, ĵoči-in doro Tumeno Noyan boltuqai!” (??) keen ĵarlıq bolba. “Qunan, Koko-Čos, Dekai, Usun-ebuĵan (??), ede dorben

Uĵekseniyen
 Ulu niun,
 Sonosuqsan-ıyen
 Ulu qabčiqun bulee,

ede dorben bi ĵe”.

§ 211. Basa Čiñĵis-qaġan jëlme-de uĵulerun: “ĵarčiudai ebuĵen ĵureĵe-ben urçu, jëlme oleĵai-teeče, Burġan-qaldun-ača baouĵu irerun, Onan-no Delıun-boldaq-a namai torekui-tur, buluġan nelke okču bulei.

Tere nočekseer

Bosoqa-in
 Bool
 Euden-o
 Enču bolba ĵe.

jëlme-in tusa ino oloan bi ĵe!

Torekui-lue
 Torolduksen,
 Oskui-lue (??)

Osulčeksen
Buluğan nelke huǵaurtu,
Olǵetu qutuqtu, ǵelme
Yesun aldal aldaasu,
Ereu bu orotuǵai!”

keen, ǵarlıq bolba.

§ 212. Basa Čiñķis-qaǵan Tolun-a uǵulerun: “Ečiķe koun oere miñǵan ker medeķu bulee či. Ulus quriyaldun ečiķe-deče orole ǵiur bolun, ǵiktulduǵu ulus quriyalduqsan tula čerbi nere okba ǵe. Edoe oerun oluqsan ǵoeksen-iyer-iyen oerun miñǵan bolǵu Turuqan-tur eyetulduǵu aqu či!” keen ǵarlıq bolba.

§ 213. Basa Čiñķis-qaǵan Oñķur-baourči-da uǵulerun: šǵurban Toquraut, tabun Tarqut, Muñketu Qiyano ķou či Oñķur, Čańšiut, Bayaud-iyar,— ta Nadur nikan (??) ķureen bolǵu, či Oñķur

Budan-dur
Ese tooriba ǵe či.
Bulqa-dur
Ese qaǵačaba ǵe či.
Noitan—
Nošilduǵu,
Koiten —
Košilduǵu,

yabuba ǵe či! Edoe yanbar soyürqal abqu či?” keeesu, Oñķur uǵulerun: “Soyürqal soonquuluasu, Bayaut aqa-deu mino

Qari-qari tutum-tur
Bura-tara bi!

Soyürqaasu, Bayaut aqa-deu-yan čilǵasuǵai!” keeesu: “ǵe, tein! Bayaut aqa-deu-yan čilǵaǵu, či mede, miñǵan!” keen ǵarlıq bolba. Basa Čiñķis-qaǵan ǵarlıq bolurun: “Oñķur, Boroul qoyar baraun ǵaoun eteet, ta qoyar baourčin ideen tuķeerun, baraun eteet baiqsan sauqsan-a ulu dutaulun, ǵaoun eteet ǵerķeleksen eseksen-e ulu dutaulun, ta qoyar tein tuķeesu, mino qoolai ulu qučin, setkil amuyu. Oñķur Boroul qoyar morilaǵu yabuǵu, idee oloan ķuun-e tuķeetkun!” keen ǵarlıq bolba. “Sauri saurun, yeke tusurķe-in baraun ǵaoun eteet idee basaalaǵu sautqun! Tolun tan-lua tublen sautuǵai!” keen, saurin ǵiaǵu okba.

§ 214. Basa Čiñķis-qaǵan Boroqul-a uǵulerun: “Eke Mino Šiqi-Qutuqu, Boroqul, ķuču, Kokoču, ta dorben-ni irķeno nuntuk-ača

Koser-eče olǵu,
Kol-duriyen duruǵu,
Končilen asaraǵu teǵierun
ķuǵuun-eče tano tataǵu,
ķuun-lue sačau bolǵaǵu,
Ekem-eče tano tataǵu,
Ere-lue sačau bolǵaǵu,

kouduen mana nokor seuder bolǵasu! keen teǵieba ǵe. Tan-i teǵieksen hači-ban eke-de maqa mino kedui hači tusa qariulba ta! Boroqul nadur nokočelduǵu,

Qurdun ayan-tur

Qura sueni qoosun
Ese qonoulba je či.
Šituelelduğu daisun-tur
Šulen uķai
Ese qonoulba je či.

Basa ebukes ečiķe-i baraqsat ošiten kišiten Totar-irķen-i doraidaulğu, osuel osuen, kisal kisan, Tatar-irķen-i čiun-tur ulıǵu, ulitkan qıduqui-tur, alaqqdarun, Tatarun Qarǵıl-Šıra ourčaqq bolun ğarçu, jıči yadaǵu olosçu ireǵu, eke-tur ķer-te oroǵu; sai eriulsun biyu bi! keeǵu: Sai eriulsun boesu, tende sau! keekdeǵu, horeneǵı iseri-in alaun-a uǵuor-e sauǵu bukui-tur, Tolui tabun nasutu ğadanača oroǵu ireǵu, jıči kuyıǵu ğarçu odun bukui-i, Qarǵıl-Šıra bosuat, kouken-i suu-duriyan qabçıǵu, ğarçu yabuǵu aisurun, qıtuǵai-ban tenteleǵu, juqulun yabuqui-tur, Boroqul-un ķerķai Altani eķe-in ķer-tur dorona sauǵu bulee. Eke qailaǵu: Koun baraba! keekui-lue, Altani udaaraldun kuyıǵu ğarulčaǵu, Qarǵıl-Šıra-in qoinača kuyićeǵu, šibilķer ino bariǵu nokoe ğariyariyan qıtuǵai juqulun bukui ğar ino bariǵu tataqui-lua, qıtuǵai-ban aldaǵuui. ķer-un umer-e jetai, jelme qoyar muqular qara huker telen alaǵu bukui-tur, Altani-in daoun-tur jetai, jelme qoyar suke bariǵu nodurǵasıyan hulaadaǵu kuyıǵu ireǵu, Tatarun Qarǵıl-Šıra-i suke-ber qıtuǵai-ber mun tende alaǵuui. Altani, jetai jelme ğurban kouno amin aburaqsan juldu temečelduesu, jetai jelme qoyar uķulerun: Mani uķai boesu, otor kuyıǵu ķurçu ese alaasu, Altani eme kuun yekin bulee? Kouno amin qor ķurķeku bulee! juldu manaai bi je! keeba. Altani uķulerun: Mino daoun ese sonasuası, ta ker irekun bulei? Nama-i kuyıǵu kuyićeǵu, sibilķer ino bariǵu, qıtuǵai juquluqsan ğar ino tataǵu, qıtuǵai ese aldaqsan boesu, jetai, jelme qoyar-i ķurçu iretele, kouno amin-tur ulu-u ķurķeku bulee? keeba. Uķulen baraasu, juldu Altani-in bolba. Boroqulun ķerķai Boroqul-tur nokoe kilķun bolun, Tolui-in amin-tur tusa bolba. Basa Boroqul Kereit-lua Qarqaljit-elet qatqulduqui-tur, Oķodai suǵiasu-ban sumun-a tusdaasu, unaasu, Boroqul deere baoulduǵu, qaquqsan čısun ino amaariyan šimıǵu, sueni qonolduǵu, manaǵarşı morin-tur unoulǵu saun yadaqu-i sundulaǵu, Oķodai-in qoinača teberiǵu, bekleksen čısun šimin-šimin amano ĵabaǵıyar hulaadaǵu, Oķodai-in amin esen ķurķeǵu ireǵu bulee. Eke-in Mino teǵien ĵobaqsan hači qoyar koudun Mino amin-tur tusa bolba je. Boroqul Nadur nokočeǵu

Darbaan uriya-dača,
Daoun dem-eče

ese qoǵıdaba je. Boroqul yesun aldal aldaasu, bu aldatuǵai!” keen ĵarlıq bolba.

§ 215. Basa: “Okin uruǵıyan soyürqal oķuya!” keeba.

§ 216. Basa Činķis-qaqan Usun-ebuķen-e uķulerun: “Usun, Qunan, KŁko-Čos, Deķai, ede dorben, uķekseniyan sonosuqsan-ıyan ulu niun-qabčın, ĵian aqun bulei. Moņǵolun Tore Noyan mor — beki bolqui yosun aǵuui. Baarin aqa-in uruq bulei. Beki mor bidan-o deere-eče. Beki Usun-ebuķen boltuǵai! Beki erķuet

Čaqan deel emusçu,
Čaqan aqta unoulǵu,
Sauri deere saulǵu, takiǵu,

basa hon sara sataǵu, tein atuǵai!” keen ĵarlıq bolba.

§ 217. Basa Činķis-qaqan uķulerun: “Quildar-anda qatqulduan-tur ami-yan oreǵu, aman neekseno tusa-in tula, uruqun uruqa ķurtele onočıdun abliqa abun atuǵai!” keen ĵarlıq bolba.

§ 218. Basa Činķis-qaqan Čaqan-ğoa-in koun Narin-Tooril-a uķulerun: “Ečiķe čino, Čaqan-ğoa, Mino emune kičieǵu qatqulduqu bolun, Dalan-Balǵut-ta qatqulduqui-tur, ĵamuqa-da alaqqdalu. Edoe Tooril ečiķe-yüen tusa onočıdun abliqa abtuǵai!” keekdeǵu, Tooril uķulerun: “Soyürqaasu Neķus,

aqa deu mino, qari-tutun bara-tara bi. Soyürqaasu, Nequs, aqa deu-yüen čilqasuğai!” keesu, Činķis-qağan jarliq bolurun: “Tein boesu, Nequs aqa deu-en čilqaju, či uruqun uruqa ķurtele medeķu uluu aqu?” keen jarliq bolba.

§ 219. Basa Činķis-qağan Sorqan-Sira-da uķulerun: “Nama-i uķuķan čaq-tur Taičitudun Tarķutai-Qiriltuq aqa deu-de naitaķu bariasu, tende: aqa deu-deen naitaqdamu! keen, Sorqan-Šira Čilaun Činbo koudiyeriyen Qadaan-i okiniyan asaraulķu niuķu aķuu. Nama-i talbiķu ileba ķe ta. Tere tusa sain-i tano setkiķu,

Qara sueni—ķaoudun-tur,
ķekeen udur—čeeķi-tur,

setkiķu yabuba ķe bi! Ta ķe Nadur Taičitud-ača udaan-a ireba ķe! Edoe Bi tani soyürqaasu, yanbar soyürqal taalaqun ta?” keeba. Sorqan-Šira Čilaun, Činbo koudiyeriyen bolun uķulerun: “Soyürqaasu, nuntuq darqalasus! Merkidun ģaķar Selanķe-i nuntuqlaķu darqalasus. Basa busu soyürqal Činķis-qağan medetuķai!” keeba. Teun-tur Činķis-qağan uķulerun: “Merkidun ģaķar Selanķe-i nuntuqlaķu, nuntuq ba darqalatqun-ķu, uruqun uruqa ķurtele qorčilaulķu, otokleulķu darqalatqun! Yesun aldal-tur ereu-tur bu orotuğai!” keen jarliq bolba. Basa Činķis-qağan Čilaun, Činbo qoyar-i soyürqarun: “Erte Čilaun, Činbo qoyar-un uķuleksen uķes setkiķu, ker qandaqu ta? Čilaun Činbo, ta qoyar setkiliyen uķulekun boesu, dutau-ban ģuiyun boesu, ķaura ķuun-e bu keeletkun! Oerun beyesiyer, amaar Nadur ta oesut setkiksen-iyen keeletkun! ŠDutau-yüan oesun quitqun!” keen jarliq bolba. Basa: “Sorqan-Sira (??), Badai, Qišliq ta darqat basa darqalarun,

Oloan daisun-tur haoulķu,
Olķa oluasus,
Oluqsaar abutqun!
Oroa ķoreesun-tur abalaasus,
Oluqsaar abutqun!”

keen jarliq bolba. “Sorqan-Šira keesu, Taičitudun Todeķe-in haran aķuui ķe. Badai, Qišliq qoyar keesu, Čeren-o aduučin aķuui ķe. Edoe Mino Turuq qorčilaulķu, otokleulķu darqalan ķirqatqun!” keen jarliq bolba.

§ 220. Basa Činķis-qağan Nayaa-da uķulerun: šŠirģotu-ebuķen Alaq Nayaa kout-lue-ben, tan-lua, Tarķutai-Qiriltuģi Bidan-tur bariķu aisurun, ķaura Qutuqul-noud-a ķurču, tende Nayaa uķulerun: Tus qan-iyen ker tebčiķu bariķu odqun bida? keeķu, tebčin yadaķu talbiķu ileķu, Širģotu-ebuķen Alaq Nayaa kout-lue-ben ireķu, tende Nayaa bilčiur uķulerun: Tus qaniyan Tarķutai-Qiriltuģi ģartaķu aisurun, ķiči tebčin yadaķu talbiķu ileķu, ba Činķis-qağan-a ķuçu oķure ireba. — Qaniyan ģartaķu ireesu, tus qaniyan ģartaqsat haran monaqoina ķer iteķekdekun ede? Keekdekun keeķuu. Qaniyan tebčin yadaba keesu, tende tus qaniyan tebčin yadaqsan Yosus Yeke Tore-i. Setkiķuui! keen uķe ino ķobsieķu, nikan uile-tur tusiya!” Edoe Boorču-da baraun ģar-un Tumen medetuķai, Muqali-da, ķo-van ķere oķču, ķaoun

ģar-un Tumen medeulba. Edoe Nayaa Tub-un Tumen medetuķai!” keen jarliq bolba.

§ 221. Basa ķebe Subeetai qoyar oerun oluqsat ķoekseer iyen mińķalatuğai! keebe.

§ 222. Basa Deķai-ģoniči-da bukdeur-i čilqaju mińķa medeulbe.

§ 223. Basa ķuçuķur-moči-da irķe dutaqdaķu endeče tendeče qubčiķu, ķadaran-ača Mulqalqu ķuk-iyer nokočelue. “ķuçuķur Mulqalqu qoyar niken-e mińķalaķu eyetulduķu atqun!” keeba.

§ 224. Ulus baiululčaqsat jobolduqsad-i Mińģadun Noyat bolģaķu, mińķa mińģalaķu, Mińģadun, ķaudun, Harbadun Noyat tušiķu; tumeleķu, Tumedun Noyat tušiķu, Tumedun Mińģadun Noyat-ta soyürqal oktekun metus soyürqal oķču, soyürqal jarliq bolqun-a bolķu; Činķis-qağan jarliq bolurun: “Urida nayan kebteulsutu, dalan turqaq keşiktentu bulee. Edoe, Munķe Tenķeriyin ķučin-tur Tenķeri

ğajar-a ƙuču aoğa nemekdeŷu, ƙur-Ulus-i ŷidurğutqajũ, ğaqça ĵilua-duriyan oroğuluqsan-tur, edoe Nadur Keŷikten Turqaaq miŋğat miŋğadaça ilğajũ oroulutqun, kehteul qorçin turqaaq oroulurun, tumen duurƙen oroulutqun!” keen ĵarliq bolba. Basa Činğis-qağan keŷikten ilğajũ oroulqui ĵarliq miŋğat-miŋğat-ta tuŋqarun: “Bidan-tur keŷikten oroulurun, Tumedun Miŋğadun ĵaudun Noyadun kout, duri-in ƙuuno kout ororun, erdemutan ŷil said-i, Bidan-o derğede yabuqun metus-i oroultuğai! Miŋğadun Noyadun koudi oroulurun, harban nokottu nikan deu ino daqaulũ iretuğai! ĵaudun Noyadun koudi oroulurun, tabun nokot tu nikan deu-i daqaulũ iretuğai! Harbadun Noyadun koudi oroulurun, duri-in ƙuun-o koudi oroulurun, ğurban nokottu nikan-ƙu deu-i daqaulũ, huğauraça ulaa ƙuču ĵasaũ, iletuğai! Bidan-tur derğede yabuulqun-i bokelerun, Miŋğadun Noyadun kout-te harban nokot huğaur Miŋğan ĵaun-aça qubçĩũ oktuğai! Eçiçe-en (??) oğuksen qubi keŷik boesu ino, ğadiyar oluqsan ĵoeksen ere aqta kedui boesu ino, ençu qubi-aça aŋğida, Bidano kanleksen kemiyer qubçĩũ, tein qubçĩũ ĵasaũ oktuğai! ĵaudun Noyadun kout-te, duri-in ƙuun-o kout-te, ğurban nokot mun-ƙu yosuar ino, ençu qubi-aça aŋğida,

mun tein qubçĩũ oktuğai!” keen ĵarliq bolba. “Miŋğadun, ĵaudun, Harbadun Noyat oloan ƙuun Bidan-o ene ĵarliq ƙurğeullet, sonosuat burun, dabaqun haran aldaltan boltuğai! Bidan-tur keŷik orouldaqun haran bultariũ ulu bolqun haran, Bidano-derğede yabuqui-ban berkeŷieesu, busu-i oroulũ, tere ƙuun-i ereuleũ, niduno eçine qolo ğajar-a ileya!” keen ĵarliq bolba. ŷDotona Bidano derğede yabuũ surulçasu, keeũ, Bidan-tur irekun haran-i bu itqatuğai!” keeba.

§ 225. Činğis-qağan-no ĵarliq boluqsaaq Miŋğad-aça ilğajũ, ĵaudun harbadun Noyadun koudi mun-ƙu ĵarliğıyar ilğajũ, ğarğajũ ileũ urida nayan kehteul bulei, naiman ĵaut bolğaba. Naiman ĵaut deere miŋğa duurğetuğai! keeba. Kehteul-tur oroqun-i bu itqatuğai! keen ĵarliq bolba. Kehteul-i Yeke-Neurin aqalaũ, miŋğa medeũ atuqai! keen ĵarliq bolba. Urida dorben ĵaut qorçin ilğaba. Ilğajũ, qorçin-i ĵelme-in koun Yesunte-e aqalaũ, Tuğe-in koun Buğidai-lue eyetuldũ atuğai! keeba. Turqaut-lua qorçin keŷik keŷik-tur oroldurun, Yesuntee nikan keŷik qorçini aqalaũ orotuğai! Buğidai nikan keŷik qorçini aqalaũ orotuqai (??). Qorqudaq nikan keŷik qorçini aqalaũ orotuğai. Lablaqa nikan keŷik qorçini aqalaũ ootuğai. Qor aqsauya turqaudun keŷik keŷik qorçiniyan tein aqalaũ oroultuğai. Qorçini miŋğan duurğeu, Yesuntee aqalaũ atuğai! keen ĵarliq bolba.

§ 226. “Urida Oğole-čerbi-lue oroqsat turqaut deere miŋğan duurğeu, Boorçu-in uruq-aça Oğole-čerbi medetuğai! keeba. Nikan miŋğan turqaud-i Muqali-in turuq-aça Buqa nikan miŋğan turqaud-i medetuğai! keeba. Iluğai-in uruq-aça Alçidai-i nikan miŋğan turqaud-i medetuğai! keeba. Nikan Miŋğan turqaud-i Dodai-čerbi medetuğai! Nikan miŋğan turqaud-i Doqolqu-čerbi medetuğai! keeba. Nikan miŋğan turqaud-i ĵurçedai-in uruq-aça Čanai medetuğai! Nikan miŋğan turqaud-i Alçi-in uruq-aça Aqutai medetuğai! Nikan Miŋğan turqaud-i Arqai-Qasar, Nikan Miŋğan ilğaqsan baatud-i medeũ, oloan udur turqaaq boltuğai! Qatqulduan udur urida baiũ, baatud boltuğai! keen ĵarliq bolba. Miŋğat miŋğadaça ilğajũ ilekset naiman miŋğat turqaut bolba. Kehteul qorçin-lua qoyar-ƙu miŋğat bolba. Tumen keŷikten bolba. Činğis-qağan ĵarliq bolurun: “Bida-no čaada Tumen keŷikten-i bekeleũ, Yeke ğol bolun atuğai!” keen ĵarliq bolba.

§ 227. Basa Činğis-qağan ĵarliq bolurun; Turqaud-un dorben keŷiudun otoğuleğun-i tuŷirun, Buqa nikan keŷik keŷikten-i medeũ, keŷikten-i ĵasaũ orotuğai. Alçidai nikan keŷik keŷikten-i medeũ, keŷikten-i ĵasaũ orotuğai. Dodai-čerbi nikan keŷik keŷikten-i medeũ, keŷikten-i ĵasaũ orotuğai. Doqolqu-čerbi nikan keŷik keŷikten-i medeũ, keŷikten-i ĵasaũ orotuğai! keen dorben keŷiudun Otoğus-i tuŷiũ keŷik oroqui ĵarliq tuŋqarun, keŷik ororun, keŷiğun Noyan oerturiyen keŷikleket keŷikten-i buğutken keŷik oroũ, ğurban qonoldũ yeutkeldutuğai. Keŷiktu ƙuun keŷik hoaraasu, tere keŷik hoaraqsan keŷiktu-i ğurban beries suituqai (??). Mun keŷiktu (??) basa nokoete keŷik hoaraasu, doloan beries suituğai. Basa mun ƙuun beye ğat ebeçin uğai, keŷiğun Noyat-tur eye uğeu, basa mun keŷiktu ğurbanta

keŷik hoaraasu, ğuçin doloan beries soyuet, Bidan-tur yabuqui-ban berkeŷien aũu. Eçine qolo ğajar-a ileya! keen ĵarliq bolba. Keŷiudun Otoğus ğutaar ğutaar keŷik-tur ene ĵarliq keŷikten-i sonosqatqun. Eŷe sonosqaasu, keŷiudun Otoğus aldaltan boltuğai. ĵarliq sonosuat burun, dabaasu, ĵarliq-un yosuar

keşik hoaraasu, keşikten aldaltan boltuğai! keen jarliq bolbai. Kešiudun Otoqus aqalaqdaba ele, keen, saçaun oroqsat Mino kesikten-i, Nadača eye uķai, bu hončidutqun! ĵasaq koandeesu, Nada ĵiatqun. Mokoriulkun yosutan boesu. Bida mokoriulu ĵe. Nišiqdaqun yosutan boesu, kešteulĵu nišit ĵe. Aqalaba ele, keeĵu, saçaun keşikten-i Mino oerun ġar kol ĵurķeĵu beriedeesu, berie-in qarin berie-ķu, nodurģa-in qarin nodurģa-ķu qariultuğai!” keeba.

§ 228. Basa Činķis-qağan jarliq bolurun: šğadanadus Miņğadun Noyadača, Mino keşiktu deere bi ĵe. ġadanadus ĵaoudun, Harbadun Noyadača, Mino keşiktu-in kotočin deere bi ĵe. Mino keşikten-tur ġadanadus Miņğaliut saçaun bolĵu deņķečen Mino keşiktu-tur kerelduesu, Miņğaliudai ķuun-i ereuleya!” keen jarliq bolba.

§ 229. Basa Činķis-qağan jarliq bolurun, keşik kešiudun Noyat-ta jarliq tuņqarun: Qorčin turqaut keşik oroĵu, udur-un yabudal ĵuk ĵuk mor mor-turiyen yabuĵu, narano ġaltaya kešteule ĵailaĵu, ġadana ġarču qonotuğai. Bidan-tur sueni kešteul qonon atuqai! Qorčin qor, baourčin ayağasaba kešteule taulĵu ottuqai (?). ġadana qonoqsat qorčin turqaut baourčin Bidan-i šilen idetele, kiluetur sauĵu, kešteul-tur kelečileĵu; šilen iden baraasu, qorčin qor-tur, turqaq saurin-turien, baourčin ayağasaba-durian taaraldutuğai. Keşik keşik oroqun mun mun yosuar ene qauli-bar tein kituķai! keen jarliq bolba. Naran šinķeksen-o qoina, Ordo-in qoinaun uridaun ketuķelĵen yabuqu ķuun-i bariĵu, kešteul bariĵu, manaqari kešteul uķes ino asaqtuğai! Kešteul keşik yeutkeldurun, belķe ano taulĵu oroĵu iretuķai. Yeutkeĵu ġarqun kešteul taulĵu-ķu ġarču ottuğai! keeba. Kešteul sueni Ordo horčin ķešteĵu, euden daruĵu baiqsat kešteul sueni oroqun haran-i ekit ano dalbaru murus ano bautala čabčĵu oorutqun! Yaaral keleten haran sueni ireesu, kešteul-tur keleleĵu, ķer-un umereče kešteul-lue qantu baiĵu keleleultuķai! keeba. Kešteul-eče deere sauri ken-ber bu sautuğai. Kešteul-eče kelen uķai ken-ber bu orotuğai. Kešteulun deķeun ken-ber bu yabutuğai. Kešteulun ĵaqaun bu yabutuğai. Kešteulun toa bu asaqtuğai. Kešteulun deķeun yabuqun haran-i kešteul barituğai. ĵagaun yabuqun haran-i kobteul barituğai. Toa asağusqan ķuun-i kešteul tere ķuun-i tere-ķu udur-un unoqsan aqta, emeeltu qadartu, emusuksen qubčasun selte kešteul abtuğai! keen jarliq bolba. Elĵiķedai iteķeltu boetele, ĵilda kešteulun deķeun yabuqu bolun kešteule ker bariqdala?

X

§ 230. Činķis-qağan uķulerun:

“Euletai sueni
Eruķetai ķer mino
Eeren kešteĵu,
Eruk nota untaulĵu,
Ene oroan-tur ĵurķeksen,
Etoqus kešteul mino!
Hodutai sueni
Ordo ķer mino
Horčin kešteĵu,
Oroan dotora ese oqĵatqaqsan,
Olĵeitan kešteul mino,
Untur oroan-tur ĵurķeba.
Šilĵirin bukui boroan-a,
Šilķutķan bukui ĵuen-e,
Čitqun buqui qura-da,
Šiltesutai ķer mino horčin,
ĵirin ulu kin baiĵu,
ĵiruķe amuuluqsan,
Čin setkilten kešteul mino,

jırqalaŋ oroan-tur qırqebe,
 Ibulun bukui daisun dotora
 Irqetai qer mino horčin
 Hirmes (!!) ulu kin
 Itqaŋu baiqsat
 Itekelten kehteul mino!
 Uilsun qor
 Ubis-kikui-tur,
 Udal-uqai baidaltan,
 Uriyarqun kehteul mino!
 Qutan qor
 Qubis-kikui-tur, Qojit ese baiqsat,
 Qurdun yabudaltan kehteul mino!
 Oljeiten kehteul mino,
 Otoqus kehteul keetkun!
 Oqole-čerbi-lue
 Oroqsat dalan turqağ-i
 Yekes turqaut keetkun!
 Arqai-in baatud-i
 Otoqus baatut keetkun!
 Yesunttee Buqidai tan qorčin-i
 Yekes qorčin keetkun!”

keen jarliq bolba.

§ 231. Yeren tabun miŋgadača mino beye čaada enčulen ilğaŋu ilekset tumen enču keşikten-i mino mona qoina oro sauqsan kout uruqun uruqa mino ede kesikten-i qeries metu setkiŋu ulu kemuriulun saitur asaratqun!

Ede tumen keşikten-i mino neŋduut qutuq keeŋu uluu aqduai? keeba.

§ 232. Basa Činŋkis-qağan uqulerun: Ordo-in čerbin okid-i, qerun kout, temeečin-i, hukerčin-i kehteul basaalaŋu, Ordo-in qer terken-i asaratuqai (?). Tuq, qurqı, doro jida kehteul asaratuğai. Ayağa-saba kehteul-qı

asaratuqai (?). Bidano undan ideeni kehteul daruğalatuqai (?). Otkan ber miqan ideen-i kehteul daruğalaŋu bolğatuğai. Undan ideen-i qor qomsa boluası, daruğalaqsat kehteul-eče eriya! keeba. Qorčin undan ideen tuqeerun daruğalaqsat kehteul-eče eye uqai bu tuqeeruqai. Idee tuqeerun, urida kehteul-eče teriulen tuqeeruqai! keeba. Ordo qer-tur oroqu qarqu-i kehteul jasatuğai! Euden-tur kehteulun eudečin qer čaada baituğai! Kehteul-eče qoyar oroŋu yeke Tusurqe barin atuğai! Kehteul-eče Nuntuučin yabuŋu, Ordo qer baoultuğai! keeba. Bidani şibaoulauqi abalaqi-tur, kehteul Bidan-lua şibaoulaldun yabutuğai! Terken-tur jarimudiyan čaqlaŋu talbituğai! keeba.

§ 233. Basa Činŋkis-qağan uqulerun: Bidano Beye čerik ese qaruası, kehteul Bidanača aŋğida čerik bu qartuğai! keeba. Ein keeuluet, jarlik (?) dabaŋu kehteuli naidaŋu čerik qarğaqun čerik medeku čerbin aldaltan boltuqai (!) keen (?) jarliq bolba. Kehteulun čerik ker ulu qarğaqdamı? keemui je ta. Kehteul-lu Mino Altan Amin saqımı. Şibaoulın, abalan yabuqi-tur joboldumı. Ordo qadağalauldaŋu noukui-tur, oruktur terqe asaramı. Mino Beye saqiŋu qonoqu qilbar-u bi? qer-terken Yeke Auruq noukui-tur asaraqi qilbar-u bi? Tein dabqur qaqas qaqas yabudaltan keeŋu, Bidanača aŋğida oere čerik bu yabutuğai! keekui teimu bi je! keejuuı.

§ 234. Basa jarliq bolurun: Şiki-Qutuqu-lua jarŋu kehteul-eče jarŋu sonosulčatuğai! keeba. Kehteul-eče qor, numu, quyaq, jebe asaraŋu tuqeeldutuqai. Aqtas-ača ačaraŋu hooşın ačiŋu yabutuğai! keeba. kehteul-eče čerbin-lue aurası tuqeeldutuqai. Qorčin turquaudun nuntuq jiarun, Yesunttee Bukidai tan qorčin Alčidai, Oqole, Aqutai tan turqaut Ordo-in baraun eteet yabutuğai! keeba. Buqa, Dodai-čerbi, Doqolqu-čerbi, Čanai tan turqaut Ordo-in jaoun eteet yabutuğai! keeba. Arqai-in baatut Ordo-in

urida yabutuqai (??)! keeba. Kebteul Ordo qer terke asaraat, Ordo-in derkede jaoun eteet yabutuğai! keeba. Burin keşikten turqaudi Ordo horčin Ordo-in qer-un koud-i, aduučin, qoničin, temeečin, hukerčin-i Ordo darun Dodai-čerbi uqağu atuğai! keen tuşıba. šDodai-čerbi darun ağu, Ordo-in qoinača

Qoq ideğu,
Qomaul tuleğu,

yabutuğai!” keen jarliq bolba.

§ 235. Qubilai-Noyan-i Qarluut-tur čauraulba. Qarluud-un Arslan-qan Qubilai-tur elsen ireğuui. Qubilai-Noyan Arslan-qan-i abuat ireğu Čiŋkis-qaghan-tur auljaulba. Ese bulqaba, keen, Čiŋkis-qaghan Arslan-i soyürqağu, oki okuye, keen, jarliq bolba.

§ 236. Subetai-Baatur, temur terketu, Merkidun Toqtoa-in Qutu, Čilaun teriuten koud-i ino neken čauragu, Čui-muren-e kuyičegu muqutqağu ireba.

§ 237. jebe Naimano kučuluk-qan-i nekeğu, Sariq-ğun-a kuyičegu muqutqağu irebe.

§ 238. Uiudun Iduut Čiŋkis-qaghan-tur elčin ileğu. Atqiraq, Darbai qoyar elčin-iyer očiğu ilerun:

“Eulen arilğu,
Eke naran ujeksen metu.
Molsun arilğu,
Muren usun oluqsan metu.

Čiŋkis-qagano nere aldar sonosču, maši bayasba.—

Čiŋkis-qaghan soyürqaasu,

Altan buse-in qorği-dača,
Al deel hurtesun-eče

oluasu, dabtuar koun čino bolğu, kuču oksu,” keen očiğu ileğuui. Tere uqe-tur Čiŋkis-qaghan soyürqağu, qariu uquleğu ilerun: “Oki ber okuya, dabtuar koun boltuğai! Altan muŋğu, subut, tanas, načit, dardas, torğat abuat, Iduut iretuğai!” keeğu ileesu, Iduut, soyürqaqdaba keen bayasču, altan, muŋğu, subut, tanas, torğot, načit, dardas, aurasun abuat, Iduut ireğu, Čiŋkis-qaghan-tur auljaba. Čiŋkis-qaghan Iduudi soyürqağu, Alaltun-i okbe.

§ 239. Taulai jil joči-i, baraun ğar-un čeriudiyer, Hoi-in irken-tur morilaulba. Buqa ğajarčilağu otba. Oiradun Quduqa-beki tumen Oiradun urida elsen oroğu irebe. Ireğu, joči-i uduridutču tumen Oirat-duriyan ğajarčilağu Šiqšit-tur oroulba. joči Oirat, Buriyat, Barqun, Ursut, Qabqanas, Qanqas, Tubas-i orouluat, tumen Kirķisut-tur quruesu, Kirķisudun Noyat Edi, Inal, Aldier, Ole-bek-diķin Kirķisudun Noyat elsen oroğu, čaġaa-nout šinqot, čaġaa-nout aqtas, qaranout buluqat abuat ireğu, joči-da aulčaba. Šibir, Kesdiin, Bait, Tuqas, Tenlek, Toeles, Tas, Baġiqidača inaqši Hoai-in irken-i joči oroulğu, Kirķisud-un Tumedun, Miŋġad-un Noyad-i Hoai-in irkeno Noyad-i abuat ireğu, Čiŋkis-qaghan-tur čaġaanout šinqodiyar, čaġaanout aqtasiyar qara-nout buluqadiyar auljaulba. Oiradun Quduqa-beki-i uqtun urida elsen tumen Oiradiyan uduridun ireba, keen, soyürqağu, koun-e ino Inalči-da Čečeiken-i okba. Inalči-in aqa Torelči-da joči-in oki Holui-qan-i okba. Alaqa-beki-i Onġut-da okbe. Čiŋkis-qaghan joči-i soyürqağu uqulerun: “Koudun Mino aqa či kerteče sai ğarču, mor sait uduqsan ğajar-a ere aqta-i ulu širqan ulu jobaan, oljeitu Hoai-in irke-i oroulğu irebe či. Irke čimada oksu!” keen jarliq bolba.

§ 240. Basa Boroqul-Noyan-i Qori-Tumat irken-tur čauraulba. Tumat-irkeno Noyan Daiduqul-Soqor-i ukuesu, eme ino Botoqui-Tarğun Tumat-irken-i medegu ağu. Boroqul Noyan qurču, ğurban haran yeke čeriķeče urida yabura otču ude jilda uqamsar berke hoai-tur orumiyar yabuqun bolun, qaraula ano qoinaun dermetteğu, horum booğu, Boroqul-Noyan-i bariğu alağuui. Tumat Boroqul-i alağuui, keen medegu, Čiŋkis-qaghan maši kiliŋlağu, oesun morilan tuurbiasu, Boorču, Muqali qoyar Čiŋkis-qaan-i baitala itqaba. jiči Dorbetai Dorbo-Doqšin-i tuširun: Čerik qatanquya ĵasağu, Muŋke

Tenķeri-i ĵalbariĵu, Tumat-irķen-i oroulun sori! keen ĵarliq bolba. Dorbo ķerik ĵasarun, urida ķerik-un yabuqu qaraulun saqiqu mor horum subes-tur hoqtorĵui erbeķelĵeulĵu, hulaan buqa-in yabuqsan moriyer ķeriut-tur ĵasaqlarun, ķerikun tootu ķuun ĵiruke yadaasu, niķiquya ere-tur harban musut urķeulĵu, suke, uqali, kirue, ſiuĉi, ere-in ĵer-ĵebsek ĵasaulĵu, hulaan buqa-in yabuqsan moriyer mortur baiqsan modut hoqtoĉin, ĉabĉiulĵu, kiruedeulĵu, mor bolĵaĵu, aula deere ĵaruasu, Tumat irķeno eruke deereĉe ķenet qurinlan sauqui-tur daouliba.

§ 241. Urida Qorĉi-Noyan Quduqa-beki qoyar Tumat-ta bariqdaĵu Botoqui-Tarĵun-tur tende aĵuu. Qorĉi-in bariqdaqu yosun. Tumat-irķeno okit qoastan ĵuĉin emes abtuĵai, keen ĵarliq boluqsan-tur, Tumat-irķeno okit abqu, keen odqu bolun, urida elsekset irķen ĵiĉi bulqa bolĵu, Qorĉi-Noyan-i bariĵuui. Qorĉi Tumat-da bariqdaĵuu, keen Ćinķis-qaĵan medeĵu, Hoai-in irķeno yabudal Quduqa medemuĵe! keeĵu, ileesu, Quduqa-beki basa bariqdaĵuu. Tumat-irķen-i oroulun baraasu, Boroqul-un yasuno tula ĵaun Tumad-i okba. Qorĉi ĵuĉin okidi abuba. Quduqa-beki-de Botoqui-Tarĵun-i okba.

§ 242. Ćinķis-qaĵan ĵarliq bolĵu, eke-de, kout-te, deuner-e irķe qubiyāĵu oĵuye! keen oĵurun, ulus quriyaan ĵobaqsat Eke buyu ĵe, Koudun Mino aqa ĵoĉi bi ĵe, Deuner-un Mino nilqa Otĉiĵin bi ĵe! keeĵu, eke-de Otĉiĵino qubi kiet tumen irķe okbe. Eke ĉimatĉu ese dunqotba. ĵoĉi-de yesun miņĵat irķe okba. Ćaadaya naiman miņĵat irķe okba. Okodaya tabun miņĵat irķe okba. Toluya tabun miņĵat irķe okba. Qasar-a dorben miņĵat irķe okba. Alĉidayā qoyar miņqat (??) irķe okba. Belķutaya niķan miņĵan tabun ĵaut irke (??) okba. Daaritai Kereit-lua bolulĉaba, keen, niduno eĉine eĉitķeya! keebesu, Boorĉu, Muqali, ſiĵi-Qutuqu ĵurban uķulerun:

“Oerun ĵaliyan
Suenoeķu metu!
Oerun ķeriyen
Ebdeķu metu!

Sain Eĉiķe-in Ćino ķeries ĵaqĉa abaĵa Ćino qoĉorĉu amu. Ker tebĉiķu ino? Ese uqaqsan-tur butuĵai! Sain Eĉiķe-in Ćino Nilqa Nuntuq huni butaraulĉaĵu atuĵai!” Keekdeĵu, qabar-aĉa huni kaņķitala qaqa kelelekdeĵu: “ĵe, teli!” keen, Sain Eĉiķe-i setkiĵu, Boorĉu, Muqali, ſiĵi-Qutuqu ĵurban-o kelen-tur amurliba ĵe.

§ 243. “Bi Eke-de, Otĉiĵin-a tumen irķe okĉu, Noyad-aĉa ķuĉu, Kokoĉu, ĵunķai, Qorqasun dorben-i tuķiba. ĵoĉi-da Qunan Muņkeur, Kete ĵurban-i tuķiba. Ćaadai-tur Qaraĉar, Muņke, Idoqudai ĵurban-i tuķiba”, Basa Ćinķis-qaĵan uķulerun: “Ćaadai keĉeu biyu, narin aburitu biyu! Koko-Ćos ude manaqar derķede aĵu, setkikseniyen kelelen atuqai!” keen ĵarliq bolba. Oķodai-tur Iluķe Deķai qoyar-i tuķiba. Tolui-tur ĵedai, Bala qoyar-i tuķiba. Qasar-tur ĵebke-i tuķiba. Alĉidai-tur Ćaurqai-i tuķiba.

§ 244. Qoanqotadai Muņlik-eĉiķe-in kout doloan bulei. Doloano dundadu Kokoĉu Teb-Tenķeri bulee. Tede doloan Qoanqotan Qasar-i omereĵu ĵanĉiĵuui. Qasar, doloan Qoandotan-a omereĵu ĵanĉiqdaa, keen, Ćinķis-qaan-a soķoduesu, Ćinķis-qaĵan busut-tur kiliņĵaĵu aqui-dunda keleleķu bolun, Ćinķis-qaĵan kiliņ-duriyen Qasar-i uķulerun: “Amitu-da ulu ilaqdaqu-aĉa bulee ĉi! Ker ilaqdaa ĉi?” keekdeĵu, Qasar nilbusu aldaat bosĉu yorĉiĵu, Qasar mauilaĵu, ĵurban udur ese irebe. Tende Teb-Tenķeri Ćinķis-qaan-a uķulerun: “Muņke Tenķeri-in ĵarliq qan ĵaarit uķulemu: Nikante Temuĵin ulus barituĵai! keemu. Nikante Qasari keemu. Qasar-i ese neņdeesu, medee uķai bi ĵe!” keekdeĵu, Ćinķis-qaĵan mun sueni morilaĵu, Qasari barira oduasu, Kuĉu Kokoĉu qoyar Qasari barira otba, keen ekede ĵaaĵuu. Eke medeet, sueni boet udaaran ĉaĵaan temeen kolĵu, qarautai terķetai sueni-de dulin yorĉiĵu, naran urĵuqui-lua ķuruesu, Ćinķis-qaĵan Qasarun qanĉut huyaĵu, maqalai buse ino abĉu, uķe ino asaqun bukui-tur eke-de ķurteĵu, Ćinķis-qaĵan ķeyekĉu(?) eke-deĉe emieba. Eke aurlaĵu ķurĉu, terķeneĉe baouat, eke oesun Qasarun huyaqsat qanĉut dalĵu (tailĵu) talbiat, maqalai buse ino Qasar-a okĉu, eke kiliņĵaĵu auriyan darun yadan, ĵabilan sauĵu, qoyar kokodiyen ĵarĵaĵu, qoyar ebuduk deķeun bisariulĵu uķulerun: “Uĵebe yu? Kokoen kokan tano ene bi! Ede qadalun daun, qarbisuan qaĵaqsat, kui-yen tasuluqsat! Qasar yekibe? Temuĵin ene nikan koko mino baraqu bulee. Qaĉiun, Otĉiĵin qoyaula

bolžu nikan koko ulu baraqu bulee. Qasar burun, buri kokot mino baraju, čeeži mino aui boltala amurluľu, čeeži aui bolgaqu bulee. Teuber erdentu Temužin mino — čeeži erdentu. Qasar mino — qabu kuču erdentu tula,

Qarbučažu ġaruqsan-i
Qarbužu oroulqu bulee.
Oqjatču ġaruqsan-i
Hontosaju oroulqu bulee.

Eloe, daisun kuun-i muqutqaba keežu, Qasar-i užen yadamui ta!” keeba. Eke-i amurluľun baraju, Čiŋkis-qagan uķulerun: “Eke-i qiliŋlaqdažu,

Ayun ba ayuba,
Hičen ba hičeba bi!”

keežu: Ičuya bida! keežu ičuba. Eke-de ulu medeulun, ečineun Qasar-un irķe ino abču, Qasar-a miŲğan dorben ġaut irķe okba. Eke medežu, tere setkil-tur otor dotoleksen yosun teimu. ġalairtai ġebke tende qulažiju Barģužin oroan buruutba.

§ 245. Teuno qoina yesun keleten irķen Teb-TeŲķeri-tur qurižu, Čiŋkis-qagano kilue-deče oloan Teb-Tenķeri-tur quriqu bolba. Tein quriqui-tur, Temuķe-Otčiģino qariyatan irķen Teb-Tenķeri-tur otčuui. Otčiģin-Noyan oduqsan irķe-ben ġuira Soqor neretu elči-en iležuui. Teb-Tenķeri Soqor elči-de uķulerun: “Otčiģin ta ġirin elčiten bolžuui! keežu, Soqor elčin ino ašigiju, yabuqan, emeel ino urķežu qariulžuui. Otčiģin Soqor elčin ačigiju (??) yabuğan ilekdežu, manaqarši Otčiģin oesun Teb-Tenķeri-tur otču uķulerun: “Soqor elči-en ileesu, ašigiju yabuğan iležuui. Edoe bi irķe-ben ġuira ireba!” keekdežu, doloan Qoanqotan Otčiģin-i endeče tendeče qaažu: “Soqor elčin-iyen ileķu čino ġob bi?” keežu, bariqu-ača tusqu-ača kikderun ayüžu, Otčiģin-Noyan uķulerun: “Elči ileķu minoai buruu!” keežuui. Doloan Qoanqotan uķulerun: “Buruu boesu, namančilan soķot!” keežu Teb-Tenķeri-in qoinača soķetķežuui. Irķe-ben ba ese oktežu, Otčiģin manaqarši erte Čiŋkis-qagan-i bosuai-uduu-e oroan datora bukui-tur orožu, uilaat soķetču uķulerun: “Yesun keleten irķen Teb-Tenķeri-tur čiuldažu, nada qariyatan irķe-ben Teb-Tenķeri-deče ġuyüra Soqor neretu elči ilelue. Soqor elči-i mino ašigiju yabuğan emeel urķežu ilekdežu, bi oesun ġuyüra oduasu, doloan Qoanqotan-a endeče tendeče qaažu namančilaulžu, Teb-Tenķeri-in qoinača soķetkeuldeba!” keet uilaba. Čiŋkis-qagan-i duŋqaduai uduu-e, Borte-užin oroan datora oŋdežu saužu, koanģile-iyen ġaqa-bar ebčeu-ben tuitču, Otčiģin-o uilaqu-i uķežu, nilbusu aldaat uķulerun: “Yekikset Qoanqotan tede! Očiķen Qasar-i omorežu jančiķuķu bulei. Edoe basa ene Otčiģin-i yekin qoinačan soķetķemui? Yanbar yosun bolumu? Bel ode čiķot narat metus deuner-i čino ein oisulaldumui! Unen-ber mona qoina—

Neule metu beye čino
Nekus-oduasu,
Netkel metu ulus čino
Ken-e medeulkun tede?
Tulu(ģa) metu beye čino
Tulbas-oduasu,
Tüel metu ulus čino
Ken-e medeulkun tede?

Čiķot narat metu deuner-i čino ein üsutkun haran, mino ġurban-dorben uçuķet maoun mandutula mino, yau medeulkun tede? Yekikset Qoanqotan bulei? Tede deuner-iyen teden-e tein kiulžu ker uķežu amu či?” keet. Borte-užin nilbusun aldaba. Borte-užino ene uķe-tur Čiŋkis-qagan Otčiģin-a uķulerun: “Teb-

Tenķeri edoe ireķu. Čidaqui-ača kerba uiletduesu či mede!” keeba. Teun-tur Otčigın bosuat, nilbusuan arčiat ģarču, ģurban bokos-i beletču baiba. Qurumut atala Muņlik-ečiķe doloan kout-lue-ben ireķu, doloan buri oroķu, Teb-Tenķeri tusurķe-in baraun eteet sauqui-lua, Otčigın Teb-Tenķeri-in ģaķa ino bariķu: “Očiķen udur nama-i namančilan bulee či. Sorilduya!” keeķu, ģaķa ino bariķu, euden ģuk ireba. Teb-Tenķeri Otčigino eserķu ģaķa bariķu barilduba. Teb-Tenķeri-in maķalai, barilduqui-tur ģolu(m)ta teriun-e unaba. Muņlik-ečiķe maķalai ino abču hunosču ebur-turiyen talbiba. Čiņķis-qaģan uķulerun: šģarču boko ķuču temečeldutkun!” Otčigın Teb-Tenķeri-i čirču ģarurun, eude bosoqa ģaura, urida beleduksen ģurban bokos eserķu Teb-Tenķeri-i bariat čirču qarču (??), niruu ino ququlķu, ģaoun eteķedun terķedun uķuur-e oorču; Otčigın oroķu uķulerun: “Teb-Tenķeri nama-i namančilan bulee. Sorilduya keeesu, ulu bolun arģalaķu kebtenu. Čaqtu nokor aķuu!” keeesu, MuYlik-ečiķe uqajķu, nilbusu aldaat uķulerun:

šDair Etuķen-i
DaYlasun-o tedui bukui-eče,
Dalai muren-i
Qoroqon-o tedui bukui-eče

nokočeba bi!” keekui-lue ģirģoan. QoaYqotan kout ino euden bosoķu, ģolumta toorin baiķu, qančudiyan šimaliģaqdarun, Čiņķis-qaģan, ķerelķu šiqaqdaķu: “ģaila, ģaruya!” keeet ģarqu-lua, Čiņķis-qaan-i horčın qorčın turqaut toorin baiba. Teb-Tenķeri-i terķedun uķuur-e niruu ququlķu ooruksan-i Čiņķis-qaģan uķeķu qoituul-ača nikan boro qošiliq abčiraulķu, Teb-Tenķeri-in deere ino talbiulķu: “Kolķe oroulutqun, nouya!” keeķu, tendeče nouuba.

§ 246. Teb-i talbiqsan qošiliqun eruķe tul(k)iķu, euden daruķu hara saqiuluasu, ģutuar sueni, udur šira-da, ķer-un eruķe neeķu beye selte ģarču. Bolģaasu maģat teb ino tende bolģaqdaba. Čiņķis-qaģan uķulerun: “Teb-Tenķeri deunertur mino ģar kol ķurķeksen-o tula, deuner-un mino ģaura oro uķai ulģuģu (ģiņķuķu $\neg$ yenķeķu)-in tula Tenķeri-de ese taalaqdaķu, ami-yan beye selte abču otba ģe!” keeba. Čiņķis-qaģan Muņlik-ečiķe-i tende duņqadurun: “Kouduen aburi ulu itqan, denķečen setkikun bolun, Teb-Tenķeri-in teriun-tur ķurba ta! Tano teimu aburi uqasqan boesu ģamuqa, Altan, Qučar tan-o bolģaqdaqun bulei ta!” keeķu, Muņlik-ečiķe-i duņqatču, duņqadun baraķu, ģiči:

“Manaqaru uķuleksen-i
Udeģi hudaruasu;
Ude-in uķuleksen-i
Manaqar hudaruasu,
Hičele maqa keekdeķu-ele!

Urida uķe baraqdalua. ģe, teli!” keen soyurqaķu ģiči ģaliraba: “Alus aburiyan tataqsan boesu, Muņlik-ečiķe-in uruq-tur ken denķečekun bulei!” keeba. Teb-Tenķeri uķai bolģaat, Qoaņqotan čirai ģibturaģuui ģe.

XI

§ 247. Teuno qoina Čiņķis-qaģan Qonin ģil Qitat-irķen-tur morilaba. Fu-ķou-i abču Huneķen daba-ar dabaķu, Süan-de-fu-i abču, ģebe ķuiķunek-Baatur qoyar-i maņlai ileba. Čabčiyal ķurču, Čabčiyal dabaan-i bekilekdeķu, tende ģebe uķulerun: “Ani uduķu ķodolķeķu ireulun tende soriya!” keeķu qariba. Qariqdaķu Qitad-un čeriut neķeya! keen ģolke aula butetele neķeķu aiši, Süandefu-in qošiu-a ķurču, ģebe qoinaqši hurban tataķu dobtulķu sundurču aisunqun dain-i daruba. Čiņķis-qaģan ģol čerik daručaķu, Qitad-i ķodolķeķu. Qara-Qitadun, ģurčedun ģuino erekun omoqun čeriudi daruķu, Čabčiyal-a ķurtele hunģiu baitala qiduķu, Čabčiyalun qaalģa ģebe abču dabaat, buliķu dabaķu, Čiņķis-qaģan Šira-deķ-tur

baouba. ĵundu-i eereĵu qotot-qotot balaĝat-tur ĉerĭut ileĵu eereulba. ĵebe-i Duĵĉaĵ balaĝasun eereulun ileba, Duĵĉaĵ balaĝasun-tur ĵurĉu eereĵu, abun yadaĵu qariĵu ĵirĝoan qonoq ĝaĵar-a ĵurĉu, ĵenetĵeĵu ĵiĉi qarĭn tataat, ĝar kotoltan sueni duliĵeĵu, ĵenet bukui-tur ĵurĉu, Duĵĉaĵ balaĝasu abuai.

§ 248. ĵebe Duĵĉaĵ balĝasun-i abĉu qariĵu ireĵu, Ĉuakis-qaĝan-tur neileba. Dĵundu-i eerekderun, Altan-qano Yeke Noyan Vanĝin-ĉiĵsaĵ Altan-qana duratqarun: “Tenĵeri Qaĵarun (??) ĵayaan ĉaq, Yeke Oro yeutĵekui ĉaq-uu ĵurba? Moĵĝol maĵi ĵuĉuteye ireĵu, bidano erekun omoqun Qara-Qitadun ĵurĉedun, ĵuino erkit ĉeriudi bureltele qiduĵuui. Iteĵeltu Ĉabĉiyal-i ber buliĵu abĉuui. Edoe bida basa ĉerĭut ĵasaĵu ĝarĝaasu, basa Moĵĝol-a daruqdaasu qalaar balaĝat balaĝat-duriyan butaraqun tede. ĵiĉi bidan-a qurauluasulu bolun, bidan-tur daisun bolĵu, ulu nokoĉekun tede. Altan-qan soyurqaasu Moĵĝolun qan-tur edoet-tur elsen eyetuye! Eye-tur oroĵu Moĵĝoli iĉuasulu, iĉuqaqsan-o qoina basa busu setkil bida tende eyetuldut ĵe. Moĵĝolun ba ere aqta ĝaĵar heuĵieĵu kolĉirĵemui, keekdemui. Qana ino oki oĵuya, altan-muĵĵun aurasut-et ĉerik ĵuun-e kundute ĝarĝaĵu oĵuya! Ene eye-tur mano oroqu uluu-i ĵer medeku?” Keen duratqaasu, Altan-qan Vanĝin-ĉiĵsaĵun ene uĵe ĵobĵieĵu: Ein boet boltuĝai! keen elsen, Ĉiĵĵis-qaĝan-a ĵuĵĵu neretai oki ĝarĝaĵu, altan-muĵĵun aurasun et tabar ĉerikun ĵuune ĵuĉune medeulun daaqui-aĉa ĵundu-aĉa ĝarĝaĵu, Ĉiĵĵis-qaĝan-tur Vanĝin-ĉiĵsaĵ ĵurĵeĵu ileba. Elsen ilekdeĵu Ĉiĵĵis-qaĝan eye-tur ano oroĵu qotat qotat-tur eeret baouqsat ĉeriudi qariulĵu iĉuba. Vanĝin-ĉiĵsaĵ Moĵou-Fuĵou neretu qoĵiun-a ĵurtele Ĉiĵĵis-qaĝan-i hudeĵu qariba. Aursun-et bidano ĉerĭut daaqui-aĉa aĉiĵu kibuudiyar aĉia-ban tataĵu yabuba.

§ 249. Tore morilaqsaar Qaĵin-irĵen-tur yorĉiba, ĵoriĵu ĵuruasu, Qaĵin-irĵeno Burqan elsen: Baraun ĝar ĉino bolĵu, ĵuĉu oksu keen, Ĉaqa neretai oki Ĉiĵĵis-qaan-a ĝarĝaĵu okba. Basa Burqan uĵulerun: “Ĉiĵĵis-qaano nere aldar sonosĉu ayuĵu alaai ba. Edoe Suldertu Beye Ĉino ĵurĉu irekdeĵu, Sulder-eĉe ayuba. Ayuĵu, ba, Tanĝut-irĵen, baraun ĝar Ĉino bolĵu ĵuĉu oksu!” keeba. “ĵuĉu oĵurun,

Nunĵi nuntuqtan,
Noduksen balĝasutan

bi ĵe. Nokoĉeĵu,

Qurdun aya ayalaqui-tur,
Qurĉa bulqa bulqalduqui-tur,
Qurdun aya-tur
ĵuyiĉen ĵe yadamui ĵe,
Qurĉa bulqa-tur
Bulqaldun ĵe yadamui ĵe ba!

Ĉiĵĵis-qaan-a, soyurqaasu, ba Tanĵu-irĵen

Undur deresun nemurete osĵeĵu
Oloan temeet ĝarĝaĵu
Qa bolĝaĵu oksu!
Ormeĵe nekeĵu, aurasun bolĵaĵu oksu!
Oorqu ŵibaoun surĝaĵu qraulĵu
Saidi ino ĵurĵeulun asuĝai!”

keen oĉibo. Uĵuleĵu uĵe-duriyen ĵurun, Tanĵut irĵen-eĉeen temeet qubĉiĵu, taoun yadatala abĉiraĵu okba.

§ 250. Ĉiĵĵis-qaĝan tere morilaqsan-tur Qitat-irĵen-o Altan-qaan-i elseulĵu, oloan aursun abĉu, Qaĵin-irĵeno Burqan-ni elseulĵu, oloan temeet abĉu, Ĉiĵĵis-qaĝan Qonin ĵil tere morilaqsan-tur Qitat-irĵeno Aqutai neretu Altan-qan-i elseulĵu, Taĵut-irĵen-o Ilaqu-Burqan-ni elseulĵu qariĵu, Saari-keer

baouba.

§ 251. Basa teuno qoina ĵao-ĝoan-tur elsen ilekset ĵubqan teriuten oloan elĉiniyan Qitat-irĉeno Altan-qaan-a ĵetĵukdeĵu, Ĉiņķis-qaĝan Noqai ĵil Qitat-irĉen-tur basa morilaba. “Elsen baraĵu, ĵao-ĝoan-tur ilekset elĉin-i yekin ĵetkun bulei?” keen morilarun, Ĉiņķis-qaĝan Tuņĝoan amasar ĵoriĵu, ĵebe-i Ĉabĉiyaliyar bolĝaba. Ĉiņķis-qaan-i Tuņĝoan amasariyar bolba keen Altan-qan medeĵu, Ile, Qada, Hobeĵetur-i ĝurban-i ĉeriut medeulĵu, ĉerik bokleĵu, Hulaan-deĵilen-i maņlailan ĵasaĵu, Tuņĝoan amasar-i temeĉen dabaa bu dabaulutqun! keen, Ile, Qada, Hobeĵetur ĝurban-i ĉeriut qurduilan ileĵuui. Tuņĝoan amasar-i ĵuruesu, Qitadun ĉeriut qaĵar (??) keen daaĵu ireba. Ĉiņķis-qaan (??) Ile, Qada, Hobeĵetur ĝurban-lua bailduĵu, Ile, Qada-i ĵodolĵeba. Tolui Ĉuĝu-ĵuriĉen qoyar koandelen-eĉe dobtulĵu, Hulaan-deĵeleni iĉuaĵu ĵurĉu, Ile Qada-i ĵodolĵeĵu daruĵu, Qitad-i hunĵiu baitala qiduba. Qitat ĉeriudiyen qiduĵu baraqdaba! keen Altan-qan medeĵu, ĵundu-daĉa ĝarĉu buruudun, Nan-ĵiņ balaĝasu oroĵuui. Hulekset ĉeriut ano turuĵu ukurun, oer ĵaura ĵuun-o miqa idelduĵuui. Tolui, Ĉuĝu-ĵuriĉen qoyar saitur uiletbe! keen, Ĉiņķis-qaan (??) Tolui Ĉuĝu ĵuriĉen qoyar-i maši soyurqaba.

§ 252. Ĉiņķis-qaĝan Qosivu-i baouat, ĵundu-in Šira-keer baouba. ĵebe Ĉabĉiyal-un qalĝa ebdeĵu, Ĉabĉiyal-i bariqsat ĉeriudi ĵodolĵeĵu, ireĵu Ĉiņķis-qaĝan-tur neilebe. Altan-qan ĵundu-daĉa ĝarurun, ĵundu dotoro Qada-i Liu-šou bolĝan tušiĵu oduqsan aĵuu. Ĉiņķis-qaĝan ĵundu-in altan-muņĵun et aurasun yauke ino toolaulurun, Onĵur-baourĉi, Arqai-Qasar, Šiĝi-Qutuqu ĝurban-i ileba. Ede ĝurban-i aisai keen, Qada eserĵu uqtun, altatai hartai aursu bariat, ĵundu dotoroĉa (??) ĝarĉu eserĵu ireba. Qada-da Šiĝi-Qutuqu uĵulerun: “Urida ene ĵundu-in et, mun ĵundu Altan-qanoai aĵuu ĵe. Edoe ĵundu Ĉiņķis-qaĝanoai bi ĵe. Ĉiņķis-qaano et aurasu eĉineun yekin qulaqĉu abĉiraĵu oĵumu ĉi? Bi ulu abqu!” keeĵu, Šiĝi-Qutuqu ese abua, Onĵur-baourĉi Arqai qoyar abuba. Ede ĝurban ĵundu-in yauke toolaĵu ireba. Tende Ĉiņķis-qaĝan Onĵur, Arqai, Qutuqu qurban-aĉa (??): Qada yau okba? keen asaĵba. Šiĝi-Qutuqu uĵulerun: “Altatai hartai aurasu abĉiraĵu oĵulue. Bi uĵulerun: Urida ene ĵundu Altan-qaanoai aĵuu ĵe. Edoe Ĉiņķis-qaanoai bolba ĵe. Ĉi, Qada, Ĉiņķis-qaanoai bolba ĵe. Ĉi, Qada, Ĉiņķis-qaano et eĉineun qulaqĉu yekin oĵumu ĉi? keeĵu, bi ese abuba. Onĵur Arqai qoyar oĵuksed-i ino abulaa!” keeba. Ĉiņķis-qaĝan tende Onĵur Arqai qoyar-i maši duņqatba. Šiĝi-Qutuqu-i: “Yeke Yosu setkiĵuui ĉi!” keen maši soyurqaju:

“Uĵeku-in mino nidun,
Sonosqu-in mino ĉikin

bolĵu uluu aqu ĉi?” keen ĵarliq bolba.

§ 253. Altan-qan Nan-ĵiņ oroĵu oerien elsen murĵuĵu, Tenĵeri neretu kou-ben ĵaun nokottu-i Ĉiņķis-qaĝan-tur boltuĝai keen ileĵu, imada elsekdeĵu, Ĉiņķis-qaĝan iĉuya keen Ĉabĉiyal-iyar tende iĉurun, Qasar-i ĵaoun ĝarun ĉeriudiyer dalai ĵiĵin ilerun, Bei-ĵiņ balaĝasun-i elseulĵu, ĉinana ĵurĉedun Fuqano-i daarin otĉu, Fuqano bulqa setkiesu qaulutqun! Elseesu ino, ĝiĵiar balaqat ano daarin Ula Nau muret ĵiĵin otĉu, Taour-muren oede dabaĵu, Yeke Auruq-tur neilen iretkun! keeĵu ileba. Qasar-lua Noyadaĉa ĵurĉedai, Alĉi, Tolun-ĉerbi ĝurban-i ilelduba. Qasar Beiĵiņ balaĝasun oroulĵu, ĵurĉedun Fuqano-i elseulĵu, mor-e bukun balaqasun-i orouluat, Qasar Taour-muren oede ireĵu, Auruq-tur baouĵu ireba.

§ 254. Teuno qoina Ĉiņķis-qaĝan Sartaul-irĉen-e Uquna teriuten ĵaun elĉiniyen ĵetĵuĵu alaĵdaĵu, Ĉiņķis-qaĝan uĵulerun: “Altan arĝamĵiyan Sartaul-irĉen-e ker tasuldan bulei?” keen; Uquna terinten ĵaun elĉin-iyen osuel osuen, kisal kisan, Sartaul-irĉen-tur morilaya! keen, morilaquitur, tende Yesui-qatun Ĉiņķis-qaan-a duratqan oĉirun: “Qaĝan

Undur dabaa dabaan,
Orĵen muret ĵetulun
Urtu ĉaur ĉaurun,
Oloan ulus-ien

ĵibŝiyerun setkiba.

Toreksen ele amitan-tur muŋke uĵai aĵuu!

Neul-e metu Beye ĉino
Neĵus-oduasu,
Netkel metu ulus-iyān
Ken-e ĵemu?
Tulu metu Beye ĉino
Tulbas-oduasu,
Tuyal metu Ulus-iyān
Ken-e ĵemu?

Toreksen dorben kŭluut kouduen ken-i ino keemu? Kout-te, deuner-e, oloan qaraĉus-a, mana ber maoun-a uqāĵu aquya duratqaqsan bolba. ĵarliq medetukei (??)!” Keen oĉiesu, Ĉiŋĵis-qaghan ĵarliq bolurun: “Qadun ber ĵuun boesu, Yesuyin (!) uĵe ĵob-eĉe ĵob! Ket ber, deuner, kout, ta ber Boorĉu Muqali tan ese duratqaba! Bi ber

Uridus-i ulu udaaraqui-aĉa
Umartāĵu aĵuu.
Uĵuleŋ-e ulu erustekui-eĉe
Untaraĵu aĵuu!”

keeet; “Koudun mino aqa ĵoĉi bi ĵe. Yau keemu? Ĉi kelele!” keeba. ĵoĉi-i duŋqatqu-in urida Ĉaadai uĵulerun “ĵoĉi-i: kelele! keerun, ĵoĉi-yuu tuŝin uĵulemui? Ene Merkidai ĉuloul ĵaura ker medeulkun bida?” keekui-lua ĵoĉi bosuat, Ĉaadai-in ĵaqa-tur tusĉu, uĵulerun: “Qan Eĉiĵe-de busu ese keekdelue ĉi! Namai-i ker ilĝamui? Yanbar erdemiyer hŭleu ĉi? ĝaqĉa keĉaou-beriyen maĝa hŭleu-ele ĉi! Hontusaĵu ĉimada ĝartaasu, hereĵai-en hoqtolĵu oorusuqai! (??) Abalduĵu ĉimada ilaqdaasu, unaqsan ĝaĵar-aĉa bu bossuqai! (??) Qan-eĉiĵe-in ĵarliq medetuĵai!” keeba. ĵoĉi, Ĉaadai qoyar ĵaqaĉa barilduĵu bain bukui-tur, ĵoĉi-in ĝaraĉa Boorĉu tataĵu, Ĉaadai-in ĝaraĉa Muqali tataĵu bukui-tur, Ĉiŋĵis-qaghan sin (sem) saun bi. Tende Koko-Ĉos ĵaoun eteet baiĵu uĵulerun: “Ĉaadai, yekin yaarayu ĉi? Qan-eĉiĵe ĉino koudun dотора ĉimadaĉa ereĵu bulee! Tani toreĵu-in urida

Hodutai Tenĵeri
Horĉiĵu bulee.
Oloan ulus bulqa bulee.
Oroan-duriyen ulu oroan
Olĵalaldun bulee.
Korisutai Etuĵen
Korbeĵu bulee.
ĵur ulus bulqa bulee.
Koanĵile-deen ulu ĵebten,
Koruleldun bulee.
Teimu ĉaq-tur
ĵuseĵu ese yabuba ĵe.
ĵurulĉekui-tur bolba ĵe.
Buruutĉu ese yabuba,
Bulqalduqui-tur bolba ĵe.
Amarāĵu ese yabuba ĵe,

Alalduqui-tur bolba je.
 Boqda Qadun, Eke-yüen,
 Tosun duran qoroulju,
 Sün jürükən eedeulju
 Uqulemui či!
 Buleen-eçe bulet
 Mun keeli-deçe
 Eseu toroleai ta?
 Qalaun-aça qalat
 Qaqça qaqunaq-aça
 Eseu ğarulaa ta?
 ĵurķeneçe toreksen Eke-yüen
 Ćimatqaasu,
 Ćinar ino ĵekirçu,
 ĵalirauluası ulu boli!
 Keeli-deçe toreksen Eke-yüen
 ķemuliulusı,
 ķenoer ino
 ķesķeesı ulu boli!
 Qan-eĉiķe tano
 Qamuq ulus-i bayiulusun,
 Qara teriu-ben qantuqalaĵu,
 Qara ĉısu-ban nanbuqalaĵu,
 Qara nidun-ben hirmes ulu kin
 Qabtaqai ĉiki-ben dere tur ulu talbin.
 Qanĉu-ban dereleĵu,
 Qormai-ban debusĉu,
 Šilusuniyan undalaĵu,
 Siķi-en qonaqlaĵu;
 Maĵlai-in kolesun —
 Ula-tur ķurtele,
 Ula-in kolesun,
 Maĵlai-tur ğartala,
 Olomlen kiĉien yabuqui-ĉaq-tur,
 Eke tano qantubar ĵoboldurun:
 Horaitala boqtalaĵu,
 Hooĵitala buseleĵu,
 Niitaitala boqtalaĵu,
 Niduratala buseleĵu,
 Taniyan osķerun:
 ĵalqiqui ĵaura
 ĵarim-iyan okĉu;
 Qoolai-iyan quĉiĵu,
 Qotolai-iyan okĉu,
 Qoosun yabuqui buleai.
 Eķem-eçe tano tataĵu
 Ere-lue saĉaun
 Ken-e (ker) bolĵaqu?
 ķuĵuun-eçe tano tataĵu,

ƙuun-lue saƙaun
 Ken-e (ker) bolƙaqu? keeƙu,
 Bui tano arilƙaƙu,
 Burbi tano erƙuulƙu,
 Ere-in eƙem-tur,
 Aqta-in ƙarqan-tur (??)
 ƙurƙeƙu, edoe tanoan
 Sai uƙesu! keen,
 Setkiƙu eseu amui?
 Boqta Qatun bidano
 Naran metu ƙeƙeen,
 Naur metu delƙer setkiltu bulee!"

keeba.

§ 255. Tendeƙe Činƙis-qaƙan uƙulerun: "ƙoči-i yekin tein keemui ta? Koud-un Mino aƙa ƙoči ulu-u bi? Qoina tein bu keetkun!" keen ƙarliq bolba. Ene uƙe-tur Čaada mučilƙeƙu uƙulerun: "ƙoči-in ƙučutu-i erdemun qari ulu uƙulen,

Amaar alaqsan
 Ačiasu ulu boli,
 Uƙeer ukuuluksen
 Ubčiesu ulu boli!
 Koudun aƙa
 ƙoči ba qoyar bi ƙe.
 Qan-ečiƙe-de
 Qolbaran ƙuču oksu!
 Daldariqsan-iyen
 Dalbaru čabčildusu!
 Qoƙidaqsan-iyen, borbiniyen
 Qinƙuru čabčildusu!
 Oƙodai-lu oruk bi,
 Oƙodai-i keelduye!
 Oƙodai Qan-ečiƙe derƙede aƙu,
 Baraa Yeke Maqalain
 Baoliya taniuluasu bolu ƙe!"

keeba. Ene uƙe-tur Činƙis-qaƙan uƙulerun: "ƙoči yau keemu? Kelele!" keeba. ƙoči uƙulerun:

"Čaada-lu uƙuleba!
 Čaada ba qoyar
 Qolbaaran ƙuču oksu!
 Oƙodai-i keelduye!"

keeba. Činƙis-qaƙan ƙarliq bolurun:

"Qolbaaratalla yaun bi?
 Otoƙen Eke ani bi,
 Muret-usut oloan bi!
 Salƙu(m) šitu nuntuq aut kin
 Qari daruulun salƙaya! keeet,"

ĵoči, Čaadai qoyar
 Uķes-tur-iyen ĵurulčetkun,
 irķen-e bu inieulutkun,
 Haran-a bu qabqariulutqun!
 Erte Altan Qučar qoyar
 Ene metu uķe baralduĵu,
 ĵiči uķes-tur-iyen
 Ulu ĵurķu-in tula,
 Ker kikdeluai?
 Yanbar bolġaqdaluai?
 Edoe Altan Qučar
 Qoyar-un uruud-ača
 Tan-lua salġalduya.
 Teden-i uĵeĵu,
 Yau osoldaqun ta?”

Keet “Oķodai, yau keemu? Kelele!” keeba. Oķodai uķulerun:

“Qaġan ečee soyürqaĵu,
 Uķule keekdeesu,
 Yan-ban uķuleķu bi?
 Ulu čidaqu keen ker uķuleķu?
 Čidaqui bar qataučisuqai-ķu! (??)
 Keemuĵe. Monaqoina maqa
 Uruq-tur mino:
 Olaġ-tur qučiasu
 Huker-e ulu idekdeķu,
 Oukun-tur qučiasu,
 Noqaya ulu idekdeķu toreesu,
 Qandaġai ketus
 Qulaġana sores aldaquyu-u?
 Edui-yuen lu keemu!
 Busu yau uķuleķu bi?”

keeba, Ene uķe-tur Činķis-qaġan ĵarliq bolurun: “Oķodai eimun uķes uķuleķu boesu bolu ĵe!” keeba.
 Basa: “Tolui, yau keemu? Kelele!” keeba. Tolui uķulerun: “Bi

Qaġan-Ečiķe-in nereiduksen
 Aqayüan derķede aĵu,
 Umartaqsan-i duratqaĵu,
 Untaraqsan-i seriulĵu,
 ĵe-in nokor, ĵeerde-in minaa bolĵu,
 ĵe-deče ulu qoĵidan,
 ĵerķe-deče ulu čolaitan,
 Urtu čaur čauraĵu,
 Oqor bolqa bolqaĵu oksu!”

keen uķuleesu, Činķis-qaġan ĵobšien ĵarliq bolurun:

“Qasar-un uruq
 Nikan-nien medeul!
 Alčidain uruq
 Nikan-nien medeul!
 Otčiğin-no uruq
 Nikan-nien medeul!
 Belkutai-in uruq
 Nikenien medeul!
 Tein setkiŋu, Mino uruği
 Niken-i medeulŋu,
 Mino jarliq busu ulu bolğan
 Ese hutaruasu,
 Ulu endekun,
 Ulu aldaqun ta!
 Oğodai-in uruği:
 Olaŋ-tur qučiasu
 Huker-e ulu idekdeku,
 Oukun-tur qučiasu,
 Noqaya nin idekdeķ toreesu,
 Mino uruq-tur niken-ou
 Sain ulu toreķu aŋuu?”

keen jarliq bolba.

§ 256. Čiŋķis-qağan morilarun, Taŋuut-irķeno Burqan-tur elčin ilerun: “Baraun ģar čino bolsu, keeluai či! Sartaul-irķeni altan arġamġi-ben tasuldaŋu, olulčan morilaba bi. Baraun ģar bolun morila!” keeŋu ileesu, Burqan-ni duŋqaduai uduuya urida Aša-ķanbu uķulerun: “ķuču yadan boetele Qan boltala yaun?” keeŋu, čerik ulu nemen, yeke uķe uķuleŋu ileŋuui. Tende Čiŋķis-qağan uķulerun: “Aša-ķanbu-de ker ein uķulekden bulei?” keen: “Arġača an-dur boet kelbes-ġoriŋu ireesu, yau berketu bulei? Oere maqa ķuun-tur ġoriŋu bukui-tur, ġe teli! Munķe Tenķeri-de iheekdeesu Altan ġiloa batuda tataŋu ireesu, tende maġa boltuġai, teli!” keeŋu;

§ 257. Taolai ġil Sartaul-irķen-tur Araiŋar daban morilarun, Čiŋķis-qağan qatun-ača Qulan-qatun-i abun ayalarun, deuner-eče Otčiğin-Noyan-i Yeke Auruq-tur tušiŋu morilaba. ġebe-i maŋlai ileba. ġebe-in ķeġiķe Subeetai-i ileba.—Subeetai-in ķeġiķe Toqučar-i ileba. Ede ġurbani ilerun: šġadaun otču, Sultano činana qarču, bidani ķurķeulun qansatqun!” keeŋu ileba. ġebe, tere otču, Qan-Melik-ķun balaġat daariŋu, ulu koanden, ġadaun nokčiŋuu. Teuno qoinača Subeetai, mun yosuar ulu koanden nokčiŋuu. Teuno qoinača Toqučar, Qan-Melikun qijiar balaġat qaulŋu, tariŋaġini ino dauliŋuui. Qan-Melik, balaġadiŋan qauldaa, keen, daiġm ķodolŋu, ġalaldin-Soltan, Qan-Melik qoyar Čiŋķis-qaano eserķu morilaŋuui. Čiŋķis-qaano urida Šiġi-Qutuqu maŋlai yabuŋuui. Šiġi-Qutuqu-lua bailduŋu, ġalaldin-

Soltan Qan-Melik qoyar Šiġi-Qutuqu-i daruŋu, Čiŋķis-qağan-tur ķurtele daruŋu aisuqui-tur, ġebe, Subeetai Toqučar ġurban ġalaldin-Soltan Qan-Melik qoyarun qoinača oroŋu, ġiči ani daruŋu qiduat, Buqar, Semišķyab, Otarar balaġasun-tur ani ulu neileulun daruŋu Šin-muren-e ķurtele huldeŋu yabugdarun, Šin-muren-tur čub-tusču oroqun bolun, oloan Sartauliŋan tende Šin-muren-tur süeba ġe. ġalaldin-Soltan Qan-Melik qoyar amiŋan qoroġun Šin-muren oede tutaaba. Čiŋķis-qağan Šin-muren oede yorčiŋu Batkesen-i daoliŋu otču, Eke-ġoroġan ķeun-ġoroqan ķurču Baruan-keeri baouŋu, ġaliŋartai Bala-i ġalaldin-Soltan Qan-Melik qoyari nekeulun ileŋu, ġebe Subeetai qoyari maši soyurqaŋu: “ġebe, či ġirqoadai neretu bulee. Taičuudača ireŋu ġebe bolba ġe či! Toqučari Qan-Melikun qijaar balaġat oerun duraar

qaulŋu, Qan-Meliki daiġiulba, ġasaq bolğan mokoriuluya!” keen baraŋu, ġiči ulu mokoriulun maši

dunqatču, čerik medeķu-eče ereulju baoulba.

§ 258. Tedui Čiņķis-qağan Baruan-keer-eče qariju, joči, Čaadai, Oķodai ģurban koudi baraun ģarun čeriudiyer Amui-muren ketulju, Uruņķeči balaģasu baoutqun! keen ilebe. Tolui-i Ilu Isebur teriuten oloan balaģat

baoutqun! keen ilebe. Čiņķis-qağan oesun Otarar balaģasu baouba. joči, Čaadai Oķodai ģurban kout očiju ilerun: “Čeriut mano buķutba. Uruņķeči balaģasu ķurba. Kenoen uķeer yabuqun ba?” keen očiju ileesu, Čiņķis-qağan ģarliq bolurun: “Oķodai-yüen uķeer yabutqun!” keeju ileba.

§ 259. Tedui Čiņķis-qağan Otarar balaģasu oroulju, Otarar balaģasunača ķodolju, Semiskıyab balaģasu baouba. Semiskıyab-balaģasun-ača ķodolju, Buqar balaģasu baouba. Tende Čiņķis-qağan Bala-i ķuličen Altan-

qoroqono niriun Soltano ģusalaņ ģusaļu, Tolui-tur elčin ileba: šHoan qalaun bolba. Busut čeriut baout je. Či Bidan-tur neile!” keeju ileesu, Tolui Ilu, Isebur tan balaģat abču, Sisten balaģasu ebdeju, Čuq-čeren balaģasu (??) ebden bukui-tur, elčin ene kelen ķurķeesu, Tolui Čuq-čeren balaģasu ebdeet, qarin baouju ireet, Čiņķis-qağan-tur neileba.

§ 260. joči Čaadai Oķodai ģurban kout Oruņķeči balaģasu oroulju, ģurbaula balaģat irķen qubiyalduju, Čiņķis-qaana qubi ese ģarģaļu. Ede ģurban kout baouju ireesu, Čiņķis-qağan joči Čaadai Oķodai ģurban koudi

čimatču, ģurban udur ese aulģaulba. Tende Boorču, Muqali, Šiģi-Qutuqu ģurban očirun: “Očin-melģen aqsat — Sartaul-irķeno Soltani — doroitdaulju balaģat irķe ano abuai bida! Qubiyaju abdaqu Oruņķeči balaģasun, qubiyalduju abqun kout — buķude Čiņķis-qaanoai bi. Tenķeri ģaģar-a ķuču nemekdeju, Sartaul-irķeni edui doroitdauluqsan-tur, ba oloan, ere aqta Čino, bayasču maģaiju amui! Qaan yekin ein kilinlaļu amu? Kout buruuyan uqaju ayüba je. Qoiči-yüan surtuģai! Kout aburiyan alģasauģei! Soyürqaasu aulģauluası bolquyu?” keen očiesu, Čiņķis-qağan ģaliraļu, joči Čaadai Oķodai ģurban koudi aulģaulju, duŸqodurun:

Otoķus uķes
Orkitču,
Qaučin uķes
Qadarču,
Baiqsan ģaģar-a
Baqta(n) aldatała,
MaŸlai-in kolesun
Arčin yadatała,

badarkiju, čimaliyar sueyuer duulģan bukui-dur, QoaŸqai-qorči, QoaŸtaqar-qorči, Sormaģan-qorči, ede ģurban qorčin, Čiņķis-qaana očirun: “Boro šibaoun baoliya-tur sai oroqu metu kout; sai edui ayalan surun bukui-tur, koudi šintalun, mene metu yekin ein dunģodumu? Kout ayüju setkiliyen alģasauģei! Naran šinķeķu-eče urģuqu-da ķurtele dain irķen bi. Mani, Tobodut noqodiyan tukirču ileesu, dain-irķeni ba, Tenķeri Qaģar-a (??) ķuču

nemekdeju, altan-munķu, aurasun-tabar, irķen-orģan Čimada abčirasuģai! Ali irķen keeesu, ene horone Baqtat irķeno Qaliba-Soltan keeķu bi keemui. Teun-tur ba ayalasuģai!” keen očiesu, Qağan sooraļu, ede uķes-tur ģaliraļu,

Čiņķis-qağan ģobšiyeju, ģarliq bolurun, Qoaņqai, Qoaņtaqar, Sormaģan ģurban qorčini soyürqaļu, Adarqıdai-Qoaņqai, Doluņģirdai-Qoaņtaqar qoyari: “Mino derķede atuģai!” Oteķedai-Čormaģani Baqtat-irķentur Qalibo-Soltan-tur ayalaulba.

§ 261. Basa Hindus-irķen Baqtat-irķen qoyarun ģaura Aru maru madasari irķeno Abtu balaģasun-tur Dorbetai Dorbo-Doqšini ayalaulba.

§ 262. Basa Subeetai-Baaturi: umereši—Kaņlin, Kibčaut, Baģiģit, Orosut, Maģarat, Asut, Sasut, Serkesut, Kešimir, Bolar, Lalat—ede harban nikan aimaq qarin irķen-tur ķurtele, Idil ģayaq usutan

muret ketulun, Kiwamen kermen balağasun-tur qurtele — Subeetai-Baaturi ayalaulba.

§ 263. Basa Sartaul-irkeni abun baraju, Čiŋkis-qağan jarliq bolurun: Balaqat balaqat-tur Daruğaciŋ talbiŋu, Uruŋkeči balağasun-ača Yalawači Masqut nereten ečiŋe kout, qoyar Qurumši oboqtan Sartaul ireŋu, balağasun-o Yosudore Čiŋkis-qaana uŋuleŋu, Yosun-tur adali meden kelelekdeŋu, koudi ino Masqut Qurumši-i, bidano Daruğas-lua. Buqar, Semisken Uruŋkeči, Udan, Kisqar, Uriyaŋ, ğuseŋdaril teriuten balaqadi medeulun tuŋiŋu ečiŋe-i ino Yalawači-i abčiraŋu, Qitadun juŋdu balağasu medeulun abčiraba. Sartaqtai ŋuun-neče Yalawači Masqut qoyarun balağasuno Tore-yosun čidaqu-in tula, Qitat-irkeni medeulun Daruğas-lua tuŋiba.

§ 264. Sartaul-irken-tur doloan hoat yabuŋu, tende jalairtai Bala-i ŋuličeŋu bukui-tur, Bala Šin-mureni ketulŋu, jalaldin-Soltan Qan-Melik qoyari Hindusun ğaŋar-a qurtele nekeŋu, jalaldin-Soltan Qan-Melik qoyari

jabqaŋu, Hindusun qijiar irken-i daoliat, oloan temeeŋ, oloan serkes-i abuat, ireŋuui. Tende Čiŋkis-qağan qariŋu, ğaura Erdiŋi ğusaŋu, doloduar hoan Taqiya jil namur Qara-tunna Ordos-tur baouba.

XII

265. Tere ubul ubuljeŋu, Taŋut-irken-tur morilaya keen šini toa toulaju, Noqai jil namur Čiŋkis-qağan Taŋut irken-tur morilaba. Qadun-dača Yesui-qadun-ni abču otba. ğaura ubul Arbuqa-in oloan quladi abalaasu Čiŋkis-qağan josotu-boro-i unoŋu bulee. Qulat daariŋu ireesu, josotu-boro urŋuŋu, Čiŋkis-qaan-ni morinača unaasu, mariyaban maŋi ebetču Čoorqat baouba. Tere sueni qonoasu, manaqar Yesui-qadun uŋulerun: “Kout, Noyat keleleldutkun! Qağan sueni mariya qalaun qonoba!” keeba. Tende Kout Noyat quraasu, Qoanqotadai Tolun-čerbi duratqan uŋulerun:

"Taŋut-irken

Noduksen balağasutan
Nunji unntuq tan bi!
Noduksen balağasu-ban
Uurču ulu otqun tede!
Nunji nuntuğ-iyen keŋu
Ulu otqun tede!

Bida ičuŋu, Qağan-no maraa seriuduesu, basa jiči morilat je bida!” keeesu, burin Kout Noyat ene uŋe jobšieŋu, Čiŋkis-qaan-a očiesu, Čiŋkis-qağan uŋulerun: “Taŋut-irken Bidan-i: ğuruŋe yadaŋu qariba! keekun. Bida elčin

mağa ileŋu, elčini mun ene Čoorqat-ta sobilaŋu, uŋe ano uqaŋu ičuasu bolu je!” keeŋu, tende elčin-e dau bariulŋu ilerun: “Nidoni Burqan či uŋulerun: Ba, Taŋut-irken baraun ğar Čino bolsu! keelue. Čimada tein keekdeŋu

Sartaul-irkene eyeduriyen ese oroqdaŋu, morilasu! Keen ğuyüŋu ileesu, či Burqan, uŋe-duriyen ulu ŋurun, čerik ba ulu oŋun, uŋeer daariŋu ileŋu bulee. Oere ğoriqsan-tur, qoina olulçasu! keen, Sartaul-irken-tur morilaŋu, Muŋke Teŋkeri-de iheekdeesu, Sartaul-irkeni juk-tur oroulŋu, edoe ireesu, Burqan-tur uŋe olulçasu, keen aisai!” keeŋu ileesu, Burqan uŋulerun: šDaariqu uŋe bi ese uŋulelue!” keeŋuui. Aša-ŋanbu uŋulerun: šDaariqu uŋes bi uŋulelua. Edoe ber boesu, ta Moŋğol qatquldua surču qatquldusu! keeesu, bi burun Alašai-nuntuq-tu

Terme ŋer-tu,
Temeen ačiya-tu

biyu. Alašai ğoriŋu, nadur iretkun! Tende qatqulduya! Altan-muŋŋun, aurasun-tabar kerektu boesu, Eriqaya Eriŋeu-i ğoritqun!” keeŋu ileŋuui. Ene uŋe-i Čiŋkis-qaana ŋurŋeesu, Čiŋkis-qaan (??) mariya

qalaun arun, uqulerun: “je, teli! Eimu yeke uquleulju, ker ičuqdaqui? Ukurun yeke uqe-tur šiqañ yabuya!” keeju: “Muñke Tenqeri, Či mede!” keen, Čiñkis-qağan Alaşai joriñu qurču, Aşa-qañbu-lue qatqulduju, Aşa-qañbu-i daruju, Alaşai deere qorqalaulju, Aşa-qañbu-i abču

Terme qer-tu,
Temeen ačiya-tu

irqeni ino hunesuer keistele talaulba.

“Erekun omoqun
Ere bin sait
Tañudi qiduñu,
Eimun-teimun Tañudi
Čeriut qun-e
Bariqsaar-oluqsaar abutqun!”

keen jarliq bolba.

§ 266. Čiñkis-qağan časutu deere jusañu, Aşa-qañbu-lue aulalaqsat daijiqsat

Terme qer-ten
Temeen ačiya tan

Tañudi, čeriut ileñu onoqsaar ulittele talaulba. Tendeče Boorču, Muqali qoyar-a soyurqarun: “kučun-e medetele abtuqai! (??)” keen jarliq bolba. Basa Čiñkis-qağan jarliq bolurun: “Boorču Muqali qoyar-a soyurqal oqurun, ğitat (??) irqen-eče ese oqulee!” keen: “Qitat-irqeno juin-i, ta qoyar

Saçau qubiyalduju abutqun!
Sait Koudi ano
Šibaou-ban bariulju,
Daqaulju yabutqun!
Sait okidi ano
Oskeju, emes-iyen
Qormai jasaulutqun!

Qitat-irqeno Altan-qan-no itekelten inaut — Moñğolun ebukes-ečiķes-i baraqsan Qara-Qitat juin-irqen ajuui je. Edoe Mino itekelten inaut — Boorču Muqali, ta qoyar biyu je!” keen jarliq bolba.

§ 267. Čiñkis-qağan časutu-ača qodolju Uraqai-balağasu baouñu; Uraqai-balğasunača qodolju, Dormekai-balağasu ebden bukui-tur, Burqan Čiñkis-qağana auljara ireba. Tende Burqan auljarun altan sumes teriulen

altan-muñkun, ayağa-saba yesun yesut; kout-okit yesun yesut; aqtas temet yesun yesut; eldebiyer yesun yesut jisuleñu auljaqui-tur, Burqani euden buteun-a auljaulba. Tere auljaqui-tur, Čiñkis-qağan dotore dura bulqaba. ğutaar udur Čiñkis-qağan jarliq bolurun; Iluqu-Burqan-a Šidurğu nere okču Iluqu-Burqan Šidurğu-i irekdeju, tende Čiñkis-qağan: Iluqu-i nokčietkun! keen, Tolun-Čerbi-i: ğardañu nokčietukai! keen jarliq bolba. Tende Tolun-Čerbi: Iluqu-i ğardañu buteeba! keen očiesu, Čiñkis-qağan jarliq bolurun: “Tañut-irqen-tur uqe olulčan aisuqui-tur, jaura Arbuqa-in qulat abalaasu, ebeeduxsen mariya Mino anatuğai! keen, amin beye Mino qairalañu, uqe duratqaqsan Tolun bi je. Nokor qunno qoroan uqe-tur ileñu, Muñke Tenqeri-de kuču nemekdeju, ğar-turiyan oroulju, ošien abuai je Bida! Iluqu-in ene abču ireksen nouuqu qarşı, ayağa-saba selte, Tolun abtuğai!” jarliq bolba.

§ 268 Tañut-irkeni daouliju, Iluqu-Burqani Šidurğu bolğaju, ima-i buteeju: “Tañut-irkeno eke ečiķe-i uruqun uruqa qurtele muquli-musquli-i uķai bolğan, idee idekui ĵaura: Muquli-musquli uķai! keen ukuulun ečitkan keleden atqun!” keen ĵarliq bolba. Tañut-irken uķe uķuleju, uķe-tur ulu qurķu-in tula, Tañut-irken-tur Čiñķis-qağan nokoete ayalaĵu, Tañut-irkeni muqutqaĵu ireĵu, ġaqai ĵil Čiñķis-qağan Tenķeri-tur qarba. Qaruqsan-a (??) Yesui-qadun-na Tañut-irken-eče maši okba.

§ 269. Quluġana ĵil Čaadai, Batu teriuten Baraun Qarun Kout: Otčiġin-Noyan, Yeķu, Yesunķe turiuten ĵaoun ġarun Kout; Tolui teriuten ġol Kout; Okit, ĵureķet, Tumedun Miñġadun Noyat burin bolğaju, Kelureno Kodeu-aral-a ĵur-iyer qurıĵu, Čiñķis-qağan-a nereiduksen mun ĵarliġiyar, Oķodai-qağan-ni qan orķuba. Čaadai aqa Oķodai-qağan-ni (??) deu-yüen qan erķuĵu, Čiñķis-qağan Ečiķe-yüen Altan Amin saqin aqsat kebteul, qorčın, naiman miñġat turqaut, Qan-Ečiķe-in mino Beye čaada yabun aqsat enču tumen keşikten ino Čaadai-aqa Tolui qoyar Oķodai-qan-u qan taoulba. ġolun Ulus-i mun yosuar taoulba.

§ 270. Oķodai-qağan orıyan qan erķuulĵu, datora yabuqun tumen keşikteni, Qolun Ulusi oer-duriyan bolqaulun barajı; urida Čaadai aqa-tur eyetuĵu, Čiñķis-qağan Ečiķe-yüen dorqut talbiqsat irkeno, Baqtat-irkeno,

Qalibo-Soltan-tur ayalaqsan Čormağan-qorči-in ķeĵiķe Oqotur Muñķetu qoyari ayalaulba. Basa urida Subeetai-Baaturi Kañlin, Kibčaut, Baĵiġit, Orusut, Asut, Sesut, Maĵar, Kešimir, Serķesut, Bular, ķeret-irken-tur qurtele, Adil ĵayaq usutan muret ketulun, Meketmen, Kermen, Keibe teriuten balaqat-tur (??) ayalaqsan Subeetai-Baatur tede irkene berkeldukdeĵu, Subeetai-in ķeĵiķe Batu, Buri, Muñķe teriuten oloan Koudi morilaulba. Ede ayalaqsat burin Koudi Batu aqalatuġai! keen ĵarliq bolba. Qol-ača ġaruqsadi ĵuyük aqalatuġai! keen ĵarliq bolba. Ede ayalaquni ulus medekun Kout kouduen-ķu yeke kou ayalaultuġai. Ulus ba ulu medekun Kout, Tumedun, Miñġadun, ĵaudun, Harbadun Noyat, oloan ĵuun ken ber boesu, kouduen aqa-i ayaultuġai! Okit, ĵureķet mun yosuar kouduen-ķu aqa-i ayaultuġai! keen ĵarliq boluat, basa Oķodai-qağan uķulerun: “Ene ba koudun aqa-i ayalaulqu yosun Čaadai-aqa-ača bolĵuu ĵe. Čaadai-aqa uķuleĵu ilerun: Subeetai-in ķeĵiķe Kouduen aqa Buri-i ayalaulumu.” Koudun aqa ayalaasu, čerik arbin ġarqu. Čerik oloan boluası, čirai deere ĵučutee yabuyu, Činadu daisun ĵuun oloan qarin bi. Tere uĵuur-e— kečeun irken tede: qilinlaasu, oerun mese-duriyen ukukun irken tede! Meses qurčatan, keekdemui!” keeĵu ileĵuui. Oķodai-qağan uķulerun: “Tere uķe-tur Bidano ber Čaadai-aqa-in kičianķu ĵučuer Koudun aqa-i ġarqaya! keen ĵuk-ĵuk duñqaaĵu, Batu, Buri. ĵuyuk, Muñķe teriuten Koudi ayalaulqui yosun eimu bi ĵe”.

§ 271. Basa Oķodai-qağan Čaadai-aqa-tur eyetuĵu ilerun: “Čiñķis-qağan Ečiķe-yüen belen-tur sauba. Yanbar erdem-yer sauba? keen uķulekdeķu-yu bi? Čaadai-aqa-i ĵobšieesu, Qaqan-Ečiķe (??) Bidano Qitat-irkeno Altan-qağan-ni dorqut talbilua. Edoe bi Qitat-irken-tur morilası!” keen eyetuĵu ileesu, Čaadai-aqa ĵobšieĵu: “Yau alĵaqu (aldaqu)? Auruq-tur sain ĵuun tušiĵu, morilatqun! Bi endeče čerıut ġarğaju ilesı!” keeĵu ileĵuui. Yekes-Ordos-tur Oldaqar-qorči-i tušiĵu;

§ 272. Taolai ĵil Oķodai-qağan Qitat-irken-tur morilaĵu, ĵebe-i mañlai ileba. Tedui Qitadun čeriudi daruĵu hunĵiu baitala qiduat, Čabčiyali dabaajı, ĵuk-ĵuk qotot balaġat ano oereulun čerıut yabuulĵu, Oķodai-qağan ebetčın ĵurteĵu aman kelen ĵabqan alĵaqdarun, boes boes tolķečın-e tolķeleuluesu, Qitat-irkeno ġaĵar Usuno Eĵet Qat irken-orqo-ban daouliq-darun, balaġat qotodiyan ebdekderun, turķune adalamui, Irken-orqo, altan-muñķun, aduusun, ideen ĵolia okķuya! keen abitlaasu, ulu talbıran dulet turķune adalamui. Uruġ-un ĵuun-eče bolqu-yu? keen abitlaasu, Qağan niduniyen neeĵu, usun ġuyüĵu uuĵu: Yaun bolbi? keen asaqtajı, boes očırın “Qitat-irkeno ġaĵar Usuno Eĵet Qat, ġaĵar usuniyen ebdekderun, irken-orqo-ban daouliqdarun, turķune adalamui. Busu yaun ber ĵolia okķuya keen abitlaasu, dulet turķun-e ĵiurmedemui. Uruqun ĵuuneče bolqu-yu? keeesu, talbıramui. Edoe ĵarliq medemu ĵe!” keen očiesu, ĵarliq bolurun:

šDerķede Koudeče ken bi?” keeesu, Tolui-Koun derķede bulee. Uķulerun:

“Sutu Čiñķis-qağan
Ečiķe bidano,

Deere aqa-nar
 Doro deu-ner beetele
 Qağan-aqa-i čima-i
 Aqta metu soonğuşu,
 Irķe metu bilijū,
 Yeke Oro-ban
 Beye-tur Čino ĵiğuşu,
 Oloan ulus-i Deere Čino
 Ačijū okba ĵe!
 Nama-i burun,
 Qağan-aqa-in derķede aĵu,
 Umartaqsan-i duratqaĵu,
 Untaraqsan-i seriulĵu,
 Yabu! keekdelue.
 Edoe Qağan-aqayan
 Čima-i aldaasu bi,
 Keno umartaqsani duratqaqu?
 Keno untaraqsani seriulķu?
 Unen-ber Qağan-aqa mino
 ĵob ese boluasū,
 Oloan Moŋğol ulus
 Onečirekun,
 Qitat irķen
 Kibkaŋkun!
 Qağan-aqa-yüen
 Orun-a bi bolsū!
 Tulu-in niruun —
 Bi tulbalba,
 Kileme-in. niruun—
 Bi kiŋķulba!
 Ile-i—bi ilaqba,
 ġada-i—bi qatquba!
 Niur ġoa,
 Niruun urtu —
 Bi-ķu bi ĵe!
 Boes arbatqun,
 ĵuķerutkun!”

keeĵu, boes ĵuķereesu, ĵuķerken usu Tolui-Koun uuba. Qoran sauĵu uķulerun: “Soqtaba bi! Soqtaqu-i mino serķutele onečit-učūķet, deuneriyen, belbisun beriyen berude oin-a ķurtele asaraqu-i Qağan-aqa meietuķai! Ali ber uķe-ben uķulelee bi, soqtaba!” keet ġarču otču ĵob ese boluqsan yosun teimu.

§ 273. Tedui Altan-qan-ni muqutqaĵu, seuse nere okĵu, altan-muŋķun, altatai hartu aurasun tabar, alašas seuses-i ano daouliĵu, Alġinči Tanmačin talbiĵu, Naŋġiŋ, ĵuŋdu ĵuk ĵuk-tur balaġasun-tur Daruġačin talbiĵu, tubšin tukel qariĵu, Qara-qorum-a baouba.

§ 274. Čormaqan-qorči Baqatat-irķen-i elseulĵuui. Tere ġaġar sain, et sain keekdemui, keen medeĵu, Oķodai-qağan ĵarliq bolurun: “Čormaqan-qorči-i mun tende Tanma sauĵu: šira altan; širamal; altatan naqut; načidut dardas; subut; tanas; ķuĵuķu urtus kol undur tobičaut; ķuriŋ eleut; daus-i; kičidut; ačiana qačidut; laosasut—hoan-tur ķurķeulĵu ilen atqun!” keeba. — Subeetai-Baaturun ķeĵiķe aylaqsat:

Batu, Buri, quyük, Munke, teriuten oloan Kout — Kanlin, Kibčaudi, Baŋiğidi oroulju; Ejil, jayaq, Meqet-balağasu ebdeju, Orusudi qiduju, uluttele talaba. Asut, Sesut, Bolerman, Kerman-Kiwa teriuten balaqadun (??) irkeni daouliju elseulju, Daruqačin, Tanmačin-i talbiju qariba. Urida jurčes Solonqas-tur ayalaqsan jalairtai-qorči-in qejike Yesuder-qorčini ayalaulba. Tanma sautuğai! keen jarliq bolba.

§ 275. Batu Kibčaqčin ayan deerece Oqodai-qağan-na ečinece očiju ilerun: “Munke Tenqeri-in kučun-tur Qağan-abağa-in Su-tur Meqet-balağasun ebdeju, Orusut-irkeni daouliju, harban nikan qarin irkeni juk-tur oroulju, Altan jilua ičun tataju, salulçaqui qurin qurinlaya keelduju, yeke čačar bosqaju qurinlaqui-tur, bi ede bukun Koudun aqaqan boluqsan bolju, nikan-qoyar ayaqa otok urida uuba, keen, nadur Buri quyük qoyar maouilaaju, qurin ulu qurinlan morilaqdaba. Morilaaju, Buri uqulerun: Batu sača boet bolju, urida ker uuqun bulee?

Saqaltan emeket
Sačaun bolju,
Osükei-er turiju,
Olmii-er qečikilikui!”

keejuui. quyük uqulerun: “Tede qortan emekedi ebceu tano jorqaldaya-či bida! Tedeeri! keejuui. Eljikiđai-in Koun Harğasun uqulerun: Modun seul jubčiya, tedeni! keejuui. Ba burun: Busu Heliqetu bulqa irken-tur morilauldaaju, job-u tob-u bolqu bolba? keeju bukui-tur, Buri quyük qoyar-a ein keekdeet, eye uqai tarqaqdaba. Edoe Qağan-Abağa medetuğai!” keen očiju ilejuui.

§ 276. Batu-in ene uqe-tur, Qağan maši kiliñlaaju, quyüki ulu auljaulun uqulerun: “Ene dormekai keno uqes-tur dolusquju aqa quune aman duuren uquleyu? Qaqča ondeken huutuğai! Mun aqa quuno ebceun-tur daisurqan ajuu!

Alğinči talbiju,
Harban quruud-un
Kimul ino qautala
Aulas metu balaqat-tur (??)
Abariuluya!
Tanma talbiju,
Tabun quruud-un
Kimul ino tamutala
Dabtamal qatanğu balağat-tur
Abariuluya!

Či, beter maoui dormekai Harğasun, keni anqesikeju Bidano uruq-tur aman duuran yeke uqe uqulen bulee? quyük Harğasun qoyari qantu ileye! Harğasuni mokoriuldequ bulee! Alaqčilaba — keekun ta! Buri-i burun keesu, Batu-da uqule: Čaadai-aqa-da uquleju letuğai — Čaadai-aqa medetuğai!” keeba.

§ 277. Koud-eče Maŋkai, Noyadača, Alčidai, Qoaŋqortai-jaŋqi teriuten Noyat duratqan očirun: “Činğis-qaqan (??)Ečiqe-in Čino jarliq:

Keer-un uile — Keer-e qu noyalaqu bulee.
qer-un uile
qer-tur qu noyalaqu bulee.

Qağan-m soyürqaasu, Qağan quyük-tur kiliñlaaju amu. Keer-un uile biyu. Batu-da tuşiju ileesu bolqu-yu?” keen očiesu, ene uqe-i Qağan jobšiyeñ jaliraaju, quyüki aujaulju sueyui-er uqe duŋğodurun: “Ayalaaju odurun jaura

Boksetu quuno—

Bokse ino ese huledeba
Keekdemu či.
Čiriķun harano —
Čirai ququlķu otba
Keeudemu či

Orusut-irķeni tere čino aur kiliņ-dur, ayūķu oraqdaqsani bolģan aqu-yu či? Orusut-irķeni ģaqčaar orouluqsan metu setkiķu, omoq dura bariķu, Aqa ķuun-tur daisurqan aisu či! Čiņķis-qaģan Ečiķe-in Bidano ĵarliq-tur bi:

Oloan-ayūuli
ķun-uķuuli.

Keeķu ese-u bulee? ģaqčaar tuniqsan metu, Subeetai Buķek qoyarun qalqa-da yabuķu oloar buriyer qansaķu, Orusut Kibčaudi oroulķu, nikan-qoyar Orusut Kibčaudi olķu, ešiķe-in šira oluai-ķoeai-eduuye eremšiķu, nikante ķer-teče ģarču, yauber ģaqčaar tuniqsan metu, uķe daou urisču ireķu(u) či? Maņķai, Alčidai, Qoaņqortai-ĵaņģi tan-a

Dekdeksen ĵuruķen-i
Derķe nokor bolķu
Todeeķu(u).
Debulkui toqoan-i
Deleķai šinaģa bolķu
Amurliuldaķu(u).

ķe, teli! Keer-un uile — Batu-i keeleai. ķuyūk, Harģasun qoyar-i Batu medetuķai!” keeķu ileba. “Buri-i Čaadai-aqa medetuķai!” keeba.

§ 278. Basa Oķodai-qaģan ĵarliq bolurun: “Čiņķis-qaģan Ečiķe-tur Mino yabuqsat kebteul, qorčīn, turqaut, burin kešikteno yabudal tuņqun duulģaqui ĵarliq tuņqaarun, Qaģan-Ečiķe-in ĵarlq-iyar (??) urida ker yabuqun

buleai, edoe mun yosuar yabutuģai! keen ĵarliq bolurun: qorčīn, turqaut uridu yosuar udur mor mor-duriyen yabuķu, narataya kebteul ĵailaķu, ģadana qonotuģai! keen ĵarliq bolba. Sueni Bidan-tur ķer-un horčīn kebteul muģurituģai! Naran šīņķekseno qoina, sueni yabuqun haran ķebteul bariķu qonotuģai. Oloan tarqaqsano qoina, qonoqsat kebteul-eče busut dotoqši ĵoričēn oroqun harani bariqsat kebteul ekit ano dalbaru čabčiķu oortuģai! Sueni yaaral keletu ķuun ireesu, kebteul-tur keleleķu, ķer-un umere-če kebteul-lue qantu baiķu keleleldutuķai! Ordo-ķer-tur oroqu ģarqu-i Qoaņqortai, Širaqan tan ĵasaut kebteul-lue qantu ĵasatuģai! Elģiķidai iteķeltu boetele, ĵilda kebteulun deķeun yabuqu bolun kebteul-a bariqdala! keen ĵarliq busu ulu bolqaqu (??) kebteul iteķeltu bi ķe! keen ĵarliq bolķu, kebteulun toa bu asaqtuģai, kebteulun saurin deķeun bu yabutuģai, kebteulun ĵaqaun bu yabutuģai, kebteulun deķeun yabuqun, ĵaqaun yabuqun harani kebteul barituģai! Kebteulun toa asaqu ķuun-no tere udurun unoqsan aqta emeeltu-qadaartu-i, emusuksen qubčasun selte, kebteul abtuģai! Kebteulun saurino kenber deere bu sautuģai! Kebteul tuq keurķe

doro ĵida ayaģa-saba asaratuģai! Undan-ideeni otkan miqa kebteul daruģalatuqai! (??) keen ĵarliq bolba. — Ordo ķer terķēn asaratuģai! Bidano Beye čerik ese ģaruasu, Bidanača aņģida oere kebteul čerik bu ģartuģai! Bidani

šibaoulaqui abalaqui-tur, ĵarimudiyan Ordo ķer terķēn-tur čaqlaķu talbiķu, Bidan-lua ĵarin kebteul yabutuģai! Kebteul-eče Nuntuučīn yabuķu Ordo baoultuģai! Euden čaada kebteul Eudečīn bayituģai! Burin kebteul Qadaan miņģa medetuķai!” keen ĵarliq bolba.— Basa kebteulun kešik kešikun Noyat tuširun Qadaan Bulqadar qoyar nikan kešik bolķu eyetulduķu, nikan kešik oroķu, Ordo-in baraun ĵaoun

eteet qaqas sauju, jasatuğai. Amal Čanar, qoyar eyetulduju, nikan keşik bolju, keşik oroju, Ordo-in baraun jaoun eteet qaqas sauju jasatuğai. Qadai Qoričar qoyar eyetulduju, nikan keşik bolju, keşik oroju, Ordo-in baraun jaoun eteet qaqas sauju, jasatuğai. Yalbaq Qaraudar qoyar eyetulduju, nikan keşik bolju, keşik oroju, ordo-in baraun jaoun eteet qaqas sauju jasatuğai. Basa: Qadaan Bulqadarun keşik, Amal Čanarun keşik, ede jirin kešut, Ordo-in jaoun eteet nuntuqlaju keşik orotuğai. Qadai Qoričar qoyarun keşik, Yalbaq Qaraudar qoyarun keşik, ede jirin kešut, Ordo-in baraun eteet nuntuqlaju keşik orotuğai! keeba. Ede dorben keşik kešteul Qadaan medetuğai. Basa kešteul, Mino Beye čaada, Ordo horčin bayiju, euden daruju kešteuğai! Kešteul-eče Ordo-tur oroju qoyar haran Tusurke barituğai! keen jarliq bolba. Basa: Qorčini Yesuntoe, Bučidai, Qorqudaq, Lablaqa, dorben, keşik keşik bolun, qor aqsquya turquaudun dorben keşik keşik-tur ačidun qorčiniyan jasaju oroldutuğai! keen jarliq bolba. Basa turquaudun kešitudun Otoqus-i urida meden aqsadun Uruq-ača tuširun, urida meden aqsan Alčidai, Qoanqortaqa qoyar eyetulduju nikan keşik turquaudi jasaju orotuğai. Temuder jeju qoyar eyetulduju nikan keşik turquaudi jasaju orotuğai (?). Mañqutai keşikeleri medeet, nikan keşik turquaudi jasaju orotuğai (?). Basa Qağan jarliq bolurun: Burin Noyat Eljikidai-i aqalaju, Eljikidai-in uke-er yabatqun! keeet, basa jarliq bolurun: Kešiktu kuun keşik oroqui-tur hoaraasu, urida jarliq-un (?) yosuar, ğurban beries suyutuğai. Mun kešiktu kuun basa nokoete keşik hoaraasu, doloan beries sueyutuğai (?). Basa mun kuun, obetčin šiltaa uqai, keşikun Otoqu-tur eye uqai, ğutaarta keşik hoaraasu, Bidan-tur yabuqui-yan berkešien ajuu. ğučin doloan beries sueyuet, qola ğajar-a niduno ečine ileye! Basa: Keşikudun Otoqus kešikleksen kešikteni ulu bukutkan keşik hoaraasu, kešitudun Otoqusi ereuleye! Basa: Kešitudun Otoqus ğutaar ğutaar keşik oroqui-tur, yeutkeldukui-tur, ene jarliq kešikten-e sonosqatuğai! jarliq sonosuat burun, kešikten keşik hoaraasu, jarliğun yosuar ereuleye! Ene jarliq kešikten-e ese sonosqaasu, kešitudun Otoqus aldaltan boltuğai! Basa: Kešitudun Otoqus sačau orosqat Mino kešiktu-i, Bidanača eye uqai, aqalaqdaba-ele, keen, bu onjituğai. jasaq koanteesu, Bidan-a jaatuğai. Ukuuldeku yosutu boesu, Bida mokoriulut je. Keseekdeku yosutu boesu, Bida sueyut je. Aqalaqdaba, keen, Bidan-a ulu jaan, oesut ğar kol qurkeesu, nodurğa-in qarin—nodurğa, berie-in qarin — berie qariultuğai! keeba. Basa: ğadanadus Miñğadun Noyadača Mino Kešikten deere bi je! ğadanadus jaudun Harbadun Noyadača Mino Kešikteno kotočin deere bi je! ğadanadus Miñğaliut Mino Kešikten-tur kerelduesu, Miñğaliudai-i ereuleye! keen jarliq bolba.

§ 279. Basa Oğodai-qağan uqulerun: “Čiñkis-qağan Ečiķe-yüen joban bayiuluqsan Ulus-i bu joboaya.

Kol ano kosere,
ğar ano ğajara

talbiulju jirğauluya. Qağan-Ečiķe-yüen belen-tur sauju, irke ulu joboan, šulen-e ede ulus-ača surukun nikan šileku qonin hoan hoan-tur oktuğai. jaun qonidača nikan qonin qarqaju mun jaura ukeun dutaun-a oktuğai. Basa: Aqa-Deu oloan ere aqta keşik čiluasus, undan tere tudun irkeneče ker qubčiqdaqui? juk juğun miñğat miñğadača keut ğarğaju, saat, saarinčin tani aduulaat, Nuntuqči tan-i orošin tolet qarğaju, Unoqučin boltuğai. Basa: Aqa-Deu čiluasus, okliķe soyurqal okuye. Aurasun, sukes, qot-numut, quyaq, jebe čaŋ-ut tusurču, balağat saqiuluya. juk juķeče Balağacin, Amučin ilğaju saqiultuğai. Basa: Ulus irken-e nuntuq usu qubiyaju okuye. Nuntuq nuntuqlaulquya miñğat miñğadača Nuntuučin ilğaju ğarğasu bolqu-yu? Basa: Čoel ğajar-a qoresun-eče busu ulu amui. irken-e auya saqut. Čanai Tuurtai qoyar Nuntuučin teriuleju, čoel-un quduut eriulju qašituğai! Basa: Elčin haulurun, Elčino ba yabudal udaan bi. Ulus irken-e ba jobolaŋ bi. Edoe bida oğoata orošiolun, juk juķ-un miñğat miñğadača jamčin Ulaačin ğarğaju, saurit saurit jam talbiju, Elčin-i qadağa uqai ulusiyar ulu bituulun, jamiyar haulğasu bolqu-yu? Ede uiles-i Čanai Bolqadar qoyar uqaju bidan-a duratqaasu job aqu-yu? keen setkiju Čaadai-aqa medetuğai! Ede uķulekdekun uiles joqiqui boesu jobsieesu Čaadai-aqa-ča boltuğai! keeju ileesu, Čaadai-aqa asaqu, ileksen ede-ele uilesi buķude-i jobsieju: Tein boet kituğai! keeju ilejuui. Basa Čaadai-aqa uķuleju ilerun: Bi endeče jamut eserku barilduulsuğai. Basa endeče

Batu-tur elč'in ilesuķai. Batu ber eserķu ĵamudiyen barilduultuķai! keeet, basa uķuleķu ilerun: Buķuden-eķe ĵamut talbiulqu uile ĵob-eķe ĵob duratqajui!" keeķu ileķui.

§ 280. Tendeķe Oķodai-qaķan uķulerun: "Ćaadai-aqa, Batu, teriuten Baraun ĵarun Kout, Aqanar, Deuner burin; Otćiķin-Noyan, Yeku teriuten ĵaoun ĵarun Aqanar, Deuner burin Kout; ĵol-un Okit, ķuriķet, Tumedun, Mińķadun, ĵaudun Harbadun Noyat buriyer ĵobķieķui. ĵobķierun, Dalai-in Qaķan-no Ŗulen-e hoan-tur suruķun nikan Ŗileķun irķe ĵarķaasu yaun bi? ĵaun qonidaķa nikan ĵusaq ĵarķaķu uķeun dutaun-a okkui sain bi. ĵam talbiulķu, ĵamućin, Ulaaćin ĵarķaasu, oloan ulus-a amuķulań elćine ber yabuquya ilubte bi, keeesu, buriyer-ele ĵobķieķui! keen, Qaķano ĵarliq: Ćaadai-aqa-tur eyetuķu, Ćaadai-aqa-da ĵobķiekdeķu, burin ulus-aķa ĵuk ĵuķun, mińķat mińķadaķa, Qaķan-no ĵarliķiyar, hoan-tur Ŗulen-e suruķeķe nikan Ŗileķu irķe, ĵaun qonidaķa nikan ĵusaq qonin ĵarķaulba. ķeut ĵarķaulķu, Unoķućin saulba. Unoķućin, Balaķaćin, Amućin. ĵarķaulba. ĵamućin, Ulaaćin-i ĵarķaulķu; saurin sauridun, ĵaķar ćaqlaulķu, ĵam talbiulurun, Araćiyan Toqućar qoyari ĵasaulķu, ĵam nikan saurintur ĵorin Ulaaćin bolķaba. Saurin tudun-tur qoriat Ulaaćin bolķaba. Ulaano aqtas Ŗiusun-no qonit, saalin ķeut, tereķen-tur kolķu, huker terķet Bidanaķa henleksen kemeķe:

Oqor buķi dutauluasu
Orķoliyar qaķas
Aldaltan boltuķai!
Qalbuķa kekesun dutauluasu,
Qabar qaķas
Aldaltan boltuķai!"

keen ĵarliq bolbai.

§ 281. Oķodai-qaķan uķulerun: "Ećiķe-yűen Yeke Oroan-tur sauķu, Qaķan-Ećiķe-in qoina uilduksen Mino: Liquidun irķen muqutqaba bi. Nokoe uile Mino: Elćin Bidano ĵaura otorlen haulqui basa kerek-ķaraq ĵoeulķuye ĵamut talbiulba. Basa nokoe uile: Usu-uķai ĵaķar-a quduut eriulķu ĵarķaulķu, ulus irķen usun ebesun-e ķurķeulķu, basa ĵuk ĵuk balaķadun irķen-tur Alķinćin, Tanmaćin talbiulķu, ulus irķeno

Kol koser-e
ķar ĵaķar-a

talbiulķu aulba bi. Qaķan-Ećiķe-yűen qoina dorben uiles nemeba ĵe. Basa: Qaķan-Ećiķe-deen Yeke Oro ba sauldaķu, oloan ulus-iyen deere mino aćiķu ottaķu (okteķu) boet, bor(o) darasun-a ilaqdaqu Mino buruu bolba. Nokoe buruu: Yosu uķai eme ķuuno uķe-tur oroķu, Otćiķin-Abaķai ulusun okit abćiraulqu alķiyas bolba ĵe. Ulusun Eķen-Qaķan boltala, yosu uķai alķiyas uile-tur dolesķeķu Mino nikan buruu ene bolba ĵe. Basa: Doķolķu-i ķeķesuleķu nikan buruu. Ker buruu? keeesu, Qan-Ećiķe-in Mino tusuan emune olumuleķu Doķolqu-i ķeķesuleķu buruu alķiyas. Edoe Mino emune ken tein olumuleķu okķu? Qaķan-Ećiķe Mino, burino emune, Dore kićieķu ķuun-e ulu uķan Łsuleduksen-iyen oerien buruuķibe bi. Basa: Teńķeri ĵaķar-a ĵayaatu toreksen ķoreesun-i aqa-deu ĵuk oduuķi! keen qaranlaķu, qurua yourqa noduulķu aqu bolun, aqa deu-deķe ćimaliqai uķe sonosba bi. Buruu-ķu bolba. Qaķan-Ećiķe-yűen qoina dorben uiles nemeba ĵe bi Dorben uiles buruu bolķui ĵe!" keeba.

§ 282. Yeke Qurilta quriķu, Quluķana ĵil, Qulan sara-da, Kelureno Kodee-aralun Doloan-boldaqa Ŗilķinćek qoyar ĵaura Ordos baouķu bukui-tur bićiķu daousba.